

JÁSZBERÉNY
TERMÉSZETI VISZONYAI
ÉS ÉLETE

IRTA:
BLÉNESSY JÁNOS

Kiss László tanárjelölt kutatója. Szeged, 1941. márc. 15.

J Á S Z B E R É N Y

A JÁSZ HIRLAPBAN MEGJELENT
CIKKEK KÜLÖNLÉNYOMATA

[1937.]

Hogyan alakul ki Jászberény neve és határa?

Egyes történetírók különböző néven szerepeltetik Jászberényt a középkorban.

Jornandes nyomán Timon a Tarna és Zagyva közére, tehát Jászberény tájára teszi *Hunnióárt*, a húnok fővárosát. Jornandes és Priskos leírása alapján sokan *Etellakút* is itt sejtik. Aventinus, a bajor történetíró atyja, az avarak főerődjét szintén Jászberényben látja *Borman* néven (Gyárfás I.: A jászok története, II. 562. l.)

Horváth Péter *Commentatiója* 201. lapján felsorolja, hogy városunk neve milyen alakban fordul elő az oklevelekben. A legrégibb kiváltságlevelek *Belénszállás*-nak nevezik, a későbbiek *sedes Berenek*, *Berényszék*-nek (1357). Zsigmond király 1407-ben és 1412-ben *Jász-Bewlen-szállása* néven említi. Mátyás király 1469-ben, Ulászló pedig 1492-ben *sedes Berényszállása*-nak mondja. II. Ferdinánd 1625. december 10-i privilégiumában írja először *Jászberény*-nek oppidum-mezőváros jelleggel.

A felsorolásból arra következtethetünk, hogy városunk nevét

a bölény, belény nevű páros-
csülkű kérődző állatról nyerte,
amely Aristoteles szerint az ókor-
ban nagyszámmal legelt Európá-
ban, sőt a középkor elején még
hazánkban is gyakori volt. Ezt
bizonyítják a belény, berény ösz-
szetételű helynevek is. Az utolsó
vadon élő bölényt 1814-ben ej-
tették el Udvarhe' y megyében.

Bölényből a magyar nyelv
hangváltozási törvénye szerint
könnyen lesz Berény. Ő < e ajak-
működés szerinti változás, mint
fel, föl. Az l < r zöngé-foghangok
ugrásszerű hangváltozása, mint
lévorel < revolver.

Jászberény mai határa a török
hódoltság folyamán alakul ki.
Több szomszédos község válik
pusztává s mint ilyen Jászberény
határába olvad. Horváth Péter
Commentatiójának 218-219. lapján,
sorolja fel ezeket. A legtávolabbi
határrészt délkeleten 22 km-re
Mátyás király 1458-ban kelt pri-
vilégiumában Boldogházának ne-
vezi. Egy 1466-ból való határjá-
rati okirat descensus Boldogfalva
néven említi. Akkor Thamló
György volt a kapitánya. Az
1930-i népszámlálás 548 lelket
talált rajta. Közülük egyesek a
közeli Jánoshidához szerettek vol-
na csatlakozni egyéni érdekből.

Északkeleten Borsóhalma határ-
rész szintén község volt. Mátyás
király kiváltságlevele szerint 1484-
ben Bartalus volt a kapitánya.
Most 159 lakója van. 1357-ben,
Nagy Lajos idejében Horgas ér-
mellyéke birtoklása miatt pörbe
keveredik Jászberény Jákóhalmá-
val. Szécs Miklós országbíró a
jákóhalmiak javára dönt. 1674-ben
újra határper tör ki a Tarnán túl
való pörös föld miatt, ahonnan a
jászberényiek 16 szekér szénát

víttek el erőszakkal (Palugyay I. A hármás kerületek . . . 150. l.

Önálló falu volt a határ északi része, Négyzállás is. 461 lelket számlál. Birtoklásáért nagy per folyt Jászberény és Jászdózsa közt 1700-1767-ig. Északnyugaton Ágót is a jász községek között említi Mátyás király 1478-i kiváltságlevelé. Északnyugaton a Peresi földek azt árulják el, hogy Árokszállás is szeretne volna birtokába venni.

Nagy történelmi események és apró perpatvarok már régen kialakították Jászberény mai határát. A mai határvonalat jelzi a városi mérnöki hivatalban lévő két régi térkép. „Szabad Jászberény városa birtokainak képe, melyet készített Bendekovich Lőrinc szabad jász és két kún kerületek hites földmérője, 1798. I: 14.538 mértékben. A másik: Jászberény városa egész határának meghitelt becslők classificatiója szerint lett geometricai rajzolatja IX övben, 1817-1819, 1 zol 100 öl. Major Gábor rajza.

Északon Árokszállás felől a Csörszárok egyik ága, koesi- és dülőút a határ, északeleten Jászdózsa felé a Cakó-ér és dülőút. Keleten Jákóhalma mentén főleg mesterséges határ húzódik, Jásztelek mentén részben a Zagyva, Alattyán és Jánoshida irányában dülőutak. Délkeleten Jászsószentgyörgytől a Zagyva választ el. Délen és délnyugaton Pest megye határával esik egybe. Ujszásztól főleg árok, Tápiógyörgyétől dülőút, Farmostól és Egreskátától erék választanak el. Nyugaton Kerekudvar, Jászfelsőszentgyörgy és Pusztamonostor felé nagyrészt utak vonnak határt.

A város belsősége 1326 hold
852 □ öl, külterülete 46.703 hold
469 □ öl, összterülete tehát 48.029
hold 1821 □ öl. A 15 községből
álló Jászságnak 4/5 része. Termé-
szetes középpontja a Zagyva és
Tarna egyesülése körül elterjedő
jász földnek, hazánk legtisztább
magyarlakta tájának.

Hogyan változik Jászberény hatalmi köre idők folyamán?

Jászberény az ezeréves Magyarországnek majdnem a közepén, a mezőgazdaságilag nagyon értékes Nagy Magyar Alföldnek lakóiról Jászságnak nevezett tájékán fekszik, a Zagyva mindkét partján, a Mátrától délre 30 kilométernyire.

Hatalmi köre, vidéke, idők folyamán nagyon érdekes változást mutat.

Időszámításunk elején a Duna-Tisza közét betöltő s a rómaiakkal dacoló, kóborló szarmata jazygok idejéből nem szól a hír róla. Az V. század közepén már állítólag a hatalmas hún birodalom székhelye. Otrókócsi Fóris Ferenc, Timon, Horváth Péter, Bartsik Márton és mások Attila díszes palotáját ugyanis a jászberényi Ferenc-rendi barátok zárdája helyére teszik. Jordanes szerint Ardarik, a gótok győztes királya is, Attila székhelyén üti fel sátorát.

Muratori olasz történetíró nyo-

mán szintén sokan vallják, hogy Baján is Attila fényes palotája, Etellaka romjain, Jászberény táján, rendezi be legerősebb gyűrűvárát 565-ben, a hagyományoknak hódolva. Nagy Károly hosszú nehéz küzdelem során 796-ban veszi be a kagánok híres ringjét, az avarok dúsgazdag kincstárát.

A Magyar Krónika II. részének 21. lapján *Berén vármegyét* a Szent István-féle megyék között említi, a Corpus Juris, első törvénytárunk szintén a megyék sorába iktatja Comitatus Bere-niensist.

A Jászberényre vonatkoztatva vitás történeti adatok közt tehát van olyan is, amely határozottan bizonyítja városunk régiségét és hajdani jelentékeny helyzeti erejét.

Ugy látszik azonban, hogy közben visszafejlődik. Mátyás király idejében újra kezd növekedni varázsereje, *járúsi székváros*, sedes iurisdictionalis lesz. Berény kapitányától függenek ekkor a szállások (descensus) kapitányai, sőt a Nagy-kunság és Kiskunság is törvényhatósága alá kerül. A rendi Magyarország szívében a székelyekhez hasonló demokratikus társadalommá alakul. Életrevalóságát se a török uralom, se az 1702–1745-ig tartó zálogbada-dás sem tudja megtörni. Csak megcsönkul. Újszászt például a török világban szakítják el a Jászszágtól. Vármegyék és egyesek sok esorbát ütnek a Jász-kunság területén. Ez is oka lehet annak, hogy 1745-ben újjászervezése alkalmával sajátos közigazgatási terület alakul ki, amint Palugyay Ignác és Lukács Ignác mérnökök 1854-ben készült térképe mutatja.

A Zagyva és a Tarna egyesülése körüli jász tengerhez tartozott a Nagykörös közelében, Pest megyében lévő Kara és Kocsérpuszta; a Nagykunsághoz pedig a Szolnok és Békés megye határa s a Körös mentén fekvő Mesterszállás és Kunszentmárton. A Kiskunság a legszórtaabb terület rendkívül zög-zugos határokkal. Egyik szigete Orgovány, Félégyháza, Szank irányában húzódik, majd Majsánál elágazik Halas és Dorozsma felé. A másik szigete percc alakú Kunszentmiklós, Szabadszállás és Lajosmizse irányában. A Duna mellett lévő Lacháza és Csóhát is a Kiskunsághoz tartozik.

Ennek a közjogilag sajátos, a vármegyétől elkülönített, szétosztott törvényhatóságnak gépezetét a Jászberényben tartott közgyűlés tartotta mozgásban a nádori főkapitány vezetésével.

Ezt a jogilag és területileg nagyon érdekes, ősrégi szervezetű területet Jászberény nagy kárára az 1876. XXXIII. t. c. megszünteti. A Kiskunságot Pest megyéhez csatolja. A Jászságot és a Nagykunságot pedig a közöttük lévő Szolnok megyével új törvényhatósággá alakítja.

Jászberény hatásköre így megszükkült, fejlődési feltételei megcsappantak. Jelenleg *a híres jászok 219.000 kat. holdnyi jó búzatermő területének, a Jászságnak a feje, a 78.000 holdnyi jászági felsőjárásnak székhelye, 48.000 holdnyi terület tulajdonosa. Jónévű a bora, sajtja, ba-*

romfia. Világhírű Lehel-kürtjéről
s Apponyi félévszázados képviselőségéről.

Ennek az alföldi, falusias városnak érdekes, dicső multját s termékeny határát sok világváros irigyelheti. Érdeemes, hogy megismerjük Jászberény természeti viszonyait és életét hosszanti és keresztmetszetben egyaránt.

Hogyan alakul ki Jászberény határának felszíne?

A tudósok (Lóczy L., Cholno-
ky J. stb.) bevilágítottak Alföl-
dünk s egyúttal városunk hatá-
rának csodálatos multjába is.

Alföldünk helyén a földtani
ókorban hatalmas hegytömeg (va-
riszkuszi) terpeszkedett. Ez a kö-
szénkorszakban (300 millió éve?)
elsüllyedt. *A Jászság alatt 1—2*
km.-nyire lappangó részét Ósmát-
rának nevezik. Tátongó szikla-
medencéjét ellepi a másodkori
tenger, amely a krétakorszakban
(100 millió éve?) beltengerré vá-
lik a Kárpátok felgyürödése foly-
tán. Ez az úgynevezett Panno-
niai-tenger, amely a mostani fel-
szín felett 300 m magasan hul-
lámzott, vastag törmelékekkel töl-
tötte fel a medencét. A felemel-
kedő perem és a lesüllyedő belső
belső terület határán az oligocén
kor végén (18 millió éve?) törés-
vonat támad, amelyen át kiömlő
lávából feltornynosodik a Mátra.
Ennek törmeléke szintén hozzá-
járul a Jászság feltöltéséhez. A
harmadkor végén a tenger ki-
csurgásra talál az Aldunában. Si-
vatagi korszak tör vidékünkre.
A pliocén kor közepén (3 millió
éve?) a *Jászság területe újra*

alább zökken. A horpadást a levantei kor tavi üledékei és szárazföldi hordalékai töltik ki. A Pintér-kút fúrója a tengeri üledékek fölé települt 55 fiatal (1—2 millió éves) réteget tárta fel 317·27 m mélységig.

A legtöbb és legvastagabb rétegben agyag rakódott le és pedig: szürke színű 8 rétegben, rozsdavörös 2, fehér köves, sárga réteges, kemény mészköves, sárga rozsdavereses, sötétkék, sötét-szürke, szürke köves, sötét és zöldköves agyag 1—1 rétegben, barnaköves 4, fekete agyag szintén 4 rétegben, melyek közül egyik 53·5 m vastagságú. Sárgás-szürke és barna *homokos agyag* 9 réteg. *Homokból* van egy sárgásszürke, 2 sárga futó, 8 szürke s egy éles homokréteg. Van egy apróhomokos és aprókavicsos *kavicsréteg* is. *Kőből* egy sárga, vörös és szürke réteg. Egy szürke *iszap-* és egy 20 centiméteres *szénréteg*.

Ezekre a levantei üledékekre a negyedkor elején, a félig sivatagos diluviumban, *tömérdek por* hull. A belőle keletkező *lész*, a sárga, likacsos agyag, *tökéletes síksággá* párnázza a Jászság felszínét. A hideg és igen nedves jégkorszak végén megszülető *Zagyva és Tarna* azonban összeviszabarázdálják s a löszhátakon *homokzátonyokat* halmoznak fel a szélnek játékszerűl. Az árterületen iszapot raknak le. Annak szélén pedig meredek partokat mosnak.

A víz és a szél építő és romboló munkája miatt tehát nem asztalsimaságú határunk. A Nesziúri szőlőkben van *legmagasabb* pontja; 115 m az Adriai-tenger színe felett. A *legmélyebb* 88 m

a Csikos nevű határrészen. A viszonylagos magasságkülönbség tehát 27 m, az átlagos magasság pedig 101,6 m, ami alföldi szint. A 100-as rétegvonal a határ nyugati részén húzódik a Gyilkos és Peres düllők területén észak-déli irányban, a vasúti vonaltól kezdve azzal párhuzamosan kanyarog, a Juhász-partnál délre fordul Rekettyés síkságába. Az átlagos lejtősődés a Mátra törmeléke miatt északdéli s egyúttal nyugatkeleti, mint a Jászságé: Jászfényszaru határában Hegyeshalom 136 m. Szentandrás határszélén Veszszós halom 119 m, Jászkisér határában Bütlenék 85 m, Jászládány délkeleti peremén Isten kertje 86 m.

Jászberény határának déli részén homokbuckák sorakoznak. Jelentősebbek: a Donatus-domb és a 112 méteres Cserőhalom a Zagyva könyökénél. Nesziürben a 112, 113 és 115 méteres jelzésű magassági pontok. Nagy erdőben (106, 108 m), az Öreg erdőben (112 m), a Homoki újerdőben három 112 méteres halom. Pelén (102, 104 és 108 m), Portelken Hegyeshalom és Juhászpart (101 m), Töltevényen Annahalom (107, 109, 110 és 111 méteres), Rekettyésen pedig a 109 méteres magassági pontok. Itt vannak a legmagasabb viszonylagos magasságú dombok. Egyik 8, másik 6 méteres. A Homoki erdőben, Jaj homokon és a Nagyerdőben van 4 méteres, néhány 4 méteres viszonylagos magasság. A legtöbb csak 2–3 méteres.

A határ északi részében feltűnik a 2 km hosszú Tövishes halom. A határ sík részeiből néhány kunhalom emelkedik szigetszerűen. Az Ágói patak jobb oldalán

Négy halom, Borsóhalmán két kis halom; Neccsón a 99 és 150 méteres jelzésű, a Mihálytelek felé vezető út mellett Szent Pál halom és Paphalom (100 m), a Zagyva jobboldalán még két kis halom (94 és 97 m.) Csikos északi szélén Boldogházi halom s végül a Tápió-csatorna közelében Borjuhalom. A dombok és halmok lejtője változatos. A sík területeket szelíd terephullámok tarkítják. Helyenkint rosszlefolyású mélyedések huzódnak meg.

Jászberény határa tehát a feltöltődéssel keletkezett Nagy Magyar Alföldnek egyik legjellemzőbb darabja. Tökéletlen síkság. A terepegyenetlenségeket a víz és a szél munkája hozta létre és alakítja tovább. Az ember is módosítja, mióta homokot és agyagot bányász, hogy építkezhessék. s mióta árkokat, csatornákat s töltéseket épít a víz s a közlekedés céljaira.

A belső (endogén) hegyképző erők szünetelnek határunkban. Riasztó, pusztító földrengés 1868 június 21-én, augusztus 20-án, december 15-én és 1877–79-es években rázta meg városunkat. A föld felszínén észrevehető változást nem idézett elő, de sok kárt tett az épületekben. *Főtemplomunk barokktornya* sikerrel dacolt ellene. Ennek ablakából *szép kilátás nyílik.* Horizontunk északi szélén a Mátra 1014 méteres gerince s ereszei kellemes látványt nyújtanak. Nyugaton, a Hajtán túl a gödöllői 300 méteres halmok ködlenek. Dél és Keleti irányban végtelen rónában vész el a révedező tekintet. Jászapáti kettős tornya még szabadszemmel is látható.

A Jászság szerkezetileg két

részből áll. Délkeleti része a Zagyva, Tarna és Tisza folyami lerakódása útján keletkezett *alluviális* (helocén) síkság. Az északnyugati része pedig *diluviális* (pleisztocén) löszhát és homokbuckás, törmelékes vidék. Ennek a két résznek a határa épen Jászberény területén, a százas rétegvonal mentén húzódik. *Ezért annyira változatos határunk domborzata s ennek következtében Jászberény mezőgazdasági élete is. Isten áldotta rögök ezek! Ezekből kerülnek ki a jászok tápláléka, élvezeti szereit, ruházata, sőt a lakás építéséhez szükséges javak egy része is.*

Milyen Jászberény világhelyzete?

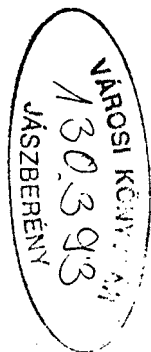
Minden község életének fontos irányítója, hogy milyen viszonyban van környezetével. Éghajlatát, növényi, állati és emberi életét azonban elsősorban mégis földrajzi helyzete szabja meg.

A részletes katonai térképen azt látjuk, hogy $47^{\circ} 30'$ -es szélességi kör a tanítóképző telkének északkeleti sarkán, a Pesti és Korcsolya-utca elágazásánál, a Határ-utca mentén húzódik oda, ahol a honvédlaktanyától délre lévő vásártérről a Jásztelki-út kiágazik s így városunk 9 km^2 -nyi belterületét majdnem két egyenlő részre osztja. A beépített belső terület legészakibb pontja, az Akasztófahíd, $47^{\circ} 31'$, a legdélibb pedig a Református- és Izraelita-temető között $47^{\circ} 29'$. Két ivperc = két tengeri mérföld = $1852.2 = 3704 \text{ m}$. Városunk határának legészakibb pontja a négyszállási tanyáknál $47^{\circ} 35'$, a legdélibb pedig $47^{\circ} 18' 24''$. Ujszász és Tápiógyörgye között a vasút mellett, Nagy-tanyánál, ahol a város délfelé keskenyedő határa csúcsban végződik. A határ két szélső pontjának szélességi különbsége tehát $16' 36''$. A Sarkcsillagot ennyivel magasabban látják tehát

a négyszállásiai, mint a Nagytanyán lévőek. A két szélső pont 30 km-nyi távolságra van egymástól a délkör mentén mérve. (16 tengeri mérföldnél több.)

Ezek a szélességi adatok okozák, hogy Jászberény az északi földgömb mérsékelt övében fekszik, hol a négy évszak váltakozik. *A nap a napéjegyenlőség idején $42^{\circ} 30'$ magasan delel,* június 21-én $23\frac{1}{2}^{\circ}$ -kal magasabban (66°), december 21-én pedig $23\frac{1}{2}^{\circ}$ -kal alacsonyabban. (19°). ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ = az egyenlítő és ekliptika hajlásszöge.) Ennek következménye, hogy a Nap a napéjegyenlőségek idején az égi egyenlítőn halad, tehát pontosan a keleti pontban kel és a nyugati pontban nyugszik; június 21-én azonban $23\frac{1}{2}^{\circ}$ \times V2, azaz a keleti ponttól északra 33° -ra, december 21-én pedig a keleti ponttól délre 33° -ra. A felkelési és lenyugvási pontoknak ez az eltolódása a 66° -os tágasság (a Föld tengelyének és ekliptikájának hajlásszöge) eredményezi, hogy június 21-én a Nap 240° -os körívet ír le a jászberényiek égboltján, míg december 21-én csak 120° -ok ívet, azaz leghosszabb nappalunk 16 óráig, a legrövidebb pedig 8 óráig tart (hisz a nap óránként 15° -os utat tesz meg.)

A Mező-utca külső vége, Úrikszínó, Bundáskút s a Szent Imre temető nyugati kerítése mentén vonul el a katonai térképen Ferrótól keletre számított $37^{\circ} 35'$ -es hosszúsági kör. Ebből levonva Ferro és Greenwich közt lévő különbség: $17^{\circ} 39' 37''$, megkapjuk *Jászberénynek Greenwich-től való távolságát, $19^{\circ} 55' 23''$.* Jászberény helyi ideje tehát Greenwich-től kerekén $20 \times 4' = 80' = 1$ óra $20'$. A 15° -os hosszúsági körig a

nyugateurópai időt használják a közlekedésben, mi pedig a közép európai időt, azaz a 15° -os délkör helyi idejét. Budapest helyi ideje 16° -el, Jászberényé majdnem 19° -el tér el zónaidőnk-től, azaz ennyit siet a mi helyi időnk szerint járó óra a vasúti órákhoz képest.

A város legnyugatibb pontja, az Andrea-lak és legkeletibb, a vágóhíd közt mintegy 2° -nyi a különbség. A határ legnyugatibb csúcsa a Hajta nevű határrészen a Bibic halomtól délre a Ferro-tól $37^{\circ} 27' 20''$ alatt van, a legkeletibb pedig a felsőszászbereki vasúti állomás közelében $37^{\circ} 45'$. A hosszúság különbség tehát $17' 40''$, több $\frac{1}{4}$ foknál. Mivel 1 ívfok = 4 időperc, Jászberény határának legkeletibb pontján 1 perccel előbb kel a Nap, mint a legnyugatibb csucsában. A szélességi kör mentén 23 km-nek felel meg.

Jászberény szélességi körén lévő városok: Jászapáti, Debrecen, Odessza, Asztrachan, Urga, Quebec, Nantes, Dijon, Zürich, Salzburg, Sopron és Budapest. Ezeknek a városoknak szoláris éghajlata egyforma, fizikai éghajlatuk azonban különbözik a tengerszínfeletti magasságkülönbség és a tengerhez való viszonyuk miatt.

A mi délkörünkön lévő helyek: Tromsó, Lodz, Krakó, Tissole, Gyöngyös, Kiskunfélegyháza, Pétervárad, Valjevo, Korfu, Agulhasfok. Ezeknek helyi ideje ugyanaz, de évszakuk különbözik az északi és déli gömb fekvés miatt.

Mellettlakó pontunk, melynek ugyanazon évszaka, de ellenkező napszaka van, Alaska-félszigetétől délre, a Csendes-óceánban fekszik.

Ellenlako helyünk pedig, melynek napszaka ugyanaz, de évszaka ellenkező, az Agulhas-foktól délre esik. Végül *ellenlako pontunk*, melynek évszaka és napszaka is ellenkező, a Csendes Óceánban, Uj-Zealandtól keletre van.

Jászberény földrajzi helyzete tehát általában kedvező. Szakértelemmel és buzgó munkával paradicsommá lehet varázsolni.

Milyen Jászberény vizrajza?

Jászberény folyó és álló vizekben elég gazdag. Legnagyobb kincse a Zagyva. A pliocén korszak végén (2 millió éve) született meg, mikor éghajlatunk nedvesre fordult. A Cserhát és Mátra vizeit vezeti hozzánk. Kezdetben Jászberény határában torkolt a Levantei-tóba, majd a Tisza árterületébe s akkor rakta le a szentgyörgyi és berényi homokhátat. *Mintegy 90 km es utat tesz meg 200 m es eséssel, míg Jászberény határába ér 100 m es tengerszínfeletti magasságban.* Kerekudvar alatt. Míg eddig általános iránya észak-déli volt, határunkban eleinte délkeleti irányba folyik. *Három sellőt s öt szigetet alkot.* Mostani partja, valamint árterületének partja is nagyobbára 2—3 m magas, lépcsős, elég meredek. A Cserőhalom lábánál huzott árok vize századokon át a „késümalom“ kerekeit forgatta.

A Donatusdomb északra tereli a Zagyvát. Lomha kanyarulatokkal érkezik a vasúti hídhöz, amely egy kanyarulat átvágása fölé épült. A vashídtól északra van *vízrajzunk legérzékenyebb pontja.* Szent János szobra őrködik itt s az ú. n. *Nagy zugó.* Ez 1926 ban nyerte mostani vasszerkezetét. Külsőbének tenger-

színefeletti magassága 93·5 m. Három rekesztő táblája 2·41 m, lezárt állapotban tehát 95·91 m-es síkig emelkedik. A városra nézve veszedelmes vizet ennek 6·45 m-es nyílásán át engedik a város szélén kanyargó *Nagy érbe*, mely az Akasztófahídnál keletre fordul s Jákóhalma alatt a Tarnába ömlik. Medrét nagyrészt sás és nád borítja, de eredetileg ez lehetett a Zagyva anyamedre.

A városon átfolyó Zagyva malomárokból fejlődhetett. Ennek iránya a Nagyzúgótól a főtemplomig kissé délkeleti s első két kanyarulata a Göncöl utca mellett levő Szamárusztató öblözetében találkozik. Partja a tisztviselői fürdő táján padmalyos, nádas. A híres Bathó-kert homokfürdőjénél kezdődik a kies *Városliget*, melyet a XVII. sz. végén *Lipót nádorról*, később pedig egykori tulajdonosáról, *Schönfeld Margitról* neveztek el.

A sziget északkeleti sarkánál épült az *Alsózúgó* 93·58 m-es küszöbmagassággal, 4 rekesztő táblával. A malom mellett levő *árapasztó* zúgó küszöbe 92·18 m-re van a tengerszine fölött. A malom jobb oldalán levő felülcsapó kerek zúgója 94·83 m, a baloldali kerek zúgójának küszöbe pedig 94·57 m magasságú.

Az engedélyezett *duzzasztási vízmagasság a malomfőnél 95·30 m*. Ezt a vonalat 1892. augusztus hó 17-én szabályszerű *vízmagassági jeggyel* jelölték meg. Június 1-től szeptember 30-ig az *árapasztó* tiltóit minden szombat este 7 órától kezdve egy-egy órai időközönként egymásután felhúzzák s hétfő reggel 3 óráig nyitva tartják. A *Zagyva árvize* Jászfényszaru községháza udvarára szokott behatolni. Ekkor éri el vizi malmunknál a megege-

dett legnagyobb magasságot. Hogy ezt túl ne lépje, a *táblák felhúzásával* a fenéken bocsátják le a vízfölösleget. Ha az árvíz ennek ellenére is eléri a Nagyzugónál engedélyezett s 1926-ban megjelölt 95.91 m magasságot, akkor fokozatosan felhúzzák az itteni zsilipeket is. A zúgók alatt különleges — széles és mély — meder képződött. Legkeskenyebb a Szent Jánosgátnál, 6 m.

A főtemplomtól északnyugati irányban 950 m-re lévő Nagyérig Musztafa basa 1567-ben erődítményül ásatta a most haldokló *Csincsát*. Ennek zugától délkeleti irányban folyik a Zagyva. A kőrháznál keletre kanyarodik, s Jásztelekkel szemben a Tarnával egyesül.

Hajdan századonként csak egy nagy árvíz sujtotta városunkat, pld. 1845-ben. A Csincsa mellékét fenyegető árvíz ellen 1850-ben építették a Herkules-gátat. A Hatvan vidékén történt szabályozás óta gyakoribbá vált a veszedelem. Míg az árvíz 1877-ben Hatvanból 3 nap alatt ért városunkba, 1881-ben 12 óra kellett. A Jákóhalmára vezető utat erősen megrongálta. A Zagyva szabályozásának első tervét a vasutunkat építő Polifka János készítette 1878-ban. 1880-ban emelik a Szent János gátat, javítják a zúgókat, eltávolítják a zátonyokat s megkezdik a meder rendszeres kotrását. Ez mindegyre szükségessé válik, mert a duzzasztás miatt megáll a víz s a benne mennyiségben lebegő *hordalék leülepedik*. A termékeny iszapon kívül oldott állapotban is tartalmaz a Zagyva a növényekre fontos anyagokat. A zúgók környékének 2 méteres vize az *evezésnek és halászatnak* is kedvez.

A Tarna Borsóhalma és Neicső

táján öntözi határunkat. Itt igyekszik feléje az *Ágó* pataka és *Nyavalka-ér*, de közben elenyésznek. Délen a *Tápió* szegi határunk csücskét. Nagy számmal kanyarognak az erek. A Nagyüzgótól kiinduló *Kis-ér*, az Öregerdőben kanyargó *Horgas-ér*, Neszür déli szélén *Hajta*, *Bodrog* és *Görbe ér*. Szikes, vizenyős és mocsaras területek, álló vizek, vályoggyödrök is tarkítják Jászberény határát.

A határ nagy részében magas a talajvíz állása, azért *szűkölködik jó forrásokban*. Annál *gazdagabb vadvizekben*. Főleg Hajtán, hol a löszhomokhat alól kibugyogó források vize megfertőzve gyülemlik össze. Még a *kutak vize* sem kielégítő minőségű. 1854-ben Jászberénynek még csak három kútja van. Főleg a *Zagyva többszörsően megfertőzött vizét isszák*. A 3—4 öles magánkutak ásása lassan terjed. A tanyák népe az erek szélén vájt 3—4 lábnyi gödrök vizét használja. Palugyay Imre szerint 1854-ben a lakosság háromnegyed része beteg. Az artézi kutak furásától várja a javulást.

Városunk 1868-ban kezdi furatni az első artézi kutat Sződy Józseffel. Csak 15 öl mélységig bír lehatolni. *Hoffer mérnök 1893-ban kezdi meg nagy sikerrel a furást*. Az *Érseki Leánynevelő* előtt 252 m mélységből percenként 70 liter 22,5 C° os vizet hajtja fel a természetes hidraulikai és gáznyomás feltárással. A következő évben a Kossuth-uccában levő *Zöldfa kut* 231 m-ről már 180 litert szolgáltat. A *Lehel-szálló* 1895-ben furt kutja pedig 245 méterről 120 litert. Ugyanannyit *Fecske Jánosnak* 1896-ban készített 236 méteres kutja. Ekkor készül a *vásártéri* 251 méteres kút is percenként 70 literrel.

1889-ben furják a *Vallus-féle* 224 méterest, melynek vizbősége 320 liter. A *Felvégen* 1901-ben 257 m mélységből fakasztanak percenként 300 liter vizet. A *méntelep s a kórház* kutját 1904-ben furják. A *Pintér-kutat* pedig 1908-ban. Vizbősége 163 liter. Ezután furták a *Pesti úton, a honvédlaktanya előtt, a Gyöngyösi-úton, a dohánybevéltő s a mezőgazdasági szakiskola területén* lévő kutakat.

Ez a 15 főkút 23 mellék-kuttal, több köz- és magánépületben lévő kifolyó útján egészséges, finom vízzel látja el a város lakosságát. A *vizvezeték és csatornázás* kiépítése fokozni fogja a tenger színe alá hatoló artézi kutak *áldásos voltát*. Egyes intézmények addig is maguk gondoskodnak vizvezeték-ről s mélyfurású kutról. A tanítóképző pld. 38 méteres kútból látja el vizszükségletét. Öntözésre az Elefánthy-lavat használja.

Most már a tanyák között is sok *gemes kút* integet. Sőt mélyfurású kutak is akadnak, pld. az Eördögh-féle tanyán 25 méteres.

A *vízgazdaság fejlődésével egyre javul Jászberény egészségügye és vagyoni állapota egyaránt.*

Milyen Jászberény csillagos ege, időjárása és éghajlata?

Minden idők csendes szemlélői: a végtelen távolságban csillagoló *öreg csillagok* szépen mosolyognak látóhatárunk fölött domborodó égbolton. Csodálatos világuk méltán foglalkoztatja mind az értelmet, mind a képzeletet. A különböző fényű csillagok különféle *csillagképben* csoportosulnak s naponkint körpályát írnak le látszólag a *legpontosabb óra* gyanánt. Térbeli tájékozódásra is alkalmasak. Ismeretük hasznos és gyönyörködtető.

A *Sarkcsillag* alig végez körmozgást, azért tájékozódási pont, a *Kis Göncöl* rudjának a vége. A *Nagy Göncöl* hátsó kerekeinek segítségével keressük meg. A két Göncöl közül kanyarodik ki a *Sárkány*, feltűnő a feje. Nyakánál van a *Cepheus*. E mellett a W alakú *Cassiopeia* a *Tejútban*. A Sárkány fejét *Herkules* tapossa. Mellette a *Lant* elsőrendű csillaga, a *Véga* ragyog. Szomszédja a *Hattyú* csillagesoport, melynek elsőrendű csillaga a *Daneb*. Alattuk van a *Sas*. Ennek legfényesebb csillaga, az *Atair*, a Végával és Danebvel nagy háromszöget

alkot s azért alkalmas tájékozódásra.

Herkules mellett tündöklük a *Korona*, benne másodrendű csillag a *Gyémánt*. Mellette van az *Ökörpásztor* vagy *Bootes*, melynek feltűnő sárga csillaga, az *Arkturusz*, a Nagy Göncöl rúdjának ívalakú vonalába esik s tájékozódásra szintén nagyon alkalmas. A Nagy Göncöl felső két kerekének meghosszabbításában találjuk a *Szekeres* csillagképet s benne elsőrendű csillagát — a *Kecskét*. Mellette kivehető a *Perseus*. Másodrendű csillaga az *Algol*. Szomszédja a sialakú *Androméda* s ennek folytatásában a négyszögű *Pegázus* s mellette a *Delphin*.

A felsorolt csillagképek alatt, az *Ekliptika* mentén húzódnak az állatöv tagjai: *Kos*, *Bika* az *Aldebarannal* s a *Fiastyúkkal*; *Castor* és *Pollux*-ről elnevezett *Ikrek*, a kevésbé feltűnő *Rák*, az *Oroszlán* a *Regulussal* és *Denebolával*, a *Szűz* a *Kalással*, a halovány *Mérleg*, *Skorpió*, *Nyílas*, az eléggé észlelhető *Bak*, *Vízöntő* s végül a nagyon halovány *Halak*. Ezekben a csillagképekben mozognak látszólag a *Nap*, *Hold*, *Merkúr*, *Vénusz*, *Mars*, *Jupiter*, *Saturnusz*, *Uranusz*, *Nep-tunusz* és a *Plutó*.

Az *Ekliptikával* 23·5 fokot bezáró *Egyenlítő* mentén van a *Kaszás*, benne elsőrendű csillag a *Betelgeusz* és a *Rigel*. Ennek közelében van a *Kis Kutya* a *Prokyonnal* s a *Nagy Kutya* a *Sziriusszal*, amelynek nevét vette fel híres időjósunk.

Ezzel a névvel mintegy jelzi, hogy az időjárás változékonyságának oka nem tisztán földi, hanem égi, főleg a *Napon* jelent-

kező tényezők sorozata is. Erre vall az Aristolelestől származó *meteorológia* név is, amely az *időjárás elemeit*: hőmérsékletet, légnyomást, szelet, légköri nedvességet, felhőket, elpárolgást, csapadékot, fény- és villamos jelenségeket figyeli. Mivel az égi jelenségeket nem kísérfheti hasonló figyelemmel, *időjóslása* nem elég biztos. Főleg a ciklonok vonulásából következett a várható időjárásra. Ha légnyomási *maximum* van hazánk felett, nyáron meleg és száraz idő, télen derült, hideg idő várható. Ha azonban *minimum*, *depresszió* üli meg hazánkat, nyáron hűvös és esős, esetleg zivataros, télen felhős, lágy, csapadékos idő szokott bekövetkezni. *Újhold* és *holdtöltekor* rendszeren megváltozik az idő. *Első* és *utolsó negyedkor* szép idő szokott lenni; valamint a *Hold* alacsony *járása* és távoli állása alkalmával is; ellenkező esetben zivataros, esős. A *Hold* és *Nap* színes *udvara* csapadékot jelent, úgyszintén az északról jövő *báránnyfelhő*, az erős reggeli nap-tűzés is. A tiszta, piros napnyugvás jó idő jele.

A nép tapasztalat alapján retteg a száraz, derült májusi éjtszakákön a *fagyos szentektől* különösen zord tél után és a *Medárd* napi esőtől. *Babonásan* hisz az időjósló növényekben, állatokban s egyes jelenségekben, amelyekből következett az időjárásra, a hosszú őszre, közeledő esőre stb.

Jászberény időjárásának megfigyelésével az 1850-es években a jászkuin kerületi főorvos foglalkozott, 1896. óta pedig a mezőgazdasági szakiskola. 1852. július 8-án és 18-án 38 R-t = 47.5 C-t, rekkenő fojtó hőséget jegyeztek

fel, 1931. júl. 13-án 34° , 1932. júl. 8-án $34\cdot2^{\circ}$ -ot. Ez elég gyakori. Télen néha — 25° alá süllyed. Az évi hőmérsékleti ingadozás tehát igen nagy lehet. Márciusban észleltek már 18° hideget és 20° meleget is, ami nagy havi ingadozás. Tavasszal és ősszel előfordul, hogy reggel 0° , délben pedig 20° a hőmérséklet. 1932. február 9-én esti $7\cdot9^{\circ}$ meleg 10-én reggelre — $9\cdot1^{\circ}$ -ra szállt alá. A napi ingadozás tehát 17° volt. Még átlagos számításban is 34° a maximum, a minimum pedig $18\cdot5^{\circ}$. Az átlagos évi ingadozás tehát 52° -ra terjed. Ez szárazföldi vonás.

Kedvezőbb képet nyújt a hőmérséklet évi és több évi átlaga, amint a következő táblázat mutatja:

Évek	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Átl.	
1932	-2.9	-4.6	0.8	11.5	16.0	21.0	24.1	20.4	23.8	12.1	4.4	2.8	9.08	
1916		0.1	0.8	5.6	10.9	14.7	17.9	21.6	19.8	17.2	12.8	3.7	0.3	10.8
1926		0.1	0.8	5.6	10.9	14.7	17.9	21.6	19.8	17.2	12.8	3.7	0.3	10.8
1871														
1900	-3.2	-1.1	4.6	11.1	15.8	19.3	21.6	20.7	16.5	10.7	4.0	-1.7	9.8	

Íme, Jászberény éghajlata az 1, 10 és 29 évi átlagos hőmérséklet alapján egyaránt kedvező. A növényzetre azonban kártékony a leghidegebb és legmelegebb hónapok középhőmérséklete közötti nagy különbség, ami 20°-on felül van, míg Angliában 14°. Ehhez járul a tavaszi és őszi dérképződés gyakorisága. Továbbá a jász eső, amelyet gúnyból neveznek így. Sűrű porfelleget ez! Az izzó, 65°-os nyári napsugár keltette szél szárnyán kavarog. Befátyolozza a tikkadt láthatárt. Késő este elül s ragyogóan csillagos, hús éj következik. Szerencsére az aszályosság nem köszönt be minden évben, vagy legalább is nem időzik 3—6 hétig. A XIX. században 22-szer tette tönkre az aratást.

Az esős napok száma Herbert János számítása szerint 1916—26-os 11 év átlagában 95, a havas napoké pedig 11 volt 494 mm átlagos csapadékkal, ami elég kevés. Évek szerint így oszlik meg:

1916	1917	1918	1919	1920	1921
462	352	443	573	541	312
1922	1923	1924	1925	1926	
495	492	400	538	824	

1932-ben 93 esős nap volt
447.2 mm csapadékkal.

A csapadék havonkénti megoszlása nem mondható egyenletesnek: Augusztus és szeptember hónapok rendszeren igen szárazak. Ez az egyik oka az egyoldalú gabonatermelésnek. A kapások és szálás takarmányok megsínylik a nyári esők hiányát. Október szárazsága az őszi vetések fejlődését szokta hátráltatni. Kivételes az olyan év, mint 1852-es volt. 52 esős napjából legtöbb augusztusra és októberre esett, legkevesebb

januárra, áprilisa. Márciusban pedig nem volt eső. A felhős napok száma 213 volt. Egészen derült 64, részben derült 88. — Mivel Jászberénynek elég kevés a csapadéka, légköri nedvességének évi átlaga is csak 75·4%, fontos a talajnedvességgel való gazdálkodás. A sok eső és a jég szerencsére ritkán tesz kárt. Legtöbb az 1—2 napos eső. A több napos esők száma — mint 1932. okt. 25 — nov. 1-ig, 8 nap — igen ritka, valamint a vastag hóréteg is, mint 1933. dec. 20-án 23·1 cm. 1932-ben napi háromszori észleléssel 1043-szor jegyezték fel légáramlást, 52-szer szélcsendet. 8-as erősségű szelet egyszer észleltek, márc. 22-én. 7-es erejűt ötször, februárban, egyszer pedig májusban. 6-os erejűt nyolcszor, főleg augusztusban és szeptemberben. Leggyakoribbak tehát a 0—5 erejű szelek. A közepes évi szélesség 2·3 m/sec. Márciusban főleg északkeleti, májusban déli, decemberben keleti szelek lengedeztek, a többi hónapokban pedig délnyugati irányúak. Az uralkodó nyugati szél ebben az évben 128, az északnyugati pedig 119 alkalommal jelentkezett. Legtartósabb volt a szeptember 10—23-ig tartó délnyugati áramlás.

Hajós István számítása szerint 1932. jún. 1-től 1933. júl. 1-ig a 20°-nál magasabb átlagos hőmérsékletű napok száma 71, a tenyészet szempontjából fontos átlagos 4°-on felüli napok száma pedig 262 nap 4.030° hőösszeggel.

A tavasz rendesen március közepeán köszönt be, február végén kivételesen. Hideg napok és éjtiszakák még áprilisban, májusban is vannak. Különösen a szőlőben

és gyümölcsösben tesznek nagy kárt. A nyár többnyire június közepén lép be. Legtöbbször száraz, tikkasztó. Néha szelek, zivatarok mérséklők. Szeptember elején helyet ad a hűsebb, kellemesebb ősznek, mely gyakran szeles, esős. Máskor szelíd, napfényes. Helyet ad a vénasszonyok nyarának. A tél ritkán tör ránk hirtelen 15·5°-os hideggel s jelentékeny hóval, mint 1933. dec. 11-én tette. Rendesen dec. közepén gyakran ismétlődő dérrrel kopogtat be, sokszor havas esővel. Rendesen — 10° alá süllyed. Ritkán — 25° alá, mint 1879. és 1888. évben. (1888. jan. 2-án Árvaváralján — 36·7°-t mértek.) Néha mérsékelten múlik el. Máskor oly száraz és fagyos, hogy a vetések is kárát vallják. Néha feltűnő hózivatar is mutatkozik. Március közepéig, néha ápriliséig húzódik. Ilyenkor az északi és keleti szelek is erősen megtépedesik a vetéseket.

Míg időjárásunk, azaz a levegő fizikai jelenségeinek változása szeszélyes, addig éghajlatunk, azaz légkörünk átlagos állapota, időjárási elemeink közepes értéke, kedvező. A mezőgazdasági termelést sokszor rettegésben tartja, de gyakran bő áldást fakaszt.

Célszerűbb talajműveléssel, öntözéssel és erdősítéssel kell leküzdenünk időjárásunk mostohaságát!

Milyen Jászberény talaja s mire használják?

Jászberény kincses bányája termékeny talaja, a Föld máló kérgének legfelső, bomló növényi anyagokkal kevert rétege. A földtani mult, a Zagyva, Tarna, éghajlat és növényzet hozta létre s az ember mindegyre módosítja.

Származás szempontjából határunk termőföldje mind *hordalék*. A víz és szél rakta le: neptunikus és eolikus eredetű. Az *öntéstalaj* vízjárta területeinket borítja. Most is nagy kiterjedésű vízállásos határrész a *Hajta-mocsár*. Legtermékenyebb a Zagyva mentén húzódó öntéstalaj, amely nagyon bonyolult összetételű. Borsóhalma, Zsombékos, Csíkos területén, Kanális-lápos és az erek mentén a *vizenyős rét* uralkodik.

A Zagyvával és Tarnával párhuzamosan haladó erek rossz lefolyású szakaszain, Hajtán, holt folyóágakban és lefolyástalan horpadásokban a talaj betegsége gyanánt a *szikesedés* lépett fel újabban. Egyes öblözetekben ugyanis összegyülemlik az esővíz, hólé, amely sóoldatokat visz magával: szódát, glaubersót, konyhasót stb. Fínom kolloidális anyagok össze-ragasztásával vízálló réteget hoz létre s az aszály idejében elpárolgó vízből kicsapódnak a sók, terméketlen fehér foltok ütik fel a fejüket. Ezek költséges feladat

elé állítják a gazdát. Egyes helyeken a szél siet segítségére s homokkal gyógyítja meg a szikes csíkot.

A szelíd szikesek kivételével határunk *alluviális* területét termékeny *fekete agyag* födi, amely a valamivel magasabb fekvésű *diluviális* helyeken lazább, morzsás szövetű *vályogtalajba* megy át. Hulló porból keletkezett, lyukacsos szerkezetű, sárga színű, homokos, meszes agyag — *lössz*, a felszínen csak helyenkint mutatkozik. A negyedkori lösztakaró nagy részét ugyanis lemosták a folyók, a megmaradt löszhátakra pedig *homokot* halmozott fel a Zagyva és a szél.

A várostól nyugatra agyaggal kevert *fekete homok* képződött, a magasabb fekvésű buckás hátton pedig *világosabb színű homoktalaj*, amelynek nagy része 1850-ben még *röpülő homok* volt. Silány *sárga homok* most már csak néhány foltban mutatkozik, pl. a katonai gyakorlótéren. Itt és a szikeseken kevés a *humusz*, a szerves anyag, amelyben a talajbaktériumok végzik áldásos működésüket. Az ősi galériaerdők kiirtása óta másutt is megfogyatkozott a televény s a száraz éghajlat és a pusztai növényzet hatása alatt általában *mezőségi talajt* öltött magára Jászberény határa. Kimeríthetetlennek vélt termőereje kimélésére és pótlására vár különösen foszfor-sav tekintetében.

Jászberény talaját először Szabó József egyetemi tanár 1868-ban Heves - Szolnok vármegyéről készített térképén ábrázolta. A százas rétegvonaltól keletre *korhanyós agyagot* tüntet fel. A Pusztamonostorra vezető út men-

tén *fekete homokot*. A buckás területen pedig *homoktalajt*. — Újabban híres agrogeológusaink a szántás alján lévő talaj alapján végzik a meghatározást. Városunk *alsó talaját* a Bundáskút szelvénye a következőképen tárja fel: 1·3 m humusz, 1·8 m sárgásszürke homokos agyag, 0·6 m barna homokos agyag. — A tanítóképző mellett lévő libapáston pedig: 1·0 m humusz, 0·5 szürke sárgás agyag, 0·3 m homokos agyag, 0·7 m szürke agyag, 0·6 m sárga agyag. Legtöbb helyen a televény alatt *sárga agyagra* vagy *meszes homokra* akad a vizsgáló ásója.

Jászberény talaja általában termékeny és változatos. Azért *több oldalú gazdasági termelésre hívatott*. A Zagyva, Tarna, Tápió ártere elsősorban állattenyésztésre szolgáló terület volt. Csak a folyók szabályozása tette lehetővé hogy a szárazos legelőket felszántották, az erdőket kiirtották és mezőgazdasági termelés alá vonták a terület jelentékeny részét. Az elszikesedett területet főleg juhtenyésztésre használják.

Ugyancsak állattenyésztésre használták a magasabb homokbuckás tájat, mely a Szolnok felé vezető vasútvonaltól nyugatra terül el. A filoxerás világ után azonban a határnak ezen részén nagy változás következett be. A homokban a filoxera nem él meg, a szőlő megmarad s szíjja a homokban keringő mészsav- és vastartalmú vizet. Ma már a buckákon kitűnő szőlőfajok és ízletes gyümölcsök díszlenek. A sovány, homokos legelők átalakultak gyönyörű szőlőkertekké, melyek az Alföld legzamatosabb borát — Lehelgyöngyét — adják. Így lettek a juhtartó jász gazdák szőlő-

birtokosokká és az áldott fekete földön a legacélosabb búzát termelő földművesekké, különösen a vasútvonal kiépítése (1876) után.

Jászberény talajának gazdasági ágak szerint való értékesítését s az 1850 óta történt változásokat a következő táblázat szemlélteti:

Év	Szántóföld		Legelő	
	kat. h. □-öl		kat. h. □-öl	
1850	20.961	1.049	9.438	1.036
1933	28.883	172	4.064	1.098

Év	Szőlő		Erdő	
	kat. h. □-öl		kat. h. □-öl	
1850	1.432	1.565	1.792	1.387
1933	3.173	1.110	889	1.113

Év	Rét		Nádas	
	kat. h. □-öl		kat. h. □-öl	
1850	10.028	780	397	1.132
1933	7.258	1.399	444	1.357

Terméketlen

1850-ben	1.859	kat. h.	1.575	□-öl
1933-ban	2.878	kat. h.	1.327	□-öl

Az 1930-as népszámlálás szerint mostani általában külterjes műveléssel négyzetkilométerenkint 108·9 lelket tart el Jászberény talaja; csatornázással, alagsövezéssel, öntöző berendezéssel, szikjavítással, megfelelő trágyázással, talajműveléssel, vetőmag és vetőforgó alkalmazásával belterjesebbé lehet tenni városunk mezőgazdaságát. Ez a sok vérrel, verejtékkel és imával megszentelt talaj még sokkal több léleknek tud megélhetést biztosítani. Valóban kincses bányá Jászberény határa! A silány homok megjavításával a mezőgazdasági szakiskola, a téglagyári égett föld helyén kitűnő talaj létesítésével pedig a tanítóképző intézet jár elől szép példa gyanánt.

Kik a jászok elődei? Honnan ered a nevük?

A jászok eredetére vonatkozólag rendkívül szétágazó vélemények hangzottak el. Támadt fantasztikus elmélet is. A legtöbbször azonban van történeti alapja. Kétségtelen ugyanis, hogy a mai jász nép a történelem folyamán többféle népelemből jött létre. A jászokban azoknak a vére csörgedez, akik a Jászság területén történelmi szerepet játszottak. Ezeknek a száma pedig tömérdek, mert a Jászság beleesett a népvándorlások országútjába. Nézzük ezek közül a jelentősebbeket!

A Jász Múzeumban lévő leletek szerint a járhatatlan mocsarak miatt csak a *csiszolt kőkorszakban* ereszkedik le az ősember a Mátra és Bükk lejtőiről. Főleg vízi életet él. Kőbaltával építi kezdetleges putrilakását, rőzsekunyhóját. Kőlándzsával vadászik ősmédvére, őstulokra és bölényre. A *bronzkorszakban* Herodotos, a történetírás atyja szerint (Kr. e. V. század) a *sziginnek* lagnak vidékünkön. A sziginneket *hallsattai kultúrájú* nép hódítja meg, amelyik bronztü helyett fibulákat használ, urnában temetkezik. A görög történetírók tájunkon a *trák-agathyrseket* s a *turáni géttákat* említik. Utóbbi alacsony, sárga bőrű faj Alföldünkön erős királyságot szervezett papi veze-

téssel. Widukind, a X. századbeli szász történetíró, Jornandes VI. sz. elejéről való gót történetíró nyomán a magyarokat, avarokat és húnokat a gétáktól származtatja.

A gétákat olyan nép hódítja meg, amely már *castórt*, *vaskardot* *forogat*. Edényeit koronggal készíti. Üveget és ezüstfibulát használ. A Kr. e. I. sz.-tól fogva a Duna-Tisza közén ennek a kultúrának a művelői a híres-neves *jazigok*. A Jász Múzeumban ezidétt még csak két jellegzetes jazig edény van, de annál többet jegyeztek fel róluk az ókori történetírók, főleg Ammianus Marcellinus. Herodotos szerint a metanaszta (jövevény) jazigok nomádok voltak. Baromcsordáikkal, méneseikkel kóboroltak. Ovidius, a nagy római költő, a Fekete-tenger melletti számkivetésében (Kr. e. 8.) megtanulta nyelvüket, amely Nagy Géza szerint *szumirakkád-ugor* rokonságra vall. Fiók Kálmán *vogulosztják-ugor* eredetűnek tartja. Hóman Bálint azonban az újabb kutatások alapján az *irániak* (árják) közé sorolja.

A jazigok eredeti neve: *alán*. Első európai hazájuk a Maeotis-tó (Azovi-tenger) környékén terült el. A csodaszarvas regéje szerint Dula nevű királyuk leányait rabolja el Hunor és Magor. Kr. e. 120-ban a kínaiak említik először *a-la-na* néven Iránban. Az arab írók *aszinak* nevezik. Kr. u. évtizedben az orosz krónikások már *jasszi* néven említik. A kaukázusi népeknél pedig *osszi*, *osszét* a nevük még ma is. Strabó Krisztus születésekor a Kárpáton kívül találja mint *aszokat*, Ptolemaios mint *jazygokat*. A IV,

sz.-beli Ammianus Marcellinus szerint a jazigok egy nagyobb csapata Kr. e. 50 körül a Vaskapunál lovagolt be úgy, amint a Kr. u. 113-ban épült Traianus-emlékoszlop domborművei mutatják s Amm. Marcellinus írja: „*Ők lovasok, fegyverük hosszú dárda, vértjük vászonöltő, melybe simított szarv-héjakat, mint tollakat, úgy szőnek bele (pikkelyes vért). Rendesen több vezetékklóval indulnak; ha elfárad az egyik, a másikra ülhessenek . . .*“ Az ütközetbe *marha-marha!* (talán zsákmány, kincs) kiáltással rohantak. (A palesztinai cserkészek hasonló csatakiáltással tüntek fel a gödöllői világtáborozás alkalmával). Földbe szúrt kardot tiszteltek hadisten képében. Csak a hősi halált tartották tiszteletre méltónak. Törzsfejedelmeikkel együtt királyoknak hódoltak és sikerrel dacoltak a római császársággal. Sűrűn benőtt mocsarak között szállásoltak. A veszedelmesebb helyeken nagy kiterjedésű gyepükkel, sáncokkal védekeztek. Fröhlich Róbert a *Csörszárkot* nekik tulajdonítja.

Kele József dr. a jász király, *tőlük származtatja a jászokat.* „A turáni magyar néptörzsek honfoglalása a Duna és Tisza közén — írja — nincs többé a IX. sz. végéhez kötve. Mióta a hún-avar-magyar folytonosságot beigazolta az újabb oknyomozó történelem és segítségére sietett a régészet, antropologia, etnográfia és filologia, szinte kétségtelenné vált, hogy a római lime-szek a Mátra és Bükk-től a Temesig terjedő térségben mostani időszámításunk első századaiban egy *hatalmas, kitartó, elpusztíthatatlan jász nemzet* (?)

élt, melyet fővárosából, *Kántanyárról*, ritka békében, gyakori háborúban hol önmaguk által választott, hol a rómaiak által rájuk erőszakolt fejedelmek kormányoztak. A IV. század végéiben a rokon hún birodalom nagy foederatiojába olvadtak. *Attila köztük építi székhelyét* (Jászberényben) és midőn a nagy király fiainak osztályoskodásai megbontják ezt a birodalmat, a svévekkel szövethetnek, míg a VI. sz. vége felé a fajtestvér avarok beköltözése ad nekik újabb támaszt, emel erős védgátat a népvándorlás hatalmasan bomlasztó hullámvérése ellen.“

A Zagyva-Tarna táján a honfoglaló magyarokat rokoni szeretettel fogadó *jazig-jász folytonoságot* vallja Kelével együtt a jász köztudat. Ez kifejezésre jut a latin nyelvű oklevelekben. A jászok az 1323-i oklevélben *jassones*, 1326-ban *jasini*, majd *jasones*, 1741-től pedig *jasiges*, *jaziges* néven szerepelnek. 1357-től 1741-ig gyakori a *philistinok*, *philistacai*, *philistaci* elnevezés is. Ezért Gyárfás István felvetette a jászoknak a *hyksosoktól* való származás elméletét. Ezt a lovas népet ugyanis Kr. e. 2500 körül Egyiptomba való betelepedésük alkalmával nevezték el *philisteusoknak*, azaz beköltözötteknek. Egyiptomból Kr. e. 1541-ben, Palesztinából pedig 1341-ben üzik ki. Gyárfás szerint ekkor kerülnek hazánkba. A philisteus elnevezést egyesek a görög *phileiostos*, *ijjkedvelő*, *ijjász* szóból származtatják, mások pedig azzal magyarázzák, hogy a magyarok megkeresztelkedése után is sokáig kitartottak a jászok az ősi

pogány vallás mellett, mint a hajdani philiszteusok.

A *philisteus* aethiopiai nyelven betelepítést, *beköltözést* jelent. Jelölheti tehát a *Jászság betelepítésének történetét*. Erre ugyanis gyakran szükség volt a háborúk és járványok miatt megritkult népességű Jászságban. Marczali Henrik a jászokban 1040 körüli *besenyő telepeseket* sejt. Horyáth Péter szerint Kapolcs és Ákos vezérek alatt 1084-ben telepedett *kúnok a jászok*, tehát jászok és kúnok ugyanazok. Fekete Lajos a Szent László által 1091-ben, mások pedig a Kálmán király által letelepített *kúnoktól származtatják a jászokat*: Újabban többen IV. Béla uralkodása alatt 1238-ban, *Kötöny vezérlete alatt bejött kúnok között keresik a jászok őseit*, akik mintegy 40.000 főnyi tömegben érkeztek hozzánk. *Hóman Bálint* szerint (Magyar történet, 125.1.) Kötöny kún király IV. Bélának maga és népe hódolatát jelentve, Magyarország területén letelepülési engedélyt kért kúnjai és a Volga vidékéről velük együtt nyugatra sodródott *alán néptöredék, a jászok részére*. 1239. végén meg is kapta. Ez a legújabb felfogás a jászok eredetéről!

A jászok iráni származásának legtekintélyesebb hirdetője Melich János. Őt megelőzőleg, 1899-ben, Lamonszky, szentpétervári tanár hirdette a jászok alán származását. Szerinte Róbert Károly 1323-i oklevelében szereplő 30 jász személynév legnagyobb része iráni, alán; pl. Keskene, Hurz, Larzan, Furduch, Moksun, Jokon, Pubul, Arpan, Kurman. Munkácsi Béla szerint sok alán szó került a magyar nyelvbe, pl. vért, kard,

üveg, vám híd, asszony, kert stb. (Hóman, II. 65.). Ősi és többszöri turáni-árja érintkezés jele ez! A végén azonban a magyar nyelv győzedelmeskedett rajtuk. Ugy látszik, már nagyon régen! A Zagyva mentén való letelepedés előtt.

Most méltán tartjuk a jászokat árja-iráni-alán származásuk ellenére is tősgyökeres turáni magyaroknak. Az 1910. évi népszámlálás alkalmával Jászberény lakosságának 99.53^o/_o-a vallotta magát magyarnak. 1930-ban pedig 99.57^o/_o. Jászberény, a jászok fővárosa, a legmagyarabb városok egyike! Mindenesetre ősi és sokrétű turáni népelem áldásos történelmi fejleménye ez!

Amikor Jászberény világbirodalom fővárosa volt

Attila Jászberényben

A jászokat sokan Attila koporsójának őrzésére rendelt húnoknak tartják. Ennek az állításnak is van történeti alapja.

A kínai fegyverek indítják nyugatra a híres török-tatárfajta húnokat. *Balambér* király vezetésével 372-ben lépik át a Volgát s hódolásra kényszerítik a Kaukázus felett lakó *alánokat*, a Dnyeszter táján tanyázó *keleti gótokat*. Tár-ciába menekültek előlük a nyugati gótok. A IV. század derekán Pannóniába telepedett *vandalok* pedig Itália felé vonulnak a szarmata *jazig* és *alán-törmelékekkel* együtt. (Hóman, I., 38.)

A Duna-Tisza medencéjét a királyi húnok szállják meg 375-ben. Csakhamar a Rajnáig kalandoznak, hol 408-ban elesik királyuk, *Oktor*. Öccsét, *Roaszt* (Rof), a kelet-római császár tábornoki címmel és 350 font arany tiszteletdíjnak nevezett évi adóval kötelezi barátságra. Roasz király öccsének, *Mundcsuknak* (Bendegúz), a fiát, a fiatal *Attilát* küldte el a császárhoz kezes gyanánt. A nagytehetségű ifjú itt megismerkedik a roskadozó birodalom hibáival s későbbi nagy ellenfelével, Aëtiusszal. Attila 30 éves lehetett, mikor 433-ban testvérével, Blédá-

val a húnok királya lett. Uralkodása elején a szerb Morava torkolatánál, *Margusban*, arra kötelezte a rómaiakat, hogy ne segítsék a húnok ellenségeit; adják ki a hozzájuk menekült húnokat és megszökött római foglyokat, az évi adót pedig emeljék 700 font aranyra. Így tette lehetetlenné Attila azt a *kétszínű bizánci politikát*, amely a fenyegető barbárt mindig egy másik barbárral pusztította.

Ezután a nagy önállóságot élvező hún törzsfőnökök ellen fordult Attila s azok leverése után a *rengeteg birodalom korlátlan ura* lett. Priskos szerint egy pásztor ekkor találta meg *hadisten kardját*, melyet a hún-szarmata népek babonás tiszteletben részesítettek s a világ fölötti uralmat kötötték hozzá. Ennek birtokában Attila a két római császárral egyenrangúnak tekintette magát s mindég volt ok vagy ürügy, hogy állandó rettegésben tartsa őket. 447-ben Thessáliáig pusztított, 70 várost dult fel. II. Theodosius csak drága áron tudta kikönyörögni a békét. Mikor Attila újabb követeléssel állt elő, a császár egy követség tolmácsával, Vigilasszal és Attila felbérelt követével, Edekonnal, meg akarta gyilkoltatni a nagy királyt. Edekon azonban elárulta urának a gonosz tervet. A császárnak teljesíteni kellett a követeléseket.

A követség mitsemsejtő vezére a köztisztelőben álló Maximius szenátor volt. Titkárának, *Priskos rétornak*, nagybecsű leírása szerint a szerb Morava torkolatánál kel át a követség a Dunán (Istros), a Temesen (Tibisiás), Bégán (Dreko), Tiszán (Tysias) és né-

hány kisebb patakon. Hún falukon utaztak át, hol szívesen fogadják. Egyik faluban csatlakoznak a *seregével hazatérő Attilához*. A sereg börruhával vértezett, ijjal, rövid karddal, kopjával, kengyellel felszerelt lovasokból állt. Ezek föltétlenül engedelmeskedtek az alacsony termetű, hosszú törzsű, széles vállú, majdnem fekete arcú, villogó szemű és lapos orrú hún királynak, aki állandóan komoly és méltóságos volt. Öltözete azonban egyszerű volt. A cifraságot, aranyat még a lova felszerelésén sem tűrte. Priskos érdekesen írja le a székhelyére bevonuló király ünnepélyes fogadtatását és megvendégelését.

Jordanes nyomán Timon Samuel 1733-ban írt munkájában a Tarna és Zagyva közére teszi *Hunnivárt*, a húnok fővárosát. Priskos leírása alapján pedig *Jászberény táján* sejtik Attila székhelyét, *Etellakát*, Otrókocsi Fóris Ferenc, Huszti András, sőt Szabó Károly egyetemi tanár is, aki lefordította Priskos híres leírását s Thierry Amadénak Attiláról írt hatalmas munkáját s ezért az *Isten-ostora* történetére vonatkozólag ma is a legelső tekintély.

Priskos szerint *Attila díszes falpalotája* fátlan, kötelen vidéken egy domb tetején állott. Simított négyszögű szobrokból vert sáncölöppökkal volt bekerítve. A palota talpazata barna diófából, a falak fehér gyertyánfából épültek. A falakat tarka eres gyökérfával rakták ki. Kigyózóan csavaros oszlopok, csinos tornyocskák és veres fenyőfából faragott szobrok díszítették. Az ajtók sárga fájába csaták és áldozatok képei voltak

vésve. A bizánci követeket is bámulatba ejtette a hún építészeti nagyszerűsége!

Priskos részt vett Attila lakomáján is. Réka királyné nádvarával fogadta a vendégeket. Míg ezek ezüstpálcákból ettek, aranykupákból ittak, addig a világ ura faedényekből étkezett. Dalosok, törpék és bohócok mulattatták a vendégsereget. Attila nagyszámú görög és latin tolmácsot megírnokot tartott. Legbecsültebb embere, minisztere, a görög származású Onegézius volt, aki meggyőződéssel jelenti ki, hogy nagyobb becsületnek tartja Attilánál a szolgálatot, mint a rómaiaknál a gazdagságot.

II. Theodosius nem sokáig élte túl a gyilkolási terv meghíusulását. Utóda, Marcianus, megtagadta a szerződés megújítását. 450-ben egyszerre jelentették a követek Bizáncban és Rómában: „Uram és urad, Attila, azt parancsolja, készítsd el számára palotátat!” III. Valentinustól a birodalom felét követelte s a császár nővérét, Honoriát, aki Attilának jeggyürüt küldött s ezért férjhez kényszerítették egyik udvari emberhez. 451. július 1-én történt a *catalaumi ütközet*, a történelem egyik legvéresebb csatája. Ezután 452-ben *Aquileiját* rombolta le Attila. Rómát csak I. Leó pápa könyörgése mentette meg. A Marcianus ellen való készüödés közben Attila *Ildikóval*, a frank király leányával tartotta *esküvőjét*. Fáklyafény mellett késő éjig fogyott a bor, nőtt az öröm. Daloltak a nagy királyról, az ősokról. Attila is víg volt. Talán először életében, de mindenesetre utoljára. Szerelmet él-

vézve, diadalról álmodva *elvért*.

Holttestét a síkság közepén selyem sátor alá tették. A húnok fájdalmukban levágták hajukat, törrel megvagdalták arcukat. Ki sohasem viselt magán aranyat, holta után arany-, ezüst- és vaskoporsóba helyezték és *hullámsírba* temették. Sírásóit lenyilaszták, hogy senki se tudja a helyet, ahol a világtörténelem egyik legnagyobb s legérdekesebb hőse pihen.

Sok ország, sok város *vetélkedik Attila hamvaiért*, mint *szék-helyéért* is. Bizonyára nem csekély joggal *Jászberény!* A Zagyvát könnyen lehet itt egyik medréről a másikba terelni! Legújabbban, 1934. februárjában, *Kutatásaim Attiláról* címen a Turáni Társaság országházbeli előadó termében *Prókay Miklós* tartott komoly, tudományos értékű előadást. Szerinte Attila nem a Volga, hanem a Tisza mellett született — Fegyverneken; *királyi fővárosa* nem Szentés, nem Balmazújváros, hanem Jászberény volt, itt halt meg, de legendáshírű sírja a Tisza fegyverneki nagy kanyarulatában van.

A leghatalmasabb turáni nép legnagyobb királya úgy rendelkezett, hogy roppant birodalmát egészen Rékától származott fia, *Ellák* egyedül örökölje. Az apa bölcs akaratát a fiak nagyravágása megbiusította. A Netád mellett vívott testvérharcban Ellák hőiesen küzdve esett el. A nagy *Hunbirodalom* szertefoszlott. Attila rendkívüli egyéniségének emléke azonban 1500 év elteltével is fényesen ragyog. Fülöp Áron méltán zengi Attiláról írt hőskölteményében:

„Míg ember él földön, míg nap kel az égre,
Míg ki nem fogy végkép hold s csillagok fénye,
Hegyek omolhatnak, folyók apadhatnak,
Romokba dülhetnek roppant birodalmak,
Népeket sodorhat az időnek árja,
Nem borul felejtés soha Attilára!”

Emléke legélénkebben a jász
és székely népben él, kiknek
testvériségét egyik XVIII. századi
történetíró (Farching) óta sokan
hirdetik.

Amikor Jászberényben volt a világ kincsesháza.

Az avarok Jászberényben.

Ázsiában fiúról fiúra szállt az őshagyomány *Attila* országáról, a gazdag apai örökségről. A nagy király halála után 115 évre örökösai gyanánt jelennek meg az *avarok*: szép, természetes, barnaképű hadfiak. Ugyanazt a nyelvet beszélték, mint a húnok. Erkölcseikben, szokásaikban, viseletükben is hasonlók voltak. Csak hajviseletük tért el. Hátul üstököt eresztettek, szalagot fontak bele.

A Altáj vidékéről az V. század közepén terjeszkednek nyugat felé. A VI. században a Fekete-tengertől északra, a Volgától keletre elterülő síkságon állomásoznak. Akkor keltenek feltűnést, mikor 565-ben *Baján* lett a kánjuk, aki diadalban és egyszerűségben hasonmása *Attilának*, mint a lehunyt napsugárnak a hold. *Baján* elődjének követe, *Kandikh* főtiszt, 557-ben jelenik meg először a bizánci udvarban. Az avar kagán 562-ben már az *Alduna* vidékéről — későbbi *Etelközről* — küldi követeit *Sarosius* (Sáros) alán fejedelem pártfogásával a császárhoz, településre alkalmas földterület kijelölését sürgetve. A tárgyalás kedvezőtlen. *II. Justinus* császár 564-ben szintén visszautasítja szövetségüket. Ekkor már az *Aldunánál* tanyáznak s a *Rajnáig*

kalandoznak. Legyőzik I. Sígeltbert austráziai frank királyt s 566-ban avar-frank szövetség jön létre. Ezt a fiatal *Baján* kagán köti meg, aki a hún birodalom visszaállításának merész tervével kezdett uralkodni.

Ugyanezidőben teljes erővel tört ki a küzdelem a keleti gótoknak Itáliába költözése óta, húsz éve a Dunántúlon lakó *longobardok* és keleti szomszédaik, a *gepidák* között. *Kunimund* gepida királyt II. Justinus támogatta. A longobard *Alboin* pedig Bajánhoz fordult segítségért. Oly feltétellel kötötte meg a szövetséget a longobardokkal, ha átengedik nekik marháik tizedrészét s győzelem esetén a gepidák földjét s a szákmány felét. A nagy küzdelem 567-ben dőlt el. A gepida király elesett, Gepidia megsemmisült. A Tisza vidékét az avarok foglalták el. Egy évvel később az Itáliába költöző longobardok földjét, Pannóniát is megszállták. Ismét a Magyar Alföld lett a középpontja annak a nagy birodalomnak, mely az Ens folyótól a Donig s a Balti-tengertől a Száváig és Aldunáig terjedt. A világ előtt Baján birodalma valóban Attila öröksége gyanánt tűnt fel. A krónikások *Hunnia* és *Avaria* kifejezéseket vegyítve használják.

Baján hódolva a hagyományos emlékeknek, királyi tanyáját a Tisza és Duna közt, a világhódító Attila palotájának a helyén Jászberényben, emelte fel. *Aventinus*, a hajor történetírás atyja, az Avar birodalom fővárosát *Bormann* néven említi. Így ír: „Az avar kán székhelye azon a vidéken van, melyen Ptolemaios szerint a jászok laktak. A Tiszán felül nyugat felé uralkodott e

vidék fővárosa, *Borman*“ (Annales Boj. 254.) Ez a leírás is *Jászberény*hez vezet.

A jászberényi avar erődről *Pető Gergely* krónikájában (110—111. l.) ezt írja: „Az avarok Magyarországon is egy nagy palánkot csináltak vala, kit is várnak neveztek. Ez a Tisza mellett vala és ottan, holott most a *Jászság* lakik. Ennek a várnak két nagy árka és kerítése vala. A külső Heves tartományban vagyon . . ., a belső Fénsszaru mellett. Annak erősnek kellett lenni, mert minden prédát abba hordottak össze . . . Thudun egy harcban megöletik. Lakott akkor egy sáncos palánkban ottan, holott most *Jászberény* vagyon.“

Baján a vársáncok építése előtt azzal erősítette 200 ezer főnyi seregét, hogy az avarok (várkkunok) Ázsiában maradt három törzsét Ázsiából magához hívatta. Megerősödve többször győzelmet aratott a frankokon és a kelet római birodalmon is. Körmönfont ravaszsággal bánt el koronás ellenfeleivel. Alázatos szövetségkérő kliensből a birodalom adóztató urává vált. A szerencse azonban, amely fiatal korát csillogó kedvezésével halmozta el, hajlotabb éveiben elhagyta őt. Verecségek hatása alatt épülhetett a sajátóságos avar védelmi árokrendszer.

Az avar erődítményekről való leírásunk a birodalom bukása idejéből származik. Egy Albert nevű vén katona, mint szemtanu alapján Notger szentgállei szerzetes (IX. század) s ez alapján Aventinus (XVI. sz.) írja le. Kilenc kör alakú sövényről, gyepüről tudósítanak, melyeket ringhnek, gyürünek, védkörnek nevez-

tek. Ezek egymástól 40 ezer lépésnyi távolságra voltak. Katonai széles árok belső peremére 20 lábnyi magasságra hányták a földet. Azt földbe vert karók mögött fával, gerendákkal bélelték ki. A töltés tetejét dúsan növényekkel, fehér nyárfával ültették be. A középső gyűrűben — Jászberényben — volt az avar kánok fejedelmi laka és kincstára. Amint Notker írja: „Ezekbe a kerítésekbe gyűjtötték volt, kétszáz éven át a nyugati népek elrablott kincseit az avarok.“ A körök közt lévő területen is voltak szállások. Az ellenség elöl ezek is a földfalak oltalma alá menekültek.

A *Csörsz-árokban* sokan avargyűrűt látnak. Régészeink az avarok sirvermeiből — újabban Jánoshidán — csontmaradványokon kívül feltárták azoknak fegyvereit, ékszereit, csontjait, zablait és hengerét. Jellemzők azok a nagy karimájú függők, melyeket nagy körtealakú lógókkal a férfiak fülkagylóikra akasztva viseltek. Jánoshidán 1933 nyarán talált egyik hangszerüket meg is szólaltatták. Az avarokat a személyes vitézségen kívül jellemezte a keleti fényűzés: szép öltönyök, drága fegyverek; arany-, ezüst aztali edények, díszes bútorok. Kánjaik sátrai selyemszővetű és metszett mívű aranykezesekkel voltak díszítve, melyek felett olykor drágakövektől ragyogó menyezetek pompáztak.

Bajánt nagyrabecsülte lángezésért a császár hadvezére, Priskus is. A római birodalom barátjává szerette volna tenni. A fennhéjázó Mauritius császár s az udvar aljas cselszövése azonban lehetlenné tette a közeledést. Kr. u.

600-ban a háboru újra kitört. Baján és Priskus öt rettenő csatát vívtak. Hosszú uralkodása végén, 602-ben, hanyatló birodalmat hagyott Baján maga után.

Kiss Pipin, frank király, kinek neje, Berta, Viterbói Gottfried szerint avar leány volt, 796²-ban a Tiszáig hatol, beveszi a kagán székhelyét, feldulja s *15 szekér arany és ezüst zsákmánnyal tér vissza*. Az avar vérű Nagy Károly, Pipin és Berta fia méri a döntő csapást az Avarbirodalomra. Hadjáratának hírére az avarok is nagy tevékenységet fejtenek ki. Sajátságos védelmi rendszerüket kijavítják, tökéletesítik. Eginhart, Nagy Károly életrajzának írója, így festi ezt a háborút: „E hadjárat minden ügyesség ellenére is 8 évig (795—803) tartott. Ama puszta, néptelen Pannónia s a földig rombolt királyi lak, melynek nyoma sem maradt, bizonyoságot tesz a vívott csaták számáról és az ott kiontott vér mennyiségéről. A hún nemzetség ezen háboruban mind elhullott s dicsőségük elborult. Századok során át felhalmozott kincsük zsákmányra jutott. Emberi emlékezet óta nem volt olyan háború, melyben a frankok jobban meg gazdagodtak volna, a kánok palotájában annyi aranyat és ezüstöt találtak.“ Így lett Jászberény helyett Páris a világ egyik kincstára!

Az Avarbirodalom megdöntésében a frankokat a törökfajta, elszlávosodott *kuturgur-bolgárok* segítették. Ők kapták jutalmul a Duna-Tisza vidékét. Simeon bolgár cár idejében (893—927) nagyra nő birodalmuk: Vezérei, dukái közül Zalán uralkodott alföldünkön a honfoglaló magyarok megjelenésekor.

Milyen történelmi szerepet játszott Lehel vezér s hogyan keletkezett mondája?

A honfoglaló magyarok 895 őszén Attila örökösei gyanánt jelennek meg a Duna—Tisza síkságán, mint előbb az avarok. A nyugatiak nem is találták különbséget magyar, avar, és hún között. *Árpád* fejedelem 50—60000 harcosa *bővelkedett harci erényekben*. Bölcs Leó, Gardési, Heribald, Freisingeni Ottó adatai szerint igénytelenek, erősen túrik az éhséget, szomjuságot, hideget és meleget egyaránt. Kitűnően kezelik a kardot, vértet, íjat és kopját. Vezéreiknek feltétlen engedelmességeknek. Ha baj éri, arra törekszenek, hogy a csorbát kiköszörüljék. A honfoglalás után, 899-től 984-ig 43 hadjáratot vezetnek külföldre s ezek közül csak 8 végződött balsikerrel.

A kalandozó magyarok *legnépszerűbb vezére Lehel*. Az ő városának nevezik *Jászberényt* s neki tulajdonítják az itt őrzött *világhírű kürtöt*. Ennek iparművészeti értékét s történetét *A Jász Múzeum ismertetése* című tanulmányom 5—18. lapján méltattam. Jelenleg Lehel vezér történelmi szerepét s a róla szóló monda keletkezését igyekszem megvilágítani *Hóman Magyar Történelme* és *Solymossy Sándor Lél vezér*

kürt-mondája című értekezése alapján (Ethnographia, 1929. I. szám).

Árpád negyedik fia *Jutas*, ezé pedig *Tas*, *Lehel* apja. Hősünk tehát fejedelmi törzs hajtása. Krónikásaink Anonimussal együtt *Lél* (Lelu, Lélő, Leel) néven emlegetik s újabban történetíróink is. Neve a lélek, lehellő, kürtfújó szókkal kapcsolatos. A *lélek* szó ugyanis kicsinyítő alakja a finnugor *lél*=animus, spiritus szónak. *Lehel* néven először *Bonfinius* említi a XV. század végén. Anonymus szerint Lelu filius Tosu tuba cecenit, *Alpár* mezején kürtjével ad jelt a döntő csatára s üldözi a menekülő bolgár fejedelmet. Horvátországot hódolatra bírja. 898-ban elfoglalja a Nyitra és Vág vidékét. *A valóságban idejében kezd szerepelni* Bulcsuval és Botonddal együtt. Amint Hóman írja (I. 434): „Tetteik a honfoglaló ősök emlékét is elhomályosították s a XIII. sz.-beli szájhagyomány már a honfoglalók közé sorolja őket.“

Az oknyomozó történelem *Lehel* hadnagyot törzsével a Kis-Alföld északi részén a nyugati hadiutak kapujában találja. Szállásföldje az Enns folyóig terjedt. Történelmi szerepe Árpád halála (907) után kezdődik, mikor a nyugati népek összefogtak a magyarok ellen a fiatal és tapasztalatlan Zoltán fejedelem idejében. A magyarok azonban Lehelt választják vezérükké, aki 910-ben Augsburg (Ágosta) mellett szétveri Gyermek Lajos király bajor, sváb és frank harcosokból álló seregét. 911-ben átkel a Rajnán. 913-ban Burgundiát pusztítja. Arnulf bajor herceg biztatására

915-ben és 917-ben I. Konrád király (911—918) ellen hadakozik, a következő két évben pedig Svábországban. I. Henrik király 9 évig adófizetéssel tartja vissza kalandozó őseinket. Ezalatt várakat épít, átképezi seregét s 933 elején megveri az évi adót követelő magyarokat. 938-ban I. Ottóval szemben hagyja el a szerencse. Ezután 15 évig nem teszik lábukat német földre azok, kiknek *29 lovas bravurja* annyira megfélemlítette a nyugati népeket, hogy így imádkoztak: „*A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!*“ Ottó császár öccse, Henrik, 950-ben már a magyar földre tör. Lehel dunamenti törzse szenved a legtöbbet. Lehel 954-ben Bulcsu segítségével torolja meg a pusztítást. Újra megsillogtatják hadvezéri tehetségüket. Az új haza megtartása céljából újra megreszkettetik a magyarok ellenségeit. *Támadó jellegű védelmi lovasbravurjuk 955-ben törik meg végkép.*

A bajorok 954 végén elégedetlenkedtek I. Ottó uralkodása miatt. Az Elbe mentén pedig a szlávok kellemetlenkedtek. Vörös Konrád lotharingiai és Bertold bajor herceg biztatására *Lehel és Bulcsu 955. június végén Bajorországba indultak* a Duna mentén. Augusztus 8-án rajtaütéssel *nem tudták elfoglalni Augsburgot.* Másnap a vár felmentésére siető császári hadsereg ellen kellett felvonulniok Lech balpartján. Aug. 10-én a csatát a magyarok megkerülő hadoszlopának meglepő rohama vezette be. Ez kezdetben hatalmas sikerrel járt. A poggyászt őrző cseh dandár megfutamodott két sváb dandárral együtt. Ekkor Ottó a legelső harc-

vonul mögött álló frank dandárt rendelte hátra a csatarend helyreállítására. A frank lovasság rohama megváltoztatta a hadi szerencsét. A magyar csatavezetés elkövette azt a hibát, hogy nem rendelte a megkerülő oszlop támadásával egyidejűleg a főereget rohamra. Az összezapás *a német fegyverek győzelmével végződött.* A megáradt Lech folyón való átkelés közben vált egészen válságossá a magyar sereg sorsa. Sokan a vízbe fultak. Ottó idejében intézkedett, hogy a visszavonuló magyarok útját az Izar és Inn folyó mentén a csehek és a morvák elállják, míg ő egész seregével kiméletlen üldözésre indul.

Bulcsut a bajorok, *Lehelt pedig a csehek ejtették fogságba.* Regensburgba hurcolták, hol Henrik herceg halálos betegen gyalázatos halált mért ellenfeleire. Ottó és Henrik győzelme teljes volt, de örömeiket megzavarta sok jeles vitézüik eleste. A magyarokat cserbenhagyó Vörös Konrád is áldozatul esett. Widukind írja: amint szellőztetésre felemelte sisakját, egy menekülő magyar nyilával gégéjét átlötte. Holttestét cseh barátai fosztották ki. A magyar nép költői képzelete az ő halálához fűzte később Lehelkürtjének színes mondáját. A halálos ítéletet Henrik herceg sem élte sokáig túl. Még abban az évben befejezte viszontagságos életét.

A lechmezei csatával végetértek őseink nyugati hadivállalatai. Ezeknek igazi oka Hóman szerint (I. 153) a maguk határainak és békéjének biztosítása, hatalmi állásuk megszilárdítása, katonailag és gazdaságilag egyaránt értékes

szövetségek létesítése. Nem voltak azok öncélú harci kalandok vagy éppen rablóvállalkozások.

Nem csoda, hogy ezeknek a nagyjelentőségű harcoknak egyik legkiválóbb hőse, *Lehel (Lél)* vezér, *legendás alakká válik* idők folyamán. *Anonymus*, aki a párisi egyetemen járt, a szent László-korabeli ősgesta alapján csak ennyit ír (cap. 55) az ágostai ütközet kimeneteléről: „Végre a bajorok és alemanok istentelen cselei által Lél és Bulcsu fogságba jutának és az Inn folyó mellett felakasztva öletének meg.“ 1170 körül tehát *Anonymus* nem tud a kürt-jelenetről s a 7 gyászmagyarról. Száz évvel később *Kézai Simon* már ezt írja (cap. 21): „Az Augsбургot ostromló Lél és Bulcsu a Lech folyó mellett táboroznak s a szorongatott városi lakosság hívására a császár Ulmból segítségükre siet. Egy csapatot közben szétugraszt. Lél és Bulcsu megfutnak. Hajón mennek a Dunán hazájuk felé, de Regensburgnál elfogják őket s a császár elé állítják, aki halálítéletet mond ki rájuk s Régensburg alatt bitófán végeztette ki őket. Mások pedig azt erősítgetik, hogy mikor a császár elé állították őket, egyikük — unus illorum — magát a császárt kürtjével agyoncsapta. Ez a mesebeszéd természetesen nem lehet valószínű . . .“ Ebből az tűnik ki, hogy a kürt-monda a XIII. század derekán kialakulóban van, de még nem tapad határozottan *Lehel* nevéhez. A *Kézai* előtti külföldi krónikák nem tudnak a kürt-jelenetről. Helyette a 7 életben hagyott és megcsonkított magyar hírmondóról emlékeznek meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a *kürtjelenet* a re-

gensburgi vesztőhelyen nem történt meg.

Márk barát azonban 1350-ben krónikája 33. fejezetében az az ágostai csata leírását így folytatja: „Ott estek fogságba Lél és Bulesu derék vezérek s elvitték őket a császár elébe. S midőn a császár kérdezte tőlük, miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel, így szólának: Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk, kiket rátok ostorul bocsátott, mert mikor titeket üldözni megszününk, akkor a ti kezetekbe esünk és elveszünk. S mondá nékiek a császár: Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyet akartok. S Lél így szóla: Hozzátok elő kürtömet, előbb hadd fujjam meg, aztán megfelelek neked. S amint kürtjét előhozták, a császárhoz közeledvén, mikor kürtjét meg akarta volna fújni, azzal amint mondják (fertur), oly erősen sujtotta fejbe a császárt, hogy az egy csapásra szörnyet halt és monda neki: *Te előttem fogsz menni és engem szolgálsz a más világon.* Mert a scythák hite, hogy akit az életben megölnék, a másvilágon neki szolgálni tartoznak és Régensburgban föl akasztották őket.“

Márk szerzetes nyomán beszéli el a kürtjelenetet a Budai, Dubnici, Pozsonyi és Thúróczy krónika is. Ezek alapján Solymossy Sándor azt hiszi, hogy a Lehelmonda az 1150-es években alakult ki. *Történeti valóság benne a halálraültetés és a kivégzés Regensburg mellett. Néphiedelmi elem Lehel mondása: „Szolgálni fogsz engem a másvilágon“. Mondai elem gyanánt szövődik bele a kürt-jelenet. A halál küszöbén, a vesztőhelyen, egy váratlan fordulat, egyike a leghálásabb elbe-*

szélő témáknak. Nem csoda, hogy számos helyen felmerül egymástól függetlenül s a leleményesség a legváltozatosabb megoldási formákat találja ki számára.

Herodatos pl. feljegvzi: A legjobb lantost, *Ariont*, a kincseire éhes hajósok útközben meg akarják ölni. Megengedik azonban, hogy búcsúéneket zenghessen. Dalára előjönnek a halak. *A tengerbe ugró dalost egy delfin hátára veszi s Korintoszba viszi.* — Ósi keresztény szokás szerint Jeruzsálemben, a szentsír templomában, nagypénteken, midőn a hívők az Üdvözítő keresztfájához járultak csókra, egyik diakonus felmutatta *Salamon jeruzsálemi király gyűrűjét és kürtjét.* Ezek az ereklyék a zarándokok képzeletét mondaalkotásra ösztökélték. Egyik monda szerint Salamon megszöktetett felesége után Fore pogány király udvarába megy, hol halálra ítélik. Salamon utolsó kívánsága: *végezzék ki a városon kívül és bucsúzásul fújhassa meg kürtjét.* Ennek hangjára a vesztőhelyre siet harcosaival Morolf és megmenti királyi bátyját. (Ez a Morolf *Salamon és Markalf* című első népkönyvünkben (1577) paraszttá változott, aki furfangjával többszörösen gúny tárgyává teszi a bölcs királyt.)

A X—XII. században a kürt-megfújás a bitó alatt, mint epikus téma, közkinccs volt Európában. A kürtjelenetes Salamon mondának a XII. században való általános elterjedését számos német, francia, angol és orosz termék bizonyítja. Solymossy János szerint *ez a keleti eredetű szívós mondaelem került bele Lehelről szóló mondánkba is.*

Ezt a mondát a Lehel-kürt büszke tulajdonosai, a jászok, századokon át kegyelettel tovább szőtték; vezérükké avatták Lehelt. Jászberény Lehel városának vallja magát. A jász hagyomány hatása alatt Petőfi Sándor *Lehel* címen három kisebb s *Lehel vezér* címen egy csonkán maradt hosszabb elbeszélő költeményben dicsőíti a szabadságharc idején a *legnagyobb németverő magyar hőst, az erős akarat, hősiesség és németgyűlölet példaképét*. Balkányi Szabó Lajos pedig *Lehel kürtje* címen 12 énekes *hősregét* írt 1850-ben az *elnyomott magyarság vigasztalására, buzdítására*.

A jászkun telepítések és kiváltságok virágkora az Árpádház idejében

A Jász Múzeumban a Lehel-kürtön kívül értékes Árpád-bázi emlék egy kardpenge, több sarkantyú, egy gyűrű, egy kengyelvas és főleg egy *iramszarvasalakú mécses*. Ezek a néma kút-fők nem beszélhetnek a jászkúnokról. *Okleveleink* 1211 óta szólnak róluk, mikor még a mostani Moldovában, *Jassy* (Jászvásár) környékén, laktak az egykori Kúnországban, Cumanjában, a *kún püspökség* területén. A kúnok megtérítéseért IX. Gergely pápa Róbert esztergomi érseket mint pápai követet kitüntetésben részesíti 1228. márc. 21-én s ugyanakkor Béla ifjú magyar királyt is hasonló munkára sarkalja. 1238. október 25-én pedig felszólítja, hogy a kún püspök részére székesegyházat építsen s javadalmakkal lássa el. A tatárjárás előtt 30 hasonló oklevelünk szól a Kárpátok keleti lábánál, a *székelyek szomszédságában tanyázó kúnokról*, akik közé tartoztak a *jászok* is. A jász megkülönböztetés először az 1323-i oklevélben tűnik fel.

Kele József dr., a jazig-jász folytonosság hirdetője, Anonymus és Kézai leírása alapján írja a honfoglalással kapcsolatban: „*A jászok ősterületét a Mátrától délre Solt-Alpár vonaláig nem foglalta*

el senki. Az el volt foglalva 900 év óta és ezt a tulajdonjogot a magyar hódítás nem támadhatta meg.“ Szerinte a Jászság szélein az orosz krónikákban *palócoknak* nevezett kúnok szállnak meg; helyesebben: Ed és Edömén meg Káta *kabarjai*, kik Kievnél csatlakoztak honfoglaló őseinkhez. A kúnok ugyanis a honfoglalás idejében még az Uralon túl éltek. Csak a XI. sz. második felében jöttek a Dnyeper vidékére. Kele szerint a honfoglalókkal bejött kabarok és itt talált jászok *allo-diális* birtokjoga kétségtelen. Szent István a Jászságot *comitatus Bereniensis* címen államszervezetébe iktatja. Kele a *jászkún kiváltságokat* is Szent Istvántól származtatja, mert a későbbi oklevelek, pl. Zsigmond 1407-ben, úgy erősíti meg azokat, mint amelyeket a jászok, „a szent király jobbágyai“, a boldog emlékezetű „szent királyoktól“ nyertek. Bár *nádorispán* ítél fölöttük, mint a nemesek felett, de maguk közül választott bírák tanácsában. Kele a hagyomány útján jár, mely szerint Jászberény tatárjárás előtt a Hajta mocsarai mellett települt. Temploma Szent István idejében épült. A portelki hagyomány Pór vitézzel vereti le a pogányok egyik támadását a Szent Imre dombtól délnyugatra lévő síkságon. Ezt a területet jutalom gyanánt neki ajándékozta Szent István, a nép pedig *Pórteleknek* nevezte el. A Pázsony dombon talált leletek a mondának történelmi magvat szolgáltatnak.

Az első *küntelepítés* (cumanus-Kuma folyó mellett lakó, a Kaukázus északi lábánál) elméletének történeti alapja Szent László 1068-i cserhalmi diadala, melyben

az Ozul vezetése alatt betörő etelközi *fekete kúnokat* vagy *úzokat* annyira megsemmisíti, hogy tovább nem szerepelnek se a magyar, se a bizánci krónikákban. A *fehér kúnokat* Salamon király hörtönéből szabadulása után *Kutesk* fejedelem vezetésével hozza a nyakunkra. Ezeket is Szent László kényszeríti hódolatra 1085-ben Ungvár vidékén. 1089-ben pedig Temesvárnál győzi le s *Kapolcs* vezér is elesik. A foglyokat Szent László megkeresztelteti s a Tisza és Zagyva közti térségen letelepíti. Katona István és Horváth Péter tőlük származtatja a jászkúnokat, míg Fekete Lajos a Szent László által 1091-ben, mások pedig Kálmán király által 1122-ben letelepített kúnoktól. Valóban II. István király legkedveltebb hívei a kúnok. Ő telepíti a Duna-Tisza közére a kiskúnokat. Az Egerben betegen synylódó királyt az a hír dönti sírba 1131-ben, hogy az önző oligarcbák úton-útfélen gyilkolattják a jászkúnokat.

A jászkunok, főleg a nagykunok, tömeges letelepítését a tatárjárás idézte elő. A Duna és Don közt tanyázó kún törzövetséget 1224-ben verik szét. Kötöny kún király, aki unokájának Endre herceggel kötött jegyessége révén IV. Bélával sógorságban volt, a maga és népe hódolatát jelentette a magyar királynak s letelepülési engedélyt kért kunjai s a Volga vidékéről velük együtt nyugatra sodródott alán néptöredék, a jászok részére. (Hóman, II., 125.) 1239 végén meg is kapta az engedélyt s 40.000 családdal letelepszik. Béla biztosította őket régi szabadságuk és szokásjuk tiszteletben tartásáról királyuk hodo-

lata s az egész nép megkeresztel-
kedése ellenében. A tatárok harc-
modorát jól ismerő vezért és ka-
tonákat nyert bennük. Az oligar-
chák azonban ellenség elől me-
nekülő, garázdálkodó ellenségnek,
tatárcimboráknak nézték őket.
Mikor *Sejbán*, tatár vezér 1241.
március 15-én Jászberény vidékén
járt tizezer lovasával, Kötöny a
félreértés és vak düh áldozatául
esett. Emberei pusztítva bolgár
földre menekültek. Távozásuk
után szerencsétlenül végződött
a *mohi csata*.

A tatárok egyesztendő uralma
szörnyű pusztítást végzett. A má-
sodik honalapítás nagy munkájá-
ban 1243-ban IV. Béla visszatele-
píti a sértődötten távozó jászku-
nok 7 törzsét, mintegy 10.000
embert s erősebb láncokkal fűzi
magához. Fia, István, eljegyzi s
1254-ben nőül is veszi Erzsébetet,
a kún király keresztény hitre
tért lányát. Amint Hóman írja
(II. 178.): A kúnok és jászok az
Alföld korábban magyar lakta
vidékein telepedtek meg. *A ma-
gyar nenességgel, a nemes servi-
eusekkel egyenjogu katonáskodó
birtokos osztályként ékelődtek a
magyarságba a Duna-Tisza közén
s a Körös mentén a kúnok. Tö-
lük északra a Tisza szolnoki ka-
nyarulata mentén pedig az alán
népből sarjadt jászok jutottak
szálláshoz. A nemes jászkunok,
vagyis a 7 törzshöz tartozó nem-
zetségek nemesi jogon élvezett
örökbirtokként kapták meg szállás
földjüket s azon régi szokásaik
szerint telepedtek meg. Törzsfőik
hatósága alatt régi jogszokásaik
alatt éltek. Csupán hadbaszállási
kötelezettséggel tartoztak az ural-
kodónak. A magyarokkal és a
megyei hatóságokkal támadt vi-*

szályaik és önként a király döntése alá bocsájtott ügyeik elintézésére Béla bírói hatóságul a *nádorispánt* rendelte. Sátrakban laktak, nomád módra pásztorkodtak. A csalfa Frigyes osztrák herceg ellen vezetett hadjáratban 1246-ban *Alpra* fejedelmük vezetése alatt Béla oldalán vitézül hadakoznak a könnyű fegyverzetű jászkunok. IV. Béla és István ifjú király közt dúló harcokban hol az egyik, hol a másik oldalon vitézkednek. A testvérharc elmúltával újra az Alduna felé viszik sátorfájukat, István azonban visszatéríti. V. István seregében újra sok jászkún lovas látunk 1271-ben, Ottokár cseh király leverése alkalmával. 1278. aug. 26-án pedig a Morva mezőn *Habsburg Rudolfon* már-már győzedelmeskedő Ottokárt a jobb szárnyon diadalmaskodó, gyorsan száguldó jászkunok bekerítették s levették. Ezzel a cseh hegemoniát megbuktatták s megalapozták a Habsburgok uralmát. 1298. júl. 2-án ráadásul a Rajna mellett lévő Göllheimnél Nassaui Adolf német császár leverésével Rudolf fiának, *Albertnek* utat nyitnak a trónra.

A jászkúnok a szomszédos magyarok tulajdonjogát nem becsülték eléggé. Nyájaikat, csordáikat korlátlanul legeltették s ezért sokszor fegyveres összetűzésre került a sor. IV. László úgy szüntette meg ezeket, hogy a nemesi birtokokat másutt cserébe adott földdel vagy pénzzel megváltotta a jászkúnok részére. Ő különben a magyar és jászkún vérkeveredésnek végletes képviselője. Ott hagyja királyi udvarát s a Tisza mentén kúnjai közt sátorozik, vadászik, tivornyázik. Haját kún módra hosszúra ereszti s csim-

bókba fonja. Hegyes kún süveget, szoknyaszerű kún köntöst, kún sarut ölt. Résztvesz a természeti erők tiszteletére a szent tűz s az ősök bálványa előtt rendezett áldozatokon. Egy szép kún leány — Edua — kedvéért eltaszítja keresztény feleségét — Anjou Izabellát. A pápa ismételten figyelmezteti őt és kúnjait a keresztényi életmódra. III. Miklós pápa pl. 1278. szeptember 22-én Fülöp fermói szerzetest és püspököt küldte az Alföldre, hol Kiskunfülöpszállás róla kapta a nevét. A pápai követ unszolására adta ki IV. László 1279. június 23-án kelt diplomáját, melyben esküvel kötelezi magát a katolikus hit megtartására, a kúnok megtérítésére s megzabolázására. A királyi tanácsülésen a kúnok vezérei közül *Ozur és Tolon* vettek részt. Megállapodás történt a kúnok megkeresztelkedése, állandó megtelepülése, káros szokásaik levetkőzése és az egyházi sérelmek orvoslása tekintetében. Mindezek megerősítésére július derekán országgyűlést hívott egybe Kún László *Téténybe*. Ennek szerzeménye az 1279. augusztus 10-i oklevél, melyben László a kúnok egyházi, vallási, birtok, osztály, katonai szolgálat és törvényhozási ügyeiről intézkedik. Ez az alapvető oklevél dekrétum, törvény-jellegű, mert a tétényi országgyűlésen a *karok és rendek szavatosságával kelt*. 14 pontja többszázados fejlődés eredménye. A IV. Bélától kapott földet úgy adományozza a hét jászkún törzs minden nemesének s egyetemének, hogy magok között osszák fel és bírják *mint a király nemesei* (tanquam nobiles regni nostri.) Biráskodásnál a *nádor*

*mellé rendeli a nemzetségek bírót és előjárót (assidente ei iudice seu principe.) „Ha vérontás vagy más bűn miatt két kún között támad per, ezekben egyedül annak a nemzetségnek a bírója ítél (solus iudex illius generatio-nis), melyhez a vádlott tartozik. Két kún nemesnek ilyen egymás-közi ügyében a nádor semmit sem végezhet.“ Sőt ilyen esetben a legmagasabb fórum, a király is, csak a nemzetségi bíró hozzájárulásával tehet igazságot; mi több, a halálbüntetés vagy száműzetés, a legsúlyosabb megtorlások elkerülésére is módot nyújt. Vagyone-lkobzásról pedig szó sem lehet. Együttal biztosítják a kúnok ősi viseletét, a nemzetségi szokás-jogot és önkormányzatot. E kiváltságok fejében a jászkúnok valamennyien megtérésre, állandó megtelepedésre, a nomád élet-mód, sátorozás és a keresztény-séggel vívott harcok megszüntet-ésére kötelezték magukat s végül arra, hogy a király oldalán harcolnak egyenkint és együttesen, mint a többi nemesek (*nobiles regales servientes*.)*

Hóman szerint (III. 139. l) a jászkúnok nagy tömegei nem jutottak el a köznemesi színvonalra. Emelkedésüknek útjában állt a király hűbérúri hatalma és a jászkún társadalomnak tüstént a végleges megtelepedés után megindult rétegződése. Előkelőbbjeik kétségtelen nemesek voltak, a király familiárisai. Egy részük a királyné hűbérúri hatósága alá került. A magyar társadalom szervezetébe a nemes jászkúnok valahol a köznemesek és nemes familiáriusok közt illeszkedtek be.

A jászkúnok az Árpádok idejében a székelyekhez hasonló de-

*mokratikus provinciális önkormányzatnak örülnek. Résztvesznek az országgyűléseken, tehát tagjai a magyar szent koronának. Vitézül küzdenek III. Endre érdekében az osztrák háborúban s az 1298-i rákosi gyűlésen Károly Róberttel (Carobert) szemben „a királyi törzsből származó Endre úrnak, mint az ország törvényes urának hódolnak“ és a tornyosuló veszedelem idejében neki ajánlják fel segítségüket az *Árpádok legmegbízhatóbb hívei*. Ősiség, hű szolgálat és sok vér árán jegecsedett ki a jászkúnok személy és vagyonjoga. *Igy virágzottak ki a jászkún kiváltságok a legmagyarabb királyok idejében!**

A jászkún kiváltságok hanyatlása és Jászberény határának növekedése a vegyesházbeli királyok idejében.

A vegyesházbeli királyok emlékét a Jász Múzeumban több Anjou- és Zsigmond-kori sarkantyú, Hunyadi János kardja, a fekete sereg idejéből való sisak és mellvéd őrzi. Ezeknél beszéde-
sebbek Jászberény levéltárában 1484. évtől kezdődő eredeti kiváltságlevelek és oklevelek, amelyek másolatban tartalmazzák az 1323-ig visszamenőleg megjelent fontosabb privilégialis leveleket is. Pintér Jenő dr. adta ki a kincseket Illésy János dr. fordításában. A A jászkún kiváltságok zsibbadását olvassuk ki belőlük, bár a jászok Károly Róbert oldalán harcolnak II. Vencel ellen 1304-ben s 1308-ban a magyar királyi székbe segítik, mert ereiben nagyanyja, Mária, V. István leánya révén jászkún vér csörgedezett. Bandériális seregében a nádor zászlaja alá sorakoznak az oligarchák elensulyozására.

A jászkúnok demokratikus szervezetét megmérgezi a hűbéri államrendszer szelleme. A nemzeti szervezeti bomlásnak indul. A nemzetségek fejei örökössé teszik a kapitánysági javadalmakat, hadaik vitézségéért magukat jutal-

maztatják meg, testvéreiket szolgálásba süllyeszti. Ennek első bizonyítéka *Károly Róbert 1323. márc. 8-án kelt oklevele*, mely azért is fontos, mert a *jászokat* ez említi legelőször külön néven. Keverge jász főúr fiai s mások elnyomó hatalma és hatósága alól több jászt felszabadít. Ezek közül még *pogány nevűek*: Larsán, Ivacsán, Garet, Zakarán és Jaduk; *keresztények*: Keskene fia Jakab, Subul fia Demeter, Begzán fia István, Mógzán fia Pál, Csákán fia András, Zakarán fia György, Kéján fia Demeter, Kurmán fia István, Magar fia György és Csamaz fia Péter, kik különféle hadjáratokban kitűnő szolgálatot teljesítettek s azért őket és örökösüket a *királyi felséggel katonászkodni tartozó jászok kiváltságos rendjébe* (*generatio jassonum*) visszahelyezi s megengedi, hogy a király hívei közül maguknak *kapitányt vagy bírót* (*capitaneus seu iudex*) válasszanak.

A Kevergékhez hasonlóan családi hatalmuk alá kényszerítik a kúnokat a Kurgánok, Ballárok, Teszerek és Buthemérek. Így a jászkún társadalom egysége megbomlik. A kún- és jászkapitányok (*capitanei Cumanorum et Jasonum*) *szállásbirtokosokká* (*homo possessionatus*) válnak telepeiken s adófizetésre kötelezik a sátorozó, pásztorkodó jászokat és kúnokat, kiket az egykorú források a legalsóbbrendű népelemmel együtt *falusi kúnoknak és jászoknak* (*cumani et jazones rurales*) neveznek. King Miklós *Kún és jász társadalmunk a középkorban* című értekezésében. (Századok, 1932) inpossessionatus jobbágyoknak tartja a ruralisokat, Hóman pedig (III., 139.) familiárisi minő-

ségben látja őket, mert a területi önkormányzatban résztvettek. A székek kapitányait ugyanis a földbirtokos kapitányok és a rurálisok közösen választották, valamint a *székülő esküdteket* is. A két társadalmi elem kialakulását a hűbérrendszeren kívül a *földművelésre* való áttérés és az ideiglenes téli szállások (descensus) helyén állandó telepek (possessio, villa) létesítése okozta.

Mindkét osztály hősiezen harcol az Anjouk hadjárataiban: 1322-ben Bajor Lajos ellen Mühl-dorf mellett, 1328-ban az osztrák testvérharc lecsendesítésében, 1330-ban Bazarába cselvetéséből sok jászkun dalia élete árán menekül meg Károly Róbert. Nagy Lajos híres hadjárataiban is nagy szerepet játszanak a jászkun *könnyű lovasok*. Durazzó Károly kivégzését Nagy Lajos jászkú testvérekre bízta: Bechei Töttös (Tutes) és Vesszősre (Vezzeus). A jászkun könnyű lovasok azonban a *banderiális páncélos lovagok mellett* idővel háttérbe szorulnak. Csak a szálláskapitányok tudnak személyesen hadbaszállni. A rurálisokra Nagy Lajos már némi hadiadót vet ki. Sőt a XIV. század végén még egyes kapitányok is szívesen *szabadulnak a katonáskodás terhe alól* „pro onere exercituationis“ fizetett adóval. A kúnok egy része a királynék hitbéréül kezdenek szolgálni. A szegénység jele, hogy a *lovas újászok* helyett *gyalog újász* vagy kopjás csapatokat állítanak ki a jászkúnok, ezeknek a kapitányát nevezheti *vajdának* az 1357. szept. 25-i oklevél.

Ebben fordul elő először Jászberény neve Berén néven. A jász-

berényi (de Jaz Bewlen) philistinok (jászok) vajdája, *Ors* (Wrs) nemzetségbeli Marcell fiának, Eustáknak fia — *László*, városához akarja csatolni a Tarna mentén lévő *Horgasmelléke* nevű területet, de Szécsi Miklós országbíró vezetése alatt működő törvénytörvényesség határjárás és régi iratok alapján *Jákóhalmához* tartozónak, Csupor Lóránd birtokának minősíti 160 arany forint zálogösszeg lefizetése ellenében.

Zsigmond király seregében *zsoldosok* gyanánt küzdenek a jászok s veszendőben lévő ősi nemesi jogaikat igyekeznek vele megerősíttetni 1407. márc. 13-án s 1412. jan. 6-án. Utóbbit *Jász Bwlenzállásai Péter* fiának, *László*nak saját és egész országbeli philisteusok nevében tett kérelmére, 1428-ban pedig a „philisteusok nyomoruságán, a felettük elmúlt néhány éhínség miatt keseregve.“ A jászok kapitányok önzése azonban tovább rombolja a régi kiváltságokat. *Zsigmond* pl. 12 kapitányságot tesz örökös-sé. A jogfosztás idejében különös jelenség, hogy 1422-ben érdemei jutalmául *Móczár Miklós*nak adományozza *Kisért*. Az 1446. jún. 10-én kelt és a legtöbb oklevél a jászokknak csak két kiváltságát erősíti meg: 1. maguk választotta bíráik ítélhessenek felettük, 2. „Az összes vámszedőknek meghagyjuk, hogy a filiszteusoktól vagy holmijaiktól semmiféle vámot szedni ne bátorkodjanak.“ *Hunyady János* kormányzó 1450. aug. 10-én *Borsóhalma* és *Mihálytelek* falukat, *Necsőház*, *Figedegyház* és *Lanthó* nevű pusztákat *Bartallyus Imrének* adományozza, mivel elődei is birtokolták. A festményeiről híressé vált szentandrászi tem-

plom egyik freskója azt ábrázolja, hogy a jászkúnoknak is része volt 1456. júl. 21-én a nándorfehérvári fényes diadalban.

Mátyás király idejében személyes katonáskodás helyett *tegezpénzt* fizetnek s az egykor híres lovasok közgazdasági tényezővé válnak. 1458. március 2-án Berényszállási (de Berémzallasa) Gazdagh János és társai kérésére elrendeli: „Az időnként választott falusi *bírák, tisztek* vagy *alispánok* s azok szolgálói azon filiszteusaink közt ne tartózkodjanak folytonosan s ne zsaroljanak tőlük élelmiszert s pénzösszeget . . . 1473-ban ennek ismételéséhez fűzi: „Csakis a bíróságokból s egyéb szokásos jövedelmekből éljete!” 1469-ben megengedi a berényszállási, fényszarui (Fewenszarui), négyszállási és árokszállási filiszteusoknak, hogy *taksájukat, adójukat* külön fizessék, ne Heves vagy Szolnok megye útján. Az említett négy községet 1473-ban mentesíti a kamara nyereségétől, de követeli: az általuk régtől fogva fizetni szokott 250—250 arany forintot Szent György és Szent Mihály ünnepén és az évi 300 arany forint tegezpénzt. Jászberény levéltárában lévő legrégebb eredeti, hártvás oklevél értelmében 1484. július 15-én Báthori István országbíró előtt Pethe Péter (de Myhaltelke) a Bartalyos Jakab halálával reászállott borsóhalmi filiszteusok kapitányságát és Borsóhalma községet szántóival, rétjeivel, legelőivel, erdeivel, de a Tarnán lévő kétkerekű malom egynegyed részének kivételével örökre átruházza Beke Györgyre (de Zent-Georg), Ihantó Györgyre (de Boldogháza) és Borsóhalmi Bartalyos Imre leányaira, nemes

úrnökre. Hangsúlyozza ez az oklevél: „*Ha a filiszteusok kapitánya fiörökös nélkül mult ki, akkor a kapitányságnak az ő unokájira és leányaira kellett szállnia; de azután az illető unoka vagy leány kérvény útján a királyi felség által azon kapitányságban magát megerősíttetni volt kötelező.*“

Bár Mátyás király idejében tovább sorvadnak a jászkun kiváltságok, *Jászberény tovább fejlődik.* Mátyás veti meg az itteni Ferencrendi kolostor alapját 1472. máj. 17-én. 1485-i dekrétumában meg kimondja, hogy a *jászkunokat kizárólag a nádor kormányozza* s ezért a fáradságáért 3000 arany évi tiszteletdíjat húzzon. Ezzel elismeri a jászkunok közigazgatási önállóságát, megteremti a Hármaskerületek jogalapját, biztosítja a jászkunok faji jellegét. A *jász széki automónia* (sedes) az igazságos király idejében fejlődik ki. Berényszállás, Négyszállás, Árokszállás és Fényszaru alkottak eleve egy széket. Az oklevelek állandóan együtt említik őket, officíalisaik, judexeik azonosak voltak. A jász székben — úgy látszik — *Berény játszotta a főszerepe*; a négy szállás közt mindig az első helyen említik s a „*communitas Philisteorum*“ egyik oklevelének kiadóiként két berényi bíró és esküdt (jurati) s egy-egy fényszarui, négyszállási és árokszállási esküdt szerepel. Ezt az oklevelet a jász *communitas* pecsételte: „1480 — sigilloque communitatis Philisteorum . . sigillas,“ ami a jász széknek automón hatósággá alakulására vall. A szék (sedes) elnevezés az illető székből eredhet, a székek ugyanis a nádor által kiküldött birák (iudex, comites

constitui) bíraskodási szerepét vették át, kiknek megbízatása bizonyos területre szólt, melyet okleveleink a székelly és szász székek analógiájára *sedes*-nek neveznek. Ebből következik, hogy a *székkapitány* elsősorban bírói tisztviselő volt. A *szálláskapitány* csak földesúri bíraskodást gyakorolt. Mindkettő területre szorított, míg a régi *nemzetségi kapitány* vérségi kötelék alapján működött.

A jászkún kiváltságok a *Jagellók* idejében sorvadnak el egészen. II. Ulászló ugyan megerősíti 1419-ben és 1492-ben a megcsorbított privilégiumot, az 1498. évi 47. dekrétumban azonban szolgálendüeknek bélyegzi a jászkunokat. Kivétel számba megy, hogy Berényi Sándor Mártonnak (de Beren) adományozza hű szolgálataiért 1500. jan. 24-én *Szent Imre-pusztát* művelt és műveletlen szántóföldjeivel, rétjeivel, szőlőivel, erdeivel . . . 1512-ben kegyuraságot adományoz Jászberénynek. Az 1507. évi 6. dekrétum azonban az összes jászkúnokat királyi *colonusok*-nak, más földjét művelő telepítvényeseknek tünteti fel, akik a királynak különböző adóval tartoznak. Királyi kiváltságos levelekkel elhalmozott jászkúnokat nagyon bántotta ez a királyi szentesítéssel ellátott törvény. Valószínű tehát, hogy a Dózsa György-féle parasztlázadásban ők is részt vettek. Ezt mutatja a jászdózsai néphit, mely szerint Dózsa György hamvait a község határában rejtették el, s az 1514. évi 7. dekrétum, mely a jászkunokat — úgy látszik büntetésből — királyi tulajdonná, *jobbágyi állapotba* süllyesztette. A Jászkúnságnak mint korona-

2. Fércsité!

ken!

birtoknak jövedelmei az 1518. évi 2. dekrétum szerint a királyi konyha ellátására szolgálnak. A királyi trón leghűbb védői királyi cselédekké válnak. Mohácsnál nem kelhettek a haza védelmére.

A kettős királyválasztás alkalmával szittyá érzelmük a nemzeti király, *Zápolyai János* pártjára állítja, aki 1533. márc. 13-án a jászberényi (Jaz Berin) és négy szállási lakosokat királyi vagy kormányzói írásbeli rendelet nélkül való kocsik kiállítására alól felmenti. 1535. máj. 1-én pedig „*Jászberyn város okos és körültekintő birája és esküdtjei*“ kérésére *Borsóhalma* falut, minthogy a katonaság elpusztította s lakossága Jászkerényben keresett oltalmat, egész területével „hozzátartozó és tartozandó bármi néven nevezendő bármely hasznainak és tartozékainak teljességével“ a jászberényi polgároknak adja az eddigi közterhek, „adók és akók“ viselésének kötelezettségével.

Jászberény határának még korábbi növekedéséről értesít a Jász Múzeumban lévő török levelek közül a két első. Az 1570. jún. 25-én keltezett ezt írja: Ezen alázatos levél írásának oka az, hogy a hatvani szandsákbeli *Jászberiny* város közelében lévő *Szent Imre, Szent Jakab* és *Borsóhalma* nevű szántóföldek, mivel régi idő óta a nevezett város birtokában vannak, az új khászi defterben (lajstrom) is az említett város lakosai részére irattak át olyan feltétellel, hogy azokat az előbbi módon hívják ugyan, de a nevezett város palánkjában tartózkodó harcosok legeltethessenek a *Borsóhalma* nevű föld legelőjén; ezenkívül azonban a többi föld-

jeik teljes birtokában, a vallási és világi törvények s a defter ellenére, senki ne háborgassa és zaklassa őket. — Jánoshida követelése ellenére 1574. júl. 31-én Romasán csasz helyszíni pörökös alkalmával Kotán Orbán s Szabó Péter jászberényi lakosok bizonyítása alapján ezt az ítéletet mondja ki: „Jánoshida lakói is elismerték, hogy Nagyhalom, Almáshalom és a Tégláégető t. i. pörös helyek Jászberin lakosai voltak a mohácsi csata óta. S mivel ezenkívül ama helyek az előbb folyt pör alkalmával is törvényesen a város lakosainak ítéltettek a kezükben lévő bírói végzés szerint, azok most is Jászberin város lakosainak kezében hagyattak. Ez az igazolvány adatott kezükbe, hogy szükség esetén védhessék magukat.“

Igy növekszik Jászberény tekintélye és határa a jászkún kiváltságok hanyatlása s a mohácsi vész idejében!

Jászberény élete és határának kialakulása a török hódoltság korában

Az ozmánoknak Jászberényben való vérvizataros uralkodását hirdeti a Jász Múzeumban több kard, lándzsahegy, sarkantyú, török nyereg és főleg 146 *eredeti török levél*, továbbá a városi levéltárban 1610 és 1687 közti időben keltezett 55 *eredeti magyar okirat*. A török levelek 1570—1677-es évekből szólnak hozzánk. Magyar és török iratok egyaránt tele vannak a kínzás, dúlás és fosztogatás sok fajtájával. Jászberény élet-halálharcát közvetlenül tárják elénk, de a félhold itteni uralmának kezdetéről és végéről pontosan nem értesítenek.

Egy 1536-ban kelt oklevél Jánoshida, Tótkér, Alattyán elpusztításával kapcsolatban megemlékezik a jászberényi Ferenc-rendi kolostor lerombolásáról. Ez azonban csak futólagos török pusztítás. Hatvan 1544-ben, *Szolnok pedig 1552-ben kerül török kézre Jászberénnyel együtt*. A hódoltsági és királyi Magyarország határa sokáig kettészelte a Jászságot, sőt Jászberény határát is. Városunkat határszélen levőnek tünteti fel több török levél 1633., 1640., 1651. és 1668. években. Éppen ezért muzulmánok és keresztény végbeli vitézek egyformán nyomorgatják Jászberény lakosságát,

sokszor szét is rebbentik. Király és nádor, szultán és nagyvezér siet az adófizető Jászberény oltalmazására. A török *Berim*, néha Jászberim, a nádor pedig *Jászberin* néven emlegeti városunkat.

A török levelek közt bőven akad legfőbb *szultáni leirat, fermán*, melyek fejére a nissándzsik cífrán lerajzolták a szultánok nevének ágas-bogas jelét: III. és IV. Murád, I. Ibrahim és IV. Mohamed bonyolult tugráját. Mind a négy császár *feltűnő apai szeretettel veszi védelmébe* agyon-sanyargatott *jászberényi alattvalóit*. Sűrűn írják: „Igazságos napjaimban az alattvalók elnyomásában nem találok kedvemet.“ Ennek a melegségnek az a magyarázata, hogy Jászberény egyike ama nyolc alföldi városnak, melyeket *a szultán tulajdonának, khásznak minősített* s jövedelme Allah helytartóját, a szultán kincstárát illette. Ezért ismétlődik a levelek elején: „A szultáni khászhoz tartozó, hatvani szandzsákbeli Berim város bírái; lakosai ide jövén, panaszzolják . . .“ Ennek a kiváltságos városnak a védelmére ásatja 1567-ben Musztafa szolnoki basa a *Csincsát (árkot)* és a *kastélyá alakított Ferenc rendi kolostor* környékét *palánkkal* erősíti meg, azaz kő és vas helyett földet, kőszárvesszőt és fát használnak építési anyagul.

A jászberényiek védelmére írt fermánok a következő ékes üdvözléssel kezdődnek: „Tisztelt eminek (adószedők) mintaképe, nagyok és hírnevesek oszlopa, hatalmas és mindentudó király sokféle kegyeivel kitüntetett hatvani szandzsákbég: — Tartson örökké tisztelete! — Továbbá kádik (bírák) és hákimok minta-

képe, bölcseségnek és ékesszólásnak bányája: Mevlana, hatvani kádi! — Növekedjék bölcsesége! — Továbbá hasonló rangúak és kortársak büszkeségei: hatvani olajbég és a nevezett várbeli harcosok agái! — Növekedjék hatalmuk! —“ A budai nagyvezér állította ki ezeket a szultán nevében, mert *Jászberény a budai ejálet (helytartóság) hatvani szandzsákhöz (zászlóalj) tartozott.* A fermánok főleg a jászberényi és hatvani császári hivatalnokok önkénye ellen védik városunk lakosságát. Igy pl. III. Murád 1578. dec. 22-én elrendeli: „Jászberényi alattvalóink az állami kincstárnak járó illetékeket és adót az emineknek megfizetik, a szandzsákbégek vojvodái, szubasijai ne háborgassák . . .“ 1580. dec. 17-én megparancsolja, hogy az illetményeket, adókat a defter és kánún szerint szedjék, egy akcsével, szemmel se többet, ingyenes szolgálatot ne végeztesenek.

1594-ben Tieffenbach ostrom alá veszi Hatvant. Ennek felmentésére siet Istvánfy szerint Hasán basa 10.000 törökkel a jászberényi Ferenc-rendi kolostor mellett lévő hídon át. Tieffenbach győzelme után Jászberénybe vonul, melynek kastélyát az ijedten menekülő török felgyújtotta. *A dúló harcokban városunk lakossága is elszéledt.* Thurzó György nádor Ketzler Endre nádori főkapitány útján igyekszik őket hazatérésre bírni. A török is segédkezik a visszatelepítés munkájában. IV. Murád 1625. jún 27-én írja: „Berín lakosai, kik ellenséges földről *kecsegtetéssel jöttek Szécsényből és Ujvárból,* bár a szokásos fejadót fizetik, utólagosan újabb fejadót róttak rájuk. Ezt a magas

rendelettemmel megszüntetem.“
Hasonló telepítésről szól az 1635. máj. 7-i levél: Jászberin város lakosai az előbbi hadjáratok alatt különféle seregektől sanyargattatván elszéledtek s a város üresen maradt. Az előbb romokban és üresen heverő városba ellenséges földről meghívó és menedéklevéllel bejötteket meg kell védeni az egri biztosok, záimok és timárlík élköltöztető 7 törekvéseitől. — I. Ibrahim is védelmébe veszi városunkat 1647. jún. 8-i levélben: „Berim város lakói a hódítás ideje óta a hatvani várat szokták javítani . . . Tehát szokás ellenére Eger várának építésére ne kényszeríttessenek, *nehogy elköltözzenek!* IV. Mohamed hasonlóképp írja 1652. dec 11-én: Kádik! Ne erőszakoljátok az örökösödést és osztozkodás esetén 1000 akcsétől 15 akcsénál többet ne vegyetek! Fáról vagy szekérről leesett, vízbe fult s tűzben égett után *vérdíjat* venni kánunellenes. 1652. dec. 22-i levele így szól: „Eddig Berim város enimej *aratás idejében 10 dokurcsinból egy dokurcsint szedtek* s az összes tizedet a város közelében kicsépték, a magot átvették s teljes megelégedésben éltek. *Most minden dokurcsinból 3 kila magot követelvény, megcsalják az alattvalókat. Ez teljességgel tilos. Továbbá az eminek ajándékba évente egy tehénnél többet ne követeljenek, füstölt húst se!*“ IV. Mohamed több levélben megtiltja, hogy az eminek *10 bárányból egynél többet szedjenek*, hogy a szandzsákbégek, agák erőszakosan *ekét, kasszást, aratót, szűcsöt, szabót és kovácsot* hajtsanak szolgálatukra, hogy *posztót, fát, szénát, zsírt, árpát, faggyút és más efféléket*

évenként ingyen követeljenek. A fermánok csak korlátozták, de megakadályozni nem tudták, hogy a fejadó, kovács, vám, örökösödési adó, fuvarozás, robot, tized, birság, illeték, taksa özönéhez hozzá ne szegődjék a kegyetlen zsarolás, sőt még az átutazók erőszakoskodása is.

Hogy városunk erős adózó alany lehessen, a szultánok *gazdasági felvirágztatására* törekszenek. Ezért írja I. Ibrahim 1640. júl. 30-án: „Mivel Jászberin a határszél végén fekszik, lakosai nem foglalkoztak a *szőlőkertek művelésével*. Most más vidékről szőlővesszőt szereztvén, amíg az ültetendő szőlők kellőképp termökké nem válnak, a földbirtokosokat tized- és adóköveteléssel ne zaklassák.“ A szultáni rendelet alapján alig indul meg az anyagi erősödés, újabb háború, főleg *tatár csapatok martalékává válik*. Ezt sejteti az 1658. szept 19-i levél: „Jászberin város szegény lakói a tatárseregtől családjaikat, vagyonukat megmentendőek engedélyt kérnek, hogy a városnál volt árkot ki áshassák.“ Az 1686-i tatárjárás pusztította el a Jászságot a legkegyetlenebbül. Martalóc csapatokon kívül *török katonák is sokszor megdézsmálták császáruk városát*. Több levélben olvassuk: „Török katonák helységről helységre járván, Berin városából is ingyen élelmiszereket, farkas- és rókabőrt, kanalat, darutollat és pénzt követelnek, kocsikat rendelnek ki.“ „Némely gyalogosok és levendek Berin városában 3 napig ettek, ittak. Lisztet, árpát, egyéb élelmiszert s holmijokat elrabolták.“ Sokszor kést, sarut, sózott és füstölt húst, sajtot és bort vesznek el erőszakkal. Még

az iskolában tanuló gyermekeket is bántalmazzák.

1635-től kezdve a legtöbb levél arról értesít, hogy az *elszabadult rabok és elszaporodott rablók* nagy károkat okoztak s azok elfogására s a város szélén való felakasztásukra városunk felhatalmazást kap. Több híres rablót névleg is megemlítenek a török levelek, még többet a nádori levelek. Magyar és török hatóságok egyaránt küzdenek, hogy Jászberényt, mely jelentékeny *marhakereskedő várossá* alakult, megszabadítsák a banditák fosztogatásától. Mint határszéli város, 1633 óta sokat szenved a füleki, onodi, divinyi *végbeli vitézektől* is, kiket a török „hitetlen rabló hajduk és huszárok“ nevének emleget. Ezt mutatja pl. IV. Murád 1637. szept. 30-i fermánja, mely egyúttal Jászberény közjogi helyzetét is megvilágítja: „A Jászságban lévő Berim és Jászladány s más helységek lakosai felpanaszolják, hogy ők ámbár *magyar részről szabad korona jobbágyakul* tekintetnek, a magyar királyoknak adót fizetnek s az *iszlám részére is fizetik a fejadót*, mégis néhány év óta némely rabló hajduk és huszárok minden *gulyájukat és nyájukat* elhajtják s házukból *butort, élelmiszert s egyebeket* rabolnak“ Megfékezésüket illetőleg hivatkozik egyik nádori levélre, melyet Pálffy István 1637. szept. 2-án adott ki s melyben intézkedik, hogy a *jászberényiek szőlőit, marháit, mezeit* a végbeli vitézek ne bántásák. Sok hasonló tárgyú oltalomlevelet őriz városunk levéltára. Az elfajulás jele, hogy I. Lipót is megszólal 1673. jún. 7-én: „Panaszosan tárják elének Jászberény

városunk s a körülötte fekvő kúnok és filiszteusok, sokan találnak inkább rablóknak mint katonáknak nevezhető csavargók, kik panaszkodók házaire rátörni, az illendő ellátáson felül őket zaklatni, majorsági holmijaikból, barmaikból, bútoraikból megfosztani, veréssel, gyilkolással, káromkodással illetni és már-már pusztává leendő lakocskáikból kizárni meg nem szűnnek. Hasonló módon némely főurak és nemesek szökött jobbágyok örve alatt visszakövetelik, akik itt 40, sőt több év előtt a legtávolabb vidékekről lakozás végett megvonták magukat. A kereskedést üzöket pedig régi kiváltságaik ellenére vámfizetéssel terhelni nem átalják . . . Nem engedjük őket gondozatlanul elpusztulni . . .“

A török, tatár hadak, a végbeli vitézek és rablók több szomszédos falut pusztítottak el, melyek beolvadnak városunkba. Négyszállást pl. 1667-ben csatolja Jászberény határához a városi levéltárban őrzött következő okirat: „ . . . A Jászságbeli Négyszállás nevű falu elpusztulván, némely élő lakosi nemes Jászberény városában szállván, azon Négyszállás nevű pusztát Jászberény városához aplicáljuk, adván teljes hatalmat, hogy a város birhassa és szokott adót adgyon tőle . . . Posoniensis, 1667. jún. 23. Ex Consilionis Camarae Hungariae.“ Ugyanekkor csatolják városunkhoz Boldogházát is egy másik oklevéllel: „ . . . Informáltattunk, hogy a jászságbeli Boldogháza nevű pusztát elejítől fogvást a jászberényiek minden kérdés kívül bírták és a szokott adót is ők fizették . . . Végeztük, hogy ennekutána ezen jászberényiek bír-

hassák, az azért villogó *Ladány-szentgyörgy lakói őket azon Boldogháza pusztá telekben semmi módon ne háborgassák . . .*“ Az elpusztult *Ágó falut* 1668-ban gyöngyösi Petheő János kapta adománylevél útján. Két év múlva azonban 500—500 forintért eladta a jászberényieknek és árokszállásiaknak. *Jászberény mai határa így alakul ki 1670-ben.*

Az így megnövekedett Jászberényre új veszedelem szakad a XVII. század végén. Leslie tábornok *német hadai és a kurucok* megújítják a tatárjárások pusztításait. 1680. márc. 28-án *Thököli Imre veszi oltalmába városunkat:*

„Mivel mostani fel s alá való táborlásból Jászberény városa gyakorta feles hadak kvártélyozásával terheltetett, azért minden lovas és gyalogos vitézeknek parancsolom, senki a megírt városra zászlóstúl megszállni, rajta ingyen élödni, indolentiákat elkövetni semmi módon ne merészeljék...“

1683. dec. 14-én ismételten írja:

„Jászberin lakosit semmi hatalmaskodással, zaklatással, sarcoltatással, húzással, vonással háborgatni, marhájukban, portékájukban károsítani ne merészeljék!“

A kivonatosan ismertetett okmányokon kívül Jászberény levéltárában olvashatók I., III. Ferdinánd és Rudolf privilégiális oklevelei is, melyek csak írott malasztanak látszanak. A jászok kiváltságokból a török csak azt engedte meg, hogy maguk választotta kapitányaik bíraskodtak felettük. A régi privilégiumoknak ez a maradványa is elég erős volt arra, hogy az ősi lakosság megritkulása után messze *vidékekről betelepített magyar jobbágyokat a jászok jogálláshoz való ra-*

*gaszkodással tudatos jászokká tegye. Jászberény vonzó erejét különösen növelte az, hogy khász-birtok volt, a szultán oltalma alatt állott. A jászberényiek személy szerint nem érintkeztek a török hatóságokkal. Bíró és tanács vették át az utasításokat s ők gondoskodtak a végrehajtásról. *Jászberény jogi tekintélye a félhold uralma alatt tehát a magyar szabad kir. városok rangjára emelkedett. Ennek köszönhetjük, hogy Jászberény határa és népessége a vérzivataros időkben megnövekedve, megizmosodva kerül ki.**

Jászberény élete
a német katonai elnyomás
és elzálogosítás idejében
(1686—1745)

1686-ban Budaváráról is letűnt a félhold. Alföldünk mégis harc-tér képét mutatta. A kereszténység védőbástyájának megfogyott hőseit tovább gyötörte a *német zsoldos katonák vasvesszeje*. Jászberény levéltárában olvashatjuk Rabatta Rudolf gróf vezérkari hadbiztos 1687. máj. 28-i ukázat, melyben az ősi, nemes városnak ezt írja: Jászberény falu és minden más ugyanazon zászló alá tartozó falvak . . . végső kegyvesztettek szigorúan megbüntet-tessenek, üldöztessenek. Az alattvalóknak önhatalmúlag pénzzadók, nagy- és aprómarhák, kocsi, ga-bona, bor, sör és minden más akár erőszakkal is elvehetők. Engedetlenségtől elmaradhatatlan szigorú büntetés mellett óvja magát mindenegyves alattvaló! A török járomnál is súlyosabb igát raktak a jászkunok nyakára.

Míg a jászberényi születésű Baranyi Pál László, a kiváló jezsuita, az erdélyi gör. kel. oláhokat nagy számmal nyeri meg a gör. kat. vallásnak I. Lipót nagy örömére, addig Kolonics Lipót 1689. nov. 15-én nyíltan javasolja a császárnak: „A forradalmakra hajló magyar vér a némettel sze-

lídíttessék királya rendíthetetlen hűségére.“ A legmagyarabb vidékre, a Jász-kúnságra várt a legkegyetlenebb megaláztatás. Ezt megelőzőleg azonban I. Lipót 1692. aug. 8-án Jászberény város javára, — „a török ellenséges szomszédsága és az utak veszedelmes állapota miatt régi vásárjait elvesztvén“ — három országos vásárt engedélyez: Gyümölcsoltó Boldogasszony, Sárlos Boldogasszony és Nagyboldogasszony ünnepén, megelőző és következő napon. A kereskedőket védelmébe fogadja. 1696. nov. 5-én megcrósíti jászberényi Nagy András és Muhoray Mihály közbejárására a jász-kúnok szabadságleveleit. Közben azonban Kolonics útján eladásukról alkudozik a német lovagrenddel. Sötér Ferenc nádori főkapitány ellenzése ellenére ármegállapítás végett a Jász-kúnság értékelése is megtörtént 1700. febr. 16-án a földadó, robot, halászat, vadászat, csap- és mészárszék, berfőzők, malmok és kilencedek jövedelmének tekintetbevételével. Az eladás 500 000 rhénes forintért 1702. márc. 22-én történt meg „az ország közszükségeinek előteremtése“ céljén, valójában a császár költséges háborúi, barokk-pompájú udvartartása és pazarlása miatt. Sötér Ferenc azonnal terjedelmes emlékiratot adott be, melyben bizonyította, hogy a Jász-kúnság eladása a legdurvább jogtiprás. Nyomatékkal küldöttséget is vezetett Bécsbe, de szidalommal fogadták.

A mariánus lovagrendet az esztergomi káptalan kiküldöttei iktatták be a Jász-kúnság birtokába 1702. máj. 22-én, Jászberényben. Városunk vezetői közül jelenek voltak: Sorger János plébá-

nos, Kászonyi Tamás jegyző, Pélyi Mátyás bíró, id. és ifj. Tóth János, Nagy János, Hájas Adalbert, Torma Mátyás, Rigó András, Zuhaly István, Pernyész György és Kovács György esküdtek s a jász községek képviselői. Könnyes szemmel, ökölbe szorult kézzel jött-ment városunk jobbágysorba süllyesztett lakossága. A gyűlésen az ország törvényei s a jászkún privilégiumok alapján a nádor nevében Lackovics László tiltakozott az adásvételi szerződés ellen. Az egri káptalan nevében Franyó Mihály praefectus mond ellen. Jászberény nevében Kászonyi Tamás. Nógrád megye nevében Pálffy György, az egész papság nevében Telkessy István, egri püspök. Tiltakoztak a szomszédos megyék, végül Széchenyi István római szent birodalmi herceg. A tiltakozásnak annyi eredménye lett, hogy Kagarek Henrik, a lovagrend adminisztrátora, kijelentette, hogy az ügyletet nem tekinti adásvételnek, csak egyszerű zálogos ügyletnek.

A jászkúnok' elkeseredésükben
II. Rákóczi Ferenchez folyamodtak, aki emlékirataiban írja: „A jászok és kúnok is arra hívtak fel, hogy szálljak síkra!“ „Nemrég bocsátottam el a jászok és kúnok követeit, kik által hozzám való hűségüket nyilvánították pártomra állani.“ Főleg a jászok gondolatvilágát fejezi ki 1703. május 12-i manifesztumában: „Fegyverre szólít a képtelenül hatalmaskodó, porcióztató, adóztató, sónkat, kenyerünket elvevő német ellen édes hazánk.“ Második kiáltványában kifejezetten sérelmezi a jászkúnok elzálogosítását. 1703. szept. 29-én tokaji táborából írja: „Jászberény vá-

*Mémoires.
Lren.*

*84-85. old.
P. K. S.*

rosnak lakosi hazájokhoz, és hoz-
zánk igaz szereteteknek megbí-
zónyítására táborunkban megje-
lentek. Lovas és gyalog hadaink-
nak parancsoljuk, Jászberény lak-
osait se személyükben háborgatni,
sem mezőn lévő javaikban, sok-
kal inkább templom és kerítésen
belől, skólákban kárt tenni, meg
ne próbálják...“ Ezenkívül Jász-
berény levéltárában olvashatjuk
1703. okt. 11-i mozgósító levelét:
„Az egész Jászságon fegyverviselő
s viselhető felső, közép, alsó ren-
deknek mind közönségesen s
mind személy szerint. A minket
keservesen sarcoltató, törvény-
telen igája alatt gyötrő német
naponként szerencsés előmene-
tellel folyó ügyünknek megaka-
dályozására az ellentünk való fegy-
verkezésre ingerli a rác nemzetet
oly ígérettel, hogy valamely tar-
tományt fegyvere által megnyer-
het, azt a maga nemzeteinek sza-
badon elfoglalhassa, a Jászságot
is teljességgel eltörölvén, örökösen
bírhassa. Most, mikor a Jászság
majdnem a németnek s rácnak
torkában vagyon, hadaink közé
jó fegyveresen kiki személy sze-
rint a pátenslevelünk vétele után
halogatás nélkül magát bejelen-
teni el ne mulassza, hogy hazánk
igazságos javára célzó ügyet fegy-
ver által szerencsésen folytathas-
suk. Ezen pátenslevelünket hely-
rül helyre vigyék!“

A jászok a „nemes jászezer“-
rel vettek részt a felkelésben.
Rákóczi szerint a „Jászság lakói
5—6000 jó katonával szaporították
hadaimat.“ Sok nevezetes
haditettben szerepeltek. Néha ra-
kocátlankodták is. - Bercsényi
kellemes humorral beszéli el
Rákóczinak írt egyik levelében,
mint rabolták ki őt magát is jász

M. R. L.

V. L. R. 26

katonái. Az otthon maradt jászokat még a kurucok zaklatásaitól is védenie kell Rákóczinak. 1704. jún. 21-én Solt várából írja „Jászberény városbeli híveink instanciójára lovas és gyalog hadi tiszteinknek s alattok valóknak keményen parancsoljuk: Magunk vagy generális Úr hívünk paszszusa nélkül Jászberénybe bemenni, étel, ital, porta, lú vagy szekér-adást, borbéli gazdálkodást, *a helység lakosit háborgatni, prédálni ne merészeljék . . .*“ 1708. márc. 27-i levelében a rézpenz megbecsülésére kéri a jászokat, hazánk régi szabadsága érdekében. Az idézett okiratokon kívül a Jász Múzeumban több tárgy emlékeztet Rákóczira, a gazdasági ismétlő iskola mellett álló nagy fa is az ő nevét hirdeti. Jászberényben való tartózkodásáról ír Bartsik Márton a Tudományos Gyűjtemény 1827-i számának 38. lapján: „*Rákóczi Ferenc Jászberényben hosszabb ideig mulatoán, egy kis gyermeknek keresztatyja lett, amely régi matriculából megtetszik. A város egyik tanácsosának, nemzetes Benedek István úrnak, a mult 1826. esztendei nyarán újonnan kiásott pincéjében ama híres Rákóczi Ferenc pénzei közül 130 db. találtatott. R. F. a zürzavaros időben Jászberényben is hosszabb ideig mulatván, azon a helyen, ahol most a (Csefalvay) patika vagyon, tartotta gyűléseit, következőkép lakását is. Hihető tehát, hogy ezen pénzek még azon időben maradtak légyen Jászberényben . . .*“ A pénzek részben 1704., részben 1706. évből valók. *Bercsényi Miklós* 1706. aug. 28—31-ig *Jászberény mellett táborozott* Károlyi Sándor ajánlatára. 1709. szept.

9-én meg *Vak Bottyán* Szentlőrinc-kátán úgy intézkedett, hogy a jászberényiek, mivel déli határakat a rác sereg veszélyezteti, más községek határában is legeltethessenek.

A nemzeti felkelés hanyatlását jelzi Herberstein Henrik gróf, szegedi várparancsnok, 1707 szept. 9-i oltalomlevele: „Miatán Jászberény városa mint a jászok kerületének főhelye a vele összekebelezett helyekkel: nevezetesen Fényszaru, Árokszállás, Dósa, Apáti, Kisér, Ladány, Alsószentgyörgy, Mihálytelek, Jákóhalma, valamint Felsőszentgyörgy a hűtlen lázadásnak ezen zavaros időszakában az ő szentséges felség iránti hűség ösvényről letévelyedtek, most azonban visszatértek, a felsorolt helységek lakosait oltalmam és igazgatásom alá vevén, ezen kerületet biztonságba helyezni határoztam személyükben és javaikban.“ A jászberényi tanács jegyzőkönyvek szerint (I. k. 18. és 29 l.) 1710-ben az itt táborozó kuruc, lengyel és svéd lovasok részére Décsi István főbíró alig tudott 918 kila zabot és árpát összeszedni. A parochiális templom pénzéből pedig 535 rhenes forintot kölcsönzött „Rákóczi járása“ alkalmával. A császári fegyvereknek több diadala után Cusani Jakab 1710-ben szállja meg Jászberényt s innen indul okt. 8-án Szolnok ostromára. Hogy a jászok mennyire ragaszkodtak a vezérlő fejedelemhez, Pálffy János grófnak az egész Jászsághoz intézet 1710. nov. 18-i levele mutatja: „Csodálkozva értem, hogy számosan közületek nemhogy királyunk protekciója alá visszajönnének, sőt ellene, nyilván való pártosok e mai na-

9-

pig is Rákóczi mellett fegyverkeznek; aki nyolcad nap alatt vissza nem jó, minden ingó és ingatlan jószágát lefoglaljuk...“

Sérelmeik orvoslása reményében teszik le a fegyvert 1711-ben. A szatmári béke 5. pontja ígéri: „Amennyiben a jászok és kúnok kiváltságai az ország törvényei ellenére megsértetteknek találtnának, róluk az ország jövő gyűlésén gondoskodtassék.“ Az 1712-évi országgyűlés bizottsága a Jászkúnóság helyett több területet ajánlott cserébe, de hiába. Fájdalomdíj gyanánt azonban a szünetelő nádori bíráskodást életre keltették. A lovagrend zsarnokoskodása miatt elsősorban 1713. dec. 12-én a jászberényiek panaszkodnak, mert közöttük lakott a lovagrend főkapitányi adminisztrátora Török András, Reisweg Kristóf, Kiss Mátyás. 1714-ben Orczy István lett az adminisztrátor, aki a jászkúnok helyzetének javítása végett Jászberényben közgyűlést tartott a kerületek kapitányaival és a helységek köldötteivel. III. Károly is rokonérzéssel viseltetett a meggyötört jászkúnok iránt. Jóvá akarta tenni elődjének hibáit s az 1715: XXIV. tc.-ben magára vállalta a váltságösszeg felét, a másik fele az ország közjövedelmeiből volt fizetendő.

A visszaváltást elrendelő törvényt a folytonos háboruk miatt nem tudták végrehajtani. Orczy István közbejárására azonban 1731-ben a lovagrendet kielégítették a Pesten létesítendő *Invalídus Kórház* pénztárából. Így azonban csak a zálogbirtokos személye változott. A terhek még emelkedtek is. A sok csalódás közepette az önmegváltás gondolata

1715 = 62,5 liter jöl

3 liter liter
tr...

kelt szárnyra Jászberényből. A pozsonyi híres jelenetet megelőzve, 1741. január 26-án 2741 jászkún huszár rohan a szorongatott királynő segítségére. A kiváltások Noé galambja gyanánt 1743. ápr. 9-én megjelenik Pálffy János nádor oltalomlevele a jászok és kúnok részére *harmincad és vámmentességük* dolgában.

h. k. fi. IV. 493. old.

Az ismertetett nehéz időkben a város vezetőinek és lakosainak áldozatkészségéből *Jászberény tovább fejlődik*. A barátok temploma romjaiból 1691-ben emelkedik fel. Amint a Szent Ferenc oltára mellett lévő díszes sírfelirat mutatja, *Kovács György főbíró* hathatósan támogatta. Az ő nevét viseli a Kossuth-utcai képoszlop is, melyet 1699-ben állítottak fel bástyaszerűen. Ekkor épülhetett a Gyöngyösi-út mellett és a Szent Imre-temető előtt álló hasonló képoszlop is, melyek az akkori város szélét jelzik. A legelső, jászberényi tanácsgyűlési jegyzőkönyv szerint ugyancsak Kovács György bírósága idejében építették a Cseróhalomnál lévő vízimalmot s a Zagyva egyik gyaloghídját, valószínűleg a Serház mellett lévő. Élete végén, 1719-ben keletkezett a Rozália-kápolna. A kolostor 1730-ban épült. A rendőrség épülete az egykori vendégfogadó pedig 1731-ben. Részletes adatunk nincs róluk, mert a tanácsgyűlési jegyzőkönyv lapjai 1724—1743-ig részben üresen maradtak. (A német lovagrend építményei közül a Serház ma is eredeti alakjában ágaskodik.)

Ismerjük a jegyzőkönyvek íróinak, a *jegyzőknek nevét*, 1741. április 26-án a bíró tanáctársaival együtt fogadja fel jegyzőnek Káldy Ádámot. Évi fizetése, con-

Jászberény 1734. évi építési tervrajza.

1730-1740. évek.

ventioja: 50 frt kosztpénz, 3 pár csizma, dolmányra 7 tallér, 80 köből bor, 1 süveg, 8 kaszás, 6 eke szántásra, 2 szekér fa, 2 fertály búza, a Jászságtól 10 tallér.

A nehéz időkben *Jászberény főjegyzői* voltak: Timár Márton (1684), Herecseny Mátyás (1685), Farkas István (1686), Szellessy Imre (1696), Kászony Tamás (1702), Farkas Pái (1709), Káldi Ádám (1713), Muhoray Mátyás (1722), Szoffkay Ferenc (1728), Molnár Mátyás (1735).

1719 előtt szabadon választották a bírókat. 1719. dec. 22-e óta a tanács 3 jelöltje közül. *Jászberény főbírói* voltak: Sebők Mátyás (1663), Erdős Pál (1683), Gottán Márton (1684), Dalmadi Sándor (1688), Baranyai Ambrus (1693), Kemencsey Mihály [1695], Hájas Albert [1696], Julai István [1697, 1699, 1714 és 1716], Muhary Mihály [1698], Nagy János [1700, 1707 és 1714], Pélyi Mátyás [1702], Molnár András [1703], Décsi István [1709, 1710], Tasy István [1712], Kovács János [1713], Kovács György [1717], Pernyész Márton [1718 és 1724], Nagy Mihály [1719, 1725], György Jakab [1720], Balog Gergely [1727], Muhoray Mátyás [1729] és Nagy Mihály [1735].

**Jászberény élete
az önmegváltástól
Mária Terézia haláláig
(1745—1780)**

Az örökösödési háború folyamán Mária Terézia lelkesedéssel ír Pálffy Jánosnak a magyar csapatok győzelmeiről s őszintén ígéri: „Nincs semmi, mit az ország iránt hálás szívvel tenni kész ne volnék.“ Ennek tudatában a jászkún kerületek 1744-ben Jászberényből kérvényt terjesztettek fel a helytartó tanácsához: *„A királynak és az országnak előlegezzük a kiváltás összegét és a saját költségünkön a már megadott 400 huszáron felül még 1000 huszárt állítunk ki, ha régi közjogi állapotunkba visszahelyeztetünk és abban soha meg nem bolygattatunk.“* A királynő Nagy Frigyes porosz királlyal vívott harcok közepette, 1745. május 6-án ki is adta a diplomát, melyben a megváltás, a *redemptio keresztülvitelét megengedte* s a jászkunok ősi privilégiumait helyreállította.

A megváltási összeg 580.900 rhenus forintra szaporodott. Ennek előteremtésében Pálffy János gróf, a nagyhatalmú nádor, Grassalkovics Antal gróf és Almássy János nádori kapitány támogatták a kerületeket. A jászok részéről Horváth András, a kiskun Náná-

sy János és a nagykun Varró István buzgólkodtak a nehéz pénzügyi művelet megoldásában. A megváltási összeg legjelentékenyebb részét, 65.150 forint fizetését Jászberény vállalta. Saját házáért 40.400, Boldogházáért 8000, Négyszállás $\frac{1}{3}$ részéért 2000, Mizse és Lajos kiskunsági pusztáért 11.000, Bene puszta $\frac{1}{4}$ részéért pedig 3750 forint fizetésére kötelezte magát.

A jászkun községek hasonló kötelezvénye ellenében 1745. jún. 12-én Jászberényben nagy örömmel közepette hirdetik ki Mária Terézia diplomáját. Ennek 1-ső pontja kijelenti, hogy a *jászkún perekben* csak a nádor, ennek kapitányai és a választott bírák ítélezhetnek. A 2. pont szerint a jászkúnok *vámot* személyük és portékájuk után sehol sem fizetnek. A 3. pont kimondja, hogy *adósságokért* nem lehet őket letartóztatni, vagyonukat sem lehet lefoglalni. A 4. pont szerint a nádor nevezi ki köztük a *nádori kapitányt*, kinek elnöklése alatt választják kerületi kapitányait, községi bíráikat s egyéb tisztviselőiket. A 6. pont szerint a jogok gyakorlásában, a terhek viselésében *minden jászkún egyenlő*. A 7. pont a *jövedvényeknek* is mentességet, kiváltságot biztosít. A 8. pont a községeknek *kegyúri jogot* ad. A 9. pedig *pallosjogban* részesíti a jászkunokat.

A jászkúnokat anyai kegyével elárasztó nagy királynő 1746. márc. 19-én a régi címerek felhasználásával megállapítja a nemesség jeléül a *hármaskerületi címerét*. A kerületek egykori törvényhatósági székházának, a jászberényi kir. járásbíróságnak orom-

$$\begin{array}{r} 300 \times 100 \\ \hline 600 \\ \hline 120 \end{array} = 28$$

zatán most is jól látható ez: a címer alsó harmad részén a Körös, Tisza és Duna, melyek között terülnek el a jászkún birtokok; legalul van a *jászok jele*: egy lovas vitéz jobb kezében kürtöt, baljában pajzsot tart; a felső mező bal oldalán a *nagykunok címere*: álló oroszlán, melynek feje fölött a hold és hatágú csillag ragyog; jobboldalt a *kiskúnokat* ábrázolja egy jobb kezében kivont kardot tartó, álló vitéz; a két utóbbi között *Pálffy János gróf címere* azt jelzi, hogy a megváltás alkalmával újra a nádor lett a jászkunok főbírája. Az 1747-i országgyűlésen Mária Terézia a Habsburg-család másodszülött fiát, Sándor Lipótot, teszi a *jászkunok örökös főbírájává*. (A malom fölött lévő Margit-szigetet sokáig *Leopold-szigetnek* nevezték a kir. herceg tiszteletére). 1746-ban ajándékozta a jászkunoknak a Jász Múzeumban lévő brokát selyemzászlót s a jászoknak jeléül a *fehér-kék* színt.

A kiváltságok birtokában csodálatos testvéri együttérzéssel és összefogással kezdték előteremteni az egyes községek ősi földjükért a hatalmas váltságpénzt. *Jászberény a rája eső 65.150 forint fedezésére 46.705 forintot kölcsönzött* pesti uraktól és ájtatosoktól, néhány kanonoktól, eperjesi kereskedőktől, a gyöngyösi és jászberényi konventtől. A város a váltságösszeget lakóitól szerezte be. Akik a váltsághoz hozzájárultak, a közös városi ingatlanokból megfelelő részt szakítottak ki *magántulajdon* gyanánt, *kötelmérték* alapján. Ezek az ú. n. *redemptusok* redemtiójuk arányában jogot szereztek a még közösben maradt rétek, legelők, erdők, ná-

dasok haszonélvezetére is. Akik nem tudtak földet váltani, de az 1000 lovas kiállításában segédkeztek, *irredemptusok* lettek Akik a huszárok kiállításában se vettek részt, *inquillinus*-, *zsellér-sorsra* jutottak. Háttérbe szorult a birtokvásárlás, legeltetés, nád-, fűosztás s egyéb kedvezmények alkalmával az irredemptusok, ezek pedig a redemptusok javára, akik a redemptiókor *egy kötel földért* (kb. 30 kat. hold) *80 rh. forintot fizettek*, de 4 kötelnél többet senki nem vehetett. A legkisebb váltott föld $\frac{1}{2}$ kötel volt. A redemptusok nevei, a fizetett összeg a birtok megjelölésével együtt a városi levéltárban őrzött *Liber Fundi*-ban olvashatók.

A tanácsgyűlési jegyzőkönyvek, a protokollumok értesítenek a „*Redemptionális cassa*“ állapotáról. Akik kötelezettségüket nem tudták pénzzel leróni, marhával is fizethettek. Kivételesen megelégedtek egyelőre a kamatfizetéssel is. A nagy teher miatt egyesek elköltöztek. Ezek ingatlanát másokra ruházták, A város a közös birtokok váltságát a legeltetési díjából, a város tulajdonában lévő serház, mézárszékek, boltok és malmok jövedelméből fizette. Az 1749. szept. 7-i jegyzőkönyv szerint: „*Az osztatlan földek árának* interesit behozza a *dézma*, sőt a kapitálisból is valamit leszállít.“ A váltságpénzt városunkban legelőször (1755. jan. 3.) Kállay András főbíró, Anvander János tanácsbeli és Nagy György főjegyző fizette ki. A megváltási pénztár végleges elszámolását az 1760. szept. 30-i jegyzőkönyvben olvassuk, 6.835 forint fölösleggel zárult a főtemplom épülő tornya javára. Az

ősöktől örökölt, vérrel és munkával megszentelt földért, melyet hibájuk nélkül eladott I. Lipót, a jászberényiek 87.356 frt-t fizettek a kamatok s egyéb költségek révén.

A megváltási summa nagy részének lefizetése után, 1751-ben a XXV. t. c.-ben az országgyűlés is elismerte a jászkúnok kiváltságait. Mária Terézia pedig 1751. okt. 5-én kiadott királyi regulatio néven ismert oklevelében szabályozza a kerületek közigazgatási rendjét és jogi helyzetét. Ebben Jászberényt jelöli meg a levéltár helyéül s ezzel városunkat a kerületek székhelyévé avatta. A városi tanács 1755. máj. 28-án így rendelkezik: „Az írások és privilégiumok conservatiójára a városháza végében *archivum* építtessék két rekeszben.“ A regulatio szerint a *község bírái*t a birtokos lakosság választja a tanács 3 jelöltje közül évről-évre minden szentek napján. A tanács élethossziglan választja tagjait, a tanácsosok közül pedig évenként a perceptorokat, adószedőket, borbíró, székbíró és pusztabíró. A tanács választja a jegyzőket, hadnagyot, polgárokat és tizedeseket stb. Elsőfokú fellebbezési hatóság a *kerületi kapitányság*. A kerületi kapitányt a nádor jelöltjei közül a kerületi gyűlés választotta 3 évre s a községek között felmerült ügyekben ítélkezett az ülnökök és esküdtek segítségével. A nádor nevezte ki a kerületek élére életfogytiglan a *nádori fő- és alkapitányt*, táblabírákat és számvevőt. Segítségükre több választott és szegődött tisztviselő és segédszemélyzet állott. Ennek a nagy fegyellemmel, tekintélytisztelettel és erős vallá-

45. 800
27. 775
3. 710

7 8 3 3 5

770 x 85
0160
3850
545

sos érzéssel működő törvényhatósági szervezetnek székhelye Jászberény volt.

A kiváltságos helyzetért Jászberény a *megváltási pénzen kívül más áldozattal is adózik*. 1746 tavaszán és 1756 őszén nagy erőfeszítéssel szereli fel fiait a *porosz háborúra*. A hadsereg részére *élelmet és abrakot*, Szolnokról *sőt fuvaroz* Vácra és Pestre, a hajóállomásig. 1751. májusában lovas századot küld a királyné „udvarlására“, Budára. *A beszállásolt katonaság is sok gondot okozott a városnak*. Különösen a békés években állomásozott sok katona Jászberényben. 1775-ben pl. egyszerre 168 lovas. A város 7 nagy istállót építtetett üveglámpásokkal, ablakokkal s a lovak nagy részét mégis a gazdáknál kellett elhelyezni. A szeretett *királynét pénzzel is segítették* a jászok. 1754. márc. 28-án Mária Terézia megköszöni hódoló alattvalóinak a 12.600 frt ajándékot. 1758-ban „a nemes Districtus 1000 aranyat offerált“, a dec. 2-i jegyzőkönyv szerint Jászberényre 712 frt 57 kr esett. 1761. jan. 12-én 20.000 forinttal segítik a kerületek nagy nehézségekkel küzdő asszonyukat. A bécsi magyar *nemes testőrség* fenntartásához is hozzájárult városunk, sőt *hadi kölcsönt* is jegyzett. A királyné 1778. ápr. 30-i kedves hangú latin levelére a kerületek 600 lovaszt adtak, ebből Jászberény 65 lovaszt állított ki a békés évek közepette.

A megváltás és a hadakozás anyagi erőfeszítései közepette *természeti csapások* is sújtják városunkat. Nagy *árvíz* pusztít 1744 nyarán, 1754 és 1774 tavaszán. A malmok, gátak javítása, építése

nagy gonddal jár. Még több kárt okoz a *marhavész* „a marhák súlyos dögösködése“. 1747-ben Pernyész János, 1760-ban Pernyész Mihály tűnik ki „a bomlott marhák orvoslásában“. 1753 nyarán és 1769 tavaszán a *szárazság* miatt „a város marhái szomjan vesznek“. A pusztákon s a marhajárásokon kutakat ásnak. A *farkasok* is érzékeny kárt okoznak. 1753 nyarán Jákóhalmával és Jásztelekkel karöltve üldözi a város a Zombikos nádjában lévő ordasokat. 1765. jan. 4-én 12 farkast ejtenek el. A *sáskajárás* 1749-ben tesz nagy kárt. Nagyon rossz termés van 1755-ben is. Sokszor pusztít *tűzvész* a nádfödél, rendetlen építkezés, sok rossz kémény, sütökemence és gondatlan tüzelés, pipázás miatt. Veszedelmes betegség garázdálkodik 1759 telén. „Mivel a szegénységnek koporsónak való deszkája sincs, a város 400 deszkát vásárol 1759. jan. 8-án“. 1748. júniusában a *jégeső* annyira „elrontotta“ a vetéseket, hogy a szűkölködők helyett a csöszök bérét is a város fizette a malmok vámjából.

A súlyos gondokat a *városi tanács* Mária Terézia *népboldogító intézkedései* szellemében igyekszik enyhíteni. Rendet, anyagi és szellemi lendületet teremt. A város ősi 9 tizedét 8 tizedbe (mostani 8 kerületre) osztja 1752. nov. 4-én. A tized élén áll a tizedes. Két tized, azaz járás feje a *polgár*. Ez a tanács rendeletét a *városi hadnagy*-tól írásban kapja és föltétlenül végrehajtja a kiszabott közmunkát és beszállásolást. Két *városi hajdú* és 3 *éjjeli őr* vigyáz a nagy rendre; 1774. óta örökös tűzoltó a toronyban. *Jászberény mezőgazdaságára*

fejlesztőleg hatott, hogy 1746. febr. 12-e után állatot, gabonát és bort is elfogadtak redemptióba és adóba. Több kezes és szilaj ménes; tehén-, borjú- igás marha és göbolyökörösorda; kos- és juhnyáj legelt a város határának hatalmas „*marhajárásain*“ és kiskunsági pusztáin. Egy ökör ára átlag 10 forint volt. A pásztorokat a kihágásoktól Koncsek János *pusztabíró* 3 lovaslegény segítségével tartotta távol. A téli táplálékot a nedves rétek, a közbirtokossági *nyílások* szolgáltatták, melyeket kaszálás előtt nyilhúzással sorsoltak ki a 8 tized között. 1754. óta búzán, rozson, árpán, kölesen és zabon kívül *kukoricát* is kezdenek termesztetni, ami fejlesztőleg hatott a szárnyas és sertéstenyésztésre. A földművelés fejlődése jeléül *tót kaszások* jelennek meg Jászberényben. Az ármegállapítások közt évről-évre olvassuk a jegyzőkönyvekben: magyar kaszás napszáma 9 poltura, tóté 8. A város szélén kender- és káposztaföldek terülnek el. A közös birtokból alkalmas helyeken *dinnye- és tökföldeket* póznáznak ki 7-ed rész dézsmára. A halászoktól és csikászoktól is dézsmát szed a város 1750 óta, sőt 1754. febr. 6-án céhbe tömöríti őket s hetenkint 4 font halat és 2 icce csíkot s némi díjat is követel tőlük. A kiskunsági pusztákon a kecskemétiak sokat kellemetlenkedtek legeltetéssel, kaszálással, elszántással, falopással, sőt határvillongással is, mégis nagy hasznát vette Jászberény az ottani legelőknak, vendégfogadóknak és erdőknek. A lajosi nyírerdő 1749-ben 1.200 frt, a mizsei nyíres 1759-ben 1.300 frt, a mizsei tölgyes pedig 1774-ben

2.200 frt bevételhez juttatja a várost. Mária Terézia parancsára 1755 óta a Zagyva mentén sok *fűzest* ültet a város, 1766 óta *szederfűt* is. 1772-ben öt erdőört fizet és az *erdőpusztítókat* 1 frt erejéig bünteti egy szál fáért személyválogatás nélkül.

Jászberény *iparának* fejlődéséről a céhek tanuskodnak. Ezek évről-évre gyarapszanak jövevényekkel Igy pl. bánóci *Pecsenyánszky János* és trencsénmegyei dakovigyeki *Suba Adám vargamester-legények* 1746. jan. 9-én kapnak engedélyt a városi tanácstól letelepedésre és a céhbe való felvételre. Hasonlóképen jut városunkba *Friedvalszky Ferenc szűcsmester*, akit 1751-ben a IV. tized élére állít a köztisztelet. Az 1770. márc. 3-i tanácsgyűlési jegyzőkönyvébe beírt latin szerződésből megtudjuk, hogy trencsénmegyei Frivald községből jött, hol a család magyar nemességet szerzett, eredetileg *Dauchin* volt a nevük. — A városnak a Cseróhalomnál lévő *vízimalom* 1754-ben 1300, a városban lévő pedig 986 *véka* búzát szerzett. Ebben az időben két szárazmalmot épít Kállay András, egyet pedig Szalóki Márton. A város tulajdonában voltak a *mészárszékek*, a *kocsmák* és a *serház* is. Sokáig saját kezelésben, majd bérbe adták. Azok 6.450 frt. évi árendáját 1773-ban 7.790 frt-ta emelte a városi tanács. A *só*, *dohány* és *puskapor* árulásából is haszna van a városnak; sőt 5 görög kereskedő *boltbérletét* 30—30 frt-ról 40—40 frt-ra emeli a város 1753-ban. A német lovagrend ideje óta egyre gyarapodó görög *kereskedők* mellett versenytársul megjelennek a *zsidók* is, és főleg bört vásárolnak.

A vargák és szíjártók kérése ellenére 1750. aug. 10-én még a hálást is megengedi nekik a tanács, ha 1 éjtszakáért 1 máriást fizetnek. Jászberény *kereskedelmén* nagyot lendít a királynő 1779. márc. 5-i oklevelével, melyben a 3. májusi országos vásárt és a *keddi meg pénteki heti vásárt* engedélyezi. A fejlődés jele, hogy Jászberény lakossága rohamosan nő. 1746-ban 6.213 lélek, 1787-ben pedig 10.416 lélek.

V
A gazdasági élet virágzása legyőzte a megváltás nagy nehézségeit, sőt *alakítólag hatott a város mai képére is*: A Gyöngyös, Szolnok, Pest és Hatvan felé vezető *országutakat* 1771-ben „kiborozdálják 4 pózna szélesre.” Javítják a *hidakat* és újakat építenek. Kutatásnak a városháza, serház és vendégfogadó udvarán. Befejezik a *barátok templomának* mennyezetét, két új oltárt építenek s 1772-ben bővítik a kolostort a novitiusok részére. A *Szent kút kápolnáját* előkészítik az 1757. évi felszentelésre. A *főtemplom* köré szépen faragott kövekből *kerítést* húznak 1757-ben. A Zagyva parton álló rozoga *toronyt* lebontják s a mostani gyönyörű *barokk torony* építésébe kezdenek 1759-ben. A kőműves és ácsmunkát Majerhoffer János végzi 1.800 frt-ért, a kő- és kőfaragó munkát pedig Conti Leopold 1.600 frt-ért. A mellette lévő régi templomot az 1772. nov. 10-i földrengés annyira megrongálja, hogy újra kellett építeni. A torony *emléktábláját* 1759. okt. 8-án, a templomét pedig a szentély ívének közepén 1775. máj. 16-án helyezték el kőládában Mária Terézia újveretű pénzeivel együtt. A *plébános házának* épí-

tését 1760. ápr. 9-én határozza el a tanács: „ az ebédlő stukaturára, a többi szobák boltozásra építtetnek.“ A *kerületek házáat* 1763-ban kőfallal övezik és börtönt építtetnek. A városi *Erzsébet kórház* ősi épületének építését 1760. máj. 24-én határozza el a város s ekkor nevezik el Török János javaslatára II. Endre szentéletű leányáról.

Erre a nagy munkára Jászberény lakosságát az *erős vallásos érzés* képesítette, melyben például szolgált a nemes szívű királyné s élesztőleg hatott két jezsuitának 1758. augusztusában tartott *missiója*. Ennek emlékét őrzik az akkor megkezdett processiók s Krisztus szenvedését ábrázoló szobor a plébánia sarkánál. Az *iskolaügy* is fejlődést mutat. Ozorószki János még egyedül tanít az 1750-es években. Utóda, Balogh István mellé 1757. febr. 25-én egy *apácát* állítanak a leányok nevelésére. 1770-ben Gajdosí Tamást alkalmazzák tanítónak s *továbbképzés* céljából 1778-ban Budára küldik. A *jász gimnáziumot*, melyet Dósa Pál 1767-ben alapított Jászapátiban, 1779-ben Jászberénybe helyezik s így városunk művelődési szempontból is a Jászság főhelyévé vált.

Ebben a jelentős korszakban a város *főbírái* voltak: Sipos Pál (1746—48.) Kállay András (1749 és 1755—59, 1763—65), Iványi István (1760—62), Gulyás Ferenc (1766—68 és 1771—72), Ozorószki János (1769—70), Molnár József (1773—74), Kiss Antal (1775—76), Szabó Mihály (1777—80). *Főjegyzők* voltak: Nagy György (1746), Molnár Ferenc (1758), Terjéki János (1760), Kovács Imre (1771), Katona István (1775).

A város *tisztviselőinek fizetése* 1752-ben: Főbíró: 100 frt, 2 pár csizma, 25 kila búza, főjegyző: 100 frt, 2 pár csizma, 30 kila búza, 1 sertés, 1 mázsa só, hús és faggyú, 2. bíró: 70 frt. 2 pár csizma, 15 kila búza 2. jegyző 60 frt. 2 pár csizma, 20 kila

búza, hadnagy és polgárok 10 frt. 3 pár
csizma, 6 kila búza, hajdúk 8 frt. 2 pár
csizma, 10 kila búza, 1 mázsa (=56 kiló)
hús, 50 font só.

*A plébános fizetése 1751-ben 500 frt.
és stóla.*

*Az élelmiszerek ára 1767-ben: 1 font
tehénhús 3 kr, borjúhús 4 kr, bárányhús
4 pénz, szalonna 4 kr, háj 11 kr, gyertya
10 kr, faggyú 6 kr, írós vaj 10 kr, sajt 2
kr, 1 icce tehénvaj 18 kr, juhvaj 15 kr,
tej 1 kr, tejfel 5 kr, káposzta 3 kr, ecet
6 kr, liszt 4 kr; 1 lúd 15 kr, kacsá 6 kr,
pulyka 30 kr, tyúk 4½ kr, csirke 3 kr,
12 tojás 3 kr.*

Jászberény élete II. József uralkodása alatt (1780—1790)

Mária Teréziával nemcsak egy nagyszerű asszony, vallásos, bölcs uralkodó szállt sírba, hanem a *jászkunok jóságos anyja is*. A gyászoló könnyek fel se száradtak, fia, II. József máris megindította azokat a rendeleteket, melyek minden privilégiumot, autonómiát rosszul értelmezett szabadságérzetnek, erkölestelenségnek és *nagyzási hóbortnak nyilvánítottak, még a jászkúnoknak vérrel szerzett kiváltságait is*.

Ezeknek a kiváltságoknak megtestesítője, a *Hármaskerület* (districtus) törvényhatósági székháza, melyet 1780 tavaszán kezdtek építeni s melyhez Jászberény birtokosai arányában 217 öl követ hozatott, 1782-ben épült fel Jászberényben. Itt tartották meg (most járásbíróság) a közgyűléseket, törvényszékeket, tisztújításokat s a követválasztásokat. Az akkor még földszintes épületnek nyugati homlokzatán ez a felírás díszlett: „Regente imp. caesare Josepho II. pio felice aug. Hung., Boh., Gall. et Lodom. rege apost. p. p. aedes haec pertractandis publicis Jasyg. et Cuman. negotiis ac juridicando. Destinatae cura Ignat. Almásy comes regii et supr. locumt. capit. ex fundam. Restauratae et

aedes haec = az a épület

capitulosus = szék

et fundamento = az alapítvány

nyos

relativus absolute

hagyomány

nyelvtudomány

→
szék & nevelés

auctae anno 1782.“ A Mária Terézia idejében megindult *építkezés szépen halad tovább*. 1780-ban 3 *utcai közutat* ásnak követel kirakva: 1. a főtéren a nagy bolt előtt; 2. a Gyöngyösi-úton a kvártélyház előtt, a strázsaház közelében; 3. a VIII. tizedben, a strázsastálló és a csapszék között. a pusztákon is egyre szaporodnak a kőkutak. Csak az alsó pusztán 15 kút javításáról olvasunk 1788-ban.

1782. pünkösdjén szenteli fel gróf Esterházy Károly egri püspök a *parochialis templomot*, melynek építése a torony nélkül 29.570 rfrt-ba került Ozoroczky János templombíró számadása szerint. A híres püspököt Ágónál lovasbandérium, a város szélén, a gyöngyösi-kapunál pedig a céhek csapata s a városi tanács olyan dísszel fogadta, mint gróf Batthyány Lajos nádort 1759. okt. 5-én, a torony emlékkövének elhelyezése alkalmával: köszöntő beszéddel, síppal, dobbal, trombitával és vivátozással. Ekkor önteti újra a város a Boldogságos Szűz tiszteletére 1716-ban készített *13 mázsás harangot* (1 mázsa 56 kiló). A főtemplom oldalajtói elé 1789-ben *díszes rekeszt* csinálnak, hogy a madarak be ne repülhessenek. A templom felszerelését gazdagítják. A plébános háza elé *traktust* építenek és új cselédházat. A káplánok szobáira *dupla ablakot* szerelnek. II. József rendelkezésére 1785-ben el kellett adni a jászberényi *Szent Kereszt Congregáció* szőlőjét 150 rfrt-ért a főtemplom fenntartási alapja javára. Ezt az alapot Mészáros Péter kanonok-plébános 300 rfrt adománnyal növeli. II. József parancsára 1759-ben *lerombolják* a plébánia

közelében épült *Szent Lőrinc-kápolnát*. A *Rozália-kápolnát* s a mellette lévő *Bánkodó Jézus* szobrát a tanács csak nehezen tudja megoltalmazni. A *református templom*, eredetileg csak oratórium, alapkövét 1783. augusztusában teszik le. A *türelmi rendelet* adott rá alkalmat. Ezt 1782 tavaszán hirdették ki a jászberényi közgyűlésen. Ez ellen Pethes András jászkerületi kapitány tiltakozott, Illésy István nagykúnerületi kapitány pedig hálálkodott. A gyámoltalanok és betegek felkarolására tovább fejlesztik az *Erzsébet kórházat*. Ennek rétyét 30 rfrt helyett 1784-ben 100 rfrt-ért adják bérbe, a templomban is rendszeresen perseglyeznek a kórház részére, sőt a város is 500 rfrt-tal növeli 1785-ben a kórházalapot. Az ispitály gondozója, Horváth György, 1784—87-ig 2114·50 rfrt bevételről és 103·97 rfrt kiadásról ad számot 1787. jún. 13-án, midőn II. József a *koldulást* megtiltotta s a szegények 8 csoportba osztva tizedeikben nem imádkozhattak alamizsnáért az egyes porták előtt. A városban lévő *vízimalmot* 1783-ban építik újra 100 öl kő felhasználásával. Mindegyre javítják az *utakat, hidakat és töltéseket*. A Nagy-ér torkánál lévő *zúgót* 1785-ben újra építik s föléje 1788-ban hidat terveznek. A *Zagyva tisztítása*, a Zsombikos és Tápió mocsarainak levezetésére tervezett *csatornák* ásása „a nagy hadi környülállásokban, az éjjeli és nappali szüntelen forspontozások miatt megszakad.” Az irgalmas nővérek nevelő intézete helyén álló *Fehér-ló* nevű kvártélyház javítása, eséréppel fedése is nehezen sikerül. A *mizsei nyí-*

rest és tölgyest a város kénytelen eladni, mert erősen lopják s „a város kasszája tetemes adósságokkal van megterhelve“. Gondoskodnak, hogy helyén szép erdő sarjadjon. A belső malom környékét 1789-ben beültetik fűzzel, a felsőszentgyörgyi határ közelében a Török útja mellett *erdőt telepítenek*. A Szentkúti-kápolna körül elterülő *régi református temető* szélén házhelyeket osztogatnak ki. A főjegyző számára házat építenek.

A városi tanács sűrűn siránkozik a *pénztár üressége* miatt. Nem fizetnek rendesen a város bérlői, a kincstár se a hadi célokra lefoglalt gabonáért és takarmányért. A városnak kellett fizetnie még azt a költséget is, melyért a gályák Pestről Zimonyba szállították Jászberény terményeit. A bormérés szabaddátétele is érzékenyen csökkentette a város jövedelmét. Már a török háború megindítása előtt, 1788. jan. 26-án is ezt olvassuk a tanács jegyzőkönyvében: „Az illokált nagy katonaság tartását nem győzi a város“. A Caramelli vértés lovasezred szállásolt itt s vele együtt *gróf Radetzky János*, a híres osztrák hadvezér is, mint kadett 1784—88-ig. Ekkor vonult a török ellen, s mint Lacy hadvezér szárnysegéde vált híressé.

A nehéz viszonyok közt a *mezőgazdaság fejlesztésére* törekszik Jászberény. A jövedelmező *lóáltomány* javítása céljából szálas kancákat és 2 csödört vásárol a város 1782-ben, 1789 óta mezőhegyesi méneket vesz igénybe. A kukorica termesztés fokozásával fejlődik a *sertésenyésztés* is, sőt 1788-ban 300 sertés makkoltatására tölgyest bérel a tanács.

A *fejős juhok* száma pedig az 1789. máj. 16-i jegyzőkönyv szerint 10.000-re rugott. A városi tanács 1786. nov. 15-én megszünteti a *vadászat szabadságát*: „*licitatione mediante plus offerendi* elocalni magunkban elvégeztük.“ A *halászatot* is bérbeadják.

Bár a gazdasági helyzet évről-évre romlik, mégis *korszerű intézmények* létesülnek. 1787. aug. 24-én Muhoray Isván és Bartal Ferenc kerületi birtokosok javaslatára elhatározza a tanács, hogy *postaállomást* létesít. Megfelelő házról gondoskodik. Ágoston András kap postamesteri megbízást, aki a házért 50 rfrt-ot, Horgas-ér mellett 6 sessio kaszálóért 30 rfrt-ot fizet évente a városnak. Az *iskolaügy* is nagy változáson megy át. Az apáca helyett a lányokat 1783 óta Kovács József tanítja. *Kazinczy Ferencnek*, a a nemzeti iskolák főinspektorának, az *iskola államosítására* vonatkozó levelét 1787. aug. 13-án olvassák fel a tanács előtt. Ez azonban „az új professzor fizetésére, a tanításra megkívántató új szobának s egyéb eszközöknek megszerzésére magát nem ajánlja.“ 1788. aug. 28-án Kazinczy Boros Sándor főkapitány kíséretében adja elő kérését: „A catholica és helvetica valláson lévő gyermekek a világi tudományok megtanulása kedvéért ne külön, hanem egy tanító keze alá járjanak, 3 *pápista tanítókon kívül* a helvetica vallást tartók közül is a nemes város cassájából egy 4. individuum is rendeltessen — Vida György. Az eddig fennforgani szokott barátságtalanság igaz barátsággá, a gyűlöletesség pedig hív szeretetté váljanak!“ A tanács teljesítette ezúttal a nagy

író kérését. Ugyancsak a főkapitány jelenlétében 1788. aug. 27-én terjesztette a tanács elé Horváth Péter a *gimnázium fejlesztéséről* szóló rendeletet: „A tanács a tanárok fizetésére ígért összeget emeli. A gimnázium eleinte a főtemplom közelében, a Szent Lőrinc kápolna mellett lévő „hadnagyi kvártélyban“ működött. Az ötosztályú gimnázium befogadására a köhíd mellett lévő nagy *gabnaraktárt*, granariumot alakítják át 1788-ban, 2.678 rfrt költséggel. II. József németesítő rendelete miatt a tanulók száma azonban nagyon megcsökken. Sőt Delphini József tanárnak is, ki nem volt hajlandó német nyelvvizsgálatot tenni, el kellett hagynia állását.

A germánizáláson kívül az új *közigazgatási* rendszerrel is *központosításra* törekedett a kalapos király. Jászberény költségén két aljegyző (Ágoston Antal és Mihailovits András) tanulmányozza 1786-ban Budán a „*systematica prelectiót*.“ A tanácsgyűlési jegyzőkönyvek is új alakot öltenek 1788. máj. 1-től. A város ekkor egy hadnagy helyett kettőt választ. A szőlőcsészők számát pedig 5-ről 10-re emeli a „benyözők ostroma“ ellen. Fiziokrata szempontból redelte el a felvilágosult uralkodó az első általános *népszámlálást és a földmérést*. Mindkettő tömérdek költséget zúdított a város nyakába, de nagy hasznát veszi ma is a tudomány. A tanács 1784. nov. 9-én Ágoston Antal aljegyzőt, Balogh Mátyást, Kiss Pált, Gulyás Jánost és Nagy Antalt küldi ki az összcírók segítségére. Az 1785- és 1787-i népszámlálásnak Jászberényre vonatkozó összeíró íve vármegyénk

levéltárának egyik legbecesebb okmánya; 73 oldalra terjed s hitelesen tárja elénk városunk népességi és társadalmi viszonyait. 1787-ben Jászberény házainak száma 1.700; a családok, háztartások száma 2.119, az összes lélekszám 10.416. Ebből férfi 5.361, nő 5.055. A férfiak közül 26 pap, 238 nemes, 18 tisztviselő, 1.129 polgár és iparúzó, ezek örököse 1.059; 797 zsellér és napszámos, 15 szabadságolt katona, 233 egyéb foglalkozású, 1—12 éves sarjadék 1.455, 13—17 éves 391; távollévő az országban 33, nem tudni hol 16; jelenlévő idegen az országból 41, Ausztriából 8, más országból 5. (L. Magyar Statisztikai Szemle 1934. évi 11. és 1935. évi 1. számát!) A magyar történelmi statisztika szempontjából is nagyon fontosak a Jászberényről szóló 1787-i adatok. Ugyancsak nagyjelentőségű a kataszteri *földmérés*, mely 1797—89-ig tartott s városunknak évente több mint 2.000 rfrt-jába került.

Az abszolút uralkodó 1787-ben megszüntette a *Jászkún-kerületek önkormányzatát* és az első (pesti) közigazgatási kerületbe osztotta be. Ezzel Jászberény jelentőségét csökkentette. Megszűnt a kerületi közgyűlés. A közvetlen közigazgatást a jászkún kapitánynak nevezett tisztviselő vezette, aki mellett két jegyző és egy ügyész látta el az adminisztrációt. A Jászkún-kerület *igazságszolgáltatási hatósága* is megszűnt. Első fokon a Jászberényben felállított *törvényszék*, *sedria politica*, bíráskodott.

Bár a városi tanács kivételével *kinevezett tisztviselők* parancsoltak, szerencsére nagyrészt *Jászberény fiai töltötték be a tisztsé-*

geket s ezek kiegyenlítették az önkényes uralkodó és a nemzeti hagyományok közt lévő erős ellentéteket. Majláth József és Almásy Pál kir. comissariusok rokonérzéssel viseltetnek városunk iránt. Jászberény szülöttei, vagy Jászberény birtokosai a többek között: Boros Sándor főkapitány, Pintér Ferenc distr. főjegyző, 1788-ban a törvényszék elnöke; Komáromy Menyhárt, aki feltűnően sokáig a districtusok generalis perceptora, 1786-ban kir. ügyész; Pethes András distr. kapitány; Horváth Péter disztr. aljegyző; Muhoray István és Bartal Ferenc distr. comissariusok; Katona István assessor; Pintér István archivarius.

II. József idejében városunk főjegyzője: Pethes János: *főbírái*: Szabó Mihály (1780) Nagy Mihály (1781—84 és 1787-ben, Kiss Antal (1785—86), Bartal Ferenc (1787—88), Anvander Mihály 1789—90).

A *tanító fizetése* évente 40 frt, 100 font hús, 8 font faggyú, 30 font só, 1 öl fa, 15 kila búza. *Árak* 1783-ban: 1 selyem kendő 2 frt, 1 selyem pruszlik 2 frt, kivarrott papucs 1 frt, 1 lószerszám 6 frt, 1 gyapjú 14 kr, 1 jüh 1.5 frt, 1 ló 10 frt, 100 fő káposzta 2 frt. Az *ökör csordás* 6—6 ökörért 1 véka búzát és 4—4 ökörért 1 kenyeret kap vagy ennek az árát. *Szőlő-pásztor* 20 útért 4 garast, 1 kenyeret és 1 font húst igényelhet.

Jászberény élete a XVIII. század utolsó évtizedében

II. József tragikus elhunytával elhalványul a racionális felvilágosodás, amely a kiváltságok ellen tört és *a rendi színezetű nacionalizmus erősödik meg*, mely a jászkún kiváltságok virágzására vezet. II. József öccse és utóda, II. Lipót idejében az 1791. évi törvényekkel a rendiség ott folytatja előregedett életét, ahol Mária Terézia korában elhagyta.

A *Jász-kún-kerület* a helytartótanács 1790. márc. 30-i rendeletével *visszakapja autonomiáját*, a nádori főkapitányi állást ismét Boros Sándor foglalja el, aki Jászberényben az 1791. ápr. 6-i tanácsgyűlési jegyzőkönyv szerint életbelépteti a „*normativumot*”, melyben a magistratusnak tökéletes instructiot ad in politicis, in iuridicis és in oeconomicis.“ Az 1791. évi XXIX. t. c. megengedi a kerületeknek, hogy országgyűlésre két követet küldjenek (Álmásy Ignácot és Podmaniczky Józsefet) szavazati joggal. A XXV. t. c. pedig *megerősíti a kerületek kiváltságait*: „*Districtus Jazigorum et Cumanorum in suis, legalibus, iuribus et privilegiis, libertatibus et immunitatibus a divis Hungariae regibus concessis et confirmatis in perpetuum conservantur.*“

Ezért hálából a *francia háború* másfél évtizede alatt a kért adót és katonaságot a jászkunok készséggel szavazták meg s nagy természetben való szolgáltatmányokkal támogatták II. Lipótot s 1792. márciusában bekövetkezett halála után I. Ferencet. Pedig a II. József idejében viselt török hadjárat erős drágulást idézett elő. Jászberény 1793. febr. 14-i jegyzőkönyvében olvassuk: „Mivel az elmúlt török háborúk alkalmával városunk részéről megkívánt naturáliák s a szűk idők mostohasága miatt a város nagy adóságba merült s a barmok száma is megfogyott, Bene és Lajos pusztá egy részét bérbeadjuk.“ *Nagy inség szorongatja városunkat 1791-ben.* Még a gazdag Podraczky János is eladja 1791. jan. 8-án a nagy híd végén álló házát élelemért. A tanács 4280 véka búzát vesz 8028 frt-ért és 318 véka kukoricát 376 frt-ért, vetőmag beszerzésére 4.000 frt-ot kölcsönöz az egri káptalantól. Bessenyei Ferenc tanácsbeli még 1797-ben is erőlködik a kölcsön behajtásáért, mert közben 1794 nyarán nagy szárazság, a rákövetkező télen nagy hideg pusztítja a termést s a marhákat.

A város és polgárainak eladósodása miatt nagy nehézségekbe ütközik az 1792. évi *francia háború költségének Jászberényre eső subsidiuma*: 3174 frt, 4330 kila búza és hasonló mennyiségű zab. Még az irredemptusok 334 káposztaföldjére is kivetnek 66 frt 48 kr-t. Ezek behajtásával Eördögh András „szemes és gyors embert“ bízza meg a tanács 1792. okt. 8-án. A pénzen és természetbenieken kívül a districtuális megye évente 600 recroutát adott,

miből Jászberényre 66 ujonc és 70 ló jutott. Ezek verbunkolási költsége is a várost terhelte. Városunk lakossága a sebesültek számára tépéseket is küldött, amiért I. Ferenc nagy megelégedésnek kegyes intimatumban ad kifejezést az 1795. jan. 10-i jegyzőkönyv szerint.

1795. júl. 12-én Sándor Lipót nádor Luxemburgban tűzijáték-készítő laboratóriumában robbanás áldozata lett. A 1796. évi országgyűlésen I. Ferenc 20 éves öccsét, a népszerű *József Antal kir. herceget* választották nádorrá s a király *őt nevezte ki a jászok és kúnok főbírájává.* Magas hivataloskodása elején, 1797-ben személyes látogatására méltatta Jászberényt. Emlékét csakhamar meg is örökítették a róla elnevezett *Nádor-kertben* emelt *obeliszkkal*, melynek oldalára illesztett hercegi cimert alatt lévő *márványtáblán* most is olvasható ez a felírás: *Josepho Austrio Francisci II. Aug. Fratri Regni Hung, Palatino, quod provinciam hanc idib. novemb. MDCCXCVII. inviserit ac exima ubique benignit, sua vestigia reliquerit. Iaxyses et Cumanis optimo iudici et comiti grati posuere MDCCXCVII.* Ezt a szép történelmi emléket 1934-ben, midőn a területet drótsóvénnyel vették körül s *Szent Imre herceg kertjének* nevezték el, a kerítésnek a főtemplom felé eső sarka elé helyezték át. Most is büszkén hirdeti a legkedvesebb nádornak, a magyar közügyek leglelkesebb istápolójának, a jászkúnok szerető atyjának emlékét, akinek idejére esik *Jászberénynek, a kerületek székhelyének fénykora.*

József nádor tapintatos, rokonn-

érzékes magatartása idézte elő, hogy a magyarság erején felül pénzt és vért áldozott a francia háborúban. Az első nemzeti fölkelésre ajánlott 600 legény és ló állítására városunk tanácsa 1798. dec. 10-én Szórád István tanácsost és Nagy Antal aljegyzőt küldi ki. Megismétlődik cz a következő években is. 1798. dec. 15-én Kállay László tanácsos sietve szedi be a redemptusok, földváltók 28.902 holdja után járó „zabbeli subsidiumot,” mely 2890'5 kilára rúgott. 1799. jún. 15-én 362 katona toborzását kezdik meg. Júl. 13-án a borbírák a városi tanács elé terjesztik a „nationális verbunk által megemésztett italok árát, 2234 icce bor és 23 icce pálinka 180 frt 3 kr; a vendégfogadás által az assentans tiszt uraknak adott ebéd pedig 13 frt 13 kr.“ Ehhez járul még a fuvarozás, pántlikák stb. költsége, mely mind a város beneficalis pénztárát terhelte.

Az anyagi gondok között is szorgalmasan folyik az alkotó munka. A Zagyva szabályozása után a Tarna Jászberény határában lévő nagy kanyarulatát vágták át s azt az ifjú nádorról nevezték el. Az 1796. márc. 19-i jegyzőkönyv ezt írja: „Anvander Mihály főbíró és Pethes János főjegyző jelen voltak márc. 9-én a Dósa és Jákóhalma közt ásott Tarna-csatorna ünnepségén, hol Bedekovics Lőrinc földmérő méltatta az árok hasznát, számos vivat-kiáltás, dob- és trombitaharsogás, tarackdurrogás közt felséges locumtenensserzhercog József, kegyelmes főbíránk örök emlékeztére József-csatornának hívni méltóztatott“. A Csíkosnak, Jakab-rétjének s a Zsombikosnak

ármentesítése is sok munkát ad. A birtokosoknak 1 frt adó (quantum) után 1 sukk árkot kellett ásniok. A József-csatorna végén *hidat*, a Csincsán gyaloghídat építenek s javítják a Zagyván lévő hidakat. Az alsó pusztán Bartsik János 100 frt-ért 1792-ben *Szent Vendel* tiszteletére kápolnát építtet. 1793-ban a *Szentkúti kápolna tornyát* 2000 frt költséggel újraépítik, a *főtemplom* és plébánia kerítését szintén 1797-ben. Ekkor szegélyezik szomolnokí rézzel a főtemplom tetejének 8 sarkát 55 frt-ért. 1798-ban tisztítják és fehérre meszelik a főtemplomot 240 frt-ért Bachrod József, Hermány Vencel és Arzl Leopold. A II. József rendeletére lebontott Szt. Lőrinc kápolna helyére *haranglábat* emelnek. Szt. Imre halmán *keresztet* állítanak Pénczes Ferenc 50 frt adományából (1796), a lajosi vendégfogadó mellett kőeszületet (1799.)

Az *Erzsébet-ispitály* a katonaság kezén annyira veszendő karba jutott, hogy 1796-ban eladják s szegény betegeit a várostól 30 frt-ért bérelt házban helyezik el. Az 1797 júl. 7-i jegyzőkönyv szerint a kórházhoz állandó fundusul tartozó rét értéke 3000 frt. Pénztárában 1798. márc. 17-én 5677 frt 26 kr. van. Kamatra kiadva 46 adósnál 1467 frt. — 1797. júl. 5-én hangzik el a tanácsban: „A mostani *városháza* reparáltasson vagy új építtessen, az pedig *granariumnak* alkalmaztasson?” 1799. júl. 6-án pedig ezt olvassuk: „A ns districtusok sub No 1077 megküldik a *felsőleges palatinus kegyes resolutioját az építendő városháza iránt*, meghagyván, hogy a kivetett 2817 frt 15 kr költség által ne hágattasson, melyre való

vigyázat Muhoray István esküdt úrra bízatik. Alázatos hálaadással vétetvén ezen kegyes resolutio, másodbíró úrnak a szükséges matériákat megszerezvén, a jövő esztendőben az épület felállíttasson.“ A *Fehérlő nagy kvártélyháznak* téglakerítése 1797-ben ölenkint 51 kr-ba kerül. 1798 nov. 7-én azt javasolja Molnár Mihály másodbíró, hogy *építtessen a város néhány száraz malmot*, mert jövedelmező s a város pusztai erdeiből lehet fát vágni. A districtusok 1799. márc. 3-án közlik a nádor engedélyét két száraz malom felállítása iránt. Az egyiket Ágoston Antal malma mellett, a vásárközből, a másikat a felvégi kertek közt, a puszkaporosok műhelyei irányában akarták felállítani, végül azonban a Fehértóitemető előtt tették nádtető alá 1799 novemberében.

A *tűzvész* 1793 és 1798-ban, a fölötté nagy szél pedig 1794. ápr. 7-én tett nagy kárt. Az új építés rendszeresen történik. A tanács elsősorban a céhek elöljáróit kötelezi *tűzoltásra*: Pifkó György szücsöt, Szatmáry György szabót, Dániel János kovácsot, Kovács Imre csizmadiát, Sismis Ádám vargát, Lengyel Mátyás takácsot. A város tulajdonában lévő *kémények seprését* Magetti Teréz, gyöngyösi lakos, végzi évente 16 frt-ért. — A városnak alig van haszna a belterületi 6 *kocsmából* és 3 *mészárszékből*. Marhoffer Eleonora és utóda: Krakoviczer György *serfözök* 500 frt árendájából is elenged 100 frt-ot a tanács 1791 óta. Az adókon kívül főleg a *pusztai legelők és erdők* jövedelmeznek. Azért az erdőket gondosan kezelik. A malom körül álló füzes őrzéséért pl. évente

15 véka buzát kap Bene Pál. A tanács 1799. dec. 1-én a város tölgyeseit 18, a szil-, tapoly- és juharerdőket 6, a füzéseket 3 részre osztotta, évente 1 részt vágtak ki. A város utcáit 1798 őszén kezdik fásítani. A serház mellett lévő házat 1792. jún 20-án Gáspár Andrástól veszi meg Már András kiskún kapitány, aki 1792. nov. 10-én 540 rft-ért adja el a nagykúnoknak. Ennek a *kúnháznak*, majd Riszner-féle intézetnek a helyén áll az adóhivatal kis palotája.

A Hármaskerületek rendeletére 1796 tavaszán kezdi meg *Jászberény határának költséges felmérését és lerajzolását* Bedekovics Lőrinc. 1799. jan. 12-én terjeszti a városi tanács elé a mérnöki hivatalban most is látható mappáját s „*annak foglalatjáról való calculusát.*„ Ezek alapján készülhetett a kiskúnfélegyházi múzeumban lévő kéziratos könyv, melynek címe „*Jászok és kúnok Ismérete és azok Birtokainak Leírása. Irattatott Jász Apáthi Városában 1799. Esztendőben*“ Ez a Jászkúnságnak a XVIII. sz. végén fennálló *gazdasági helyzetét* egy átmeneti korszak változatos képét tárja elénk. E szerint Jászberény két nyomással használja belső határát. Földje közép-szerűen terem mindenféle gabonát. Tanyaszállásokra osztották fel Boldogháza nevű pusztát, míg Négyszállás csak kaszáló. Borsóhalma lapos földjét a Tarna el szokta önteni, ezért is csupán kaszálónak használják. Közele legelője van Boldogháza homokos szélein, nagyobb legelőket pedig a redemptió alkalmával a Kiskúnságon szerzett Jászberény. Az övé Lajos és Mizse puszta,

Bene pusztának fele. Ezek homokos földjén csak kevés szántó és kaszáló van, de nevezetes a lajosi tölgyes és a mizsei nyírerdő. Jó fűzes és topolya erdeje van még Jászberénynek a Zagyva mellett, továbbá van két szőleje is. Ezekben közönséges kerti borok, de jó gyümölcsök teremnek. Gabonát eladásra is kezdenek természeteni Pest, Vác, Eger, Gyöngyös és Miskolc piacára. A fásítás megkezdődött, de a tüzelőfát nagyrészt a szomszédos Heves megyéből drágán szerzik be Jászberény lakói. A hiányt marhatrágyából készült tőzeggel s a nádaló rétekből pótolják.

A jászkunokról szóló első írott könyvön s Jászberény határát ábrázoló első térképen kívül ugyancsak 1799. évből származnak „*A Jász és Kun megyebeli törvényszékeket tárgyaló Statutumok.*“ A jászkunoknak 1768-i folyamodványa alapján József nádor nagy gonddal készítette el s a Hármaskerületi közgyűlés önkormányzati jogánál fogva 1799. febr. 13-án adta ki latin nyelven. Szerkesztésére szükség volt, mert *a jászkunok nem egyéenként, hanem összességükben voltak nemesek* és különleges helyzetük miatt az általános jog nem volt reájok alkalmazható. A 13. statutum szabályozza a pörlekedés formáit, a hatóság elleni erőszak, rágalmazás, becsületsértés és vádaskodás elbírálását, intézkedik a vakmerő pereskedés ellen, szabályozza az örökösödési és özvegyi jogot, mely eltér a nemesek és a jobbágyok öröklési rendszerétől; szigorú alakiságokhoz köti az adásvételi ügyleteket, korlátozza a kívándorlást, előírja a végrendekezés, tanukihallgatás formáit; az

elévülés, adósságcsinálás, hatalmaskodás és esküvés sajátzerű szabályait. Ezek a jászokun muni-
cipális törvények a részleges ma-
gyar jogfejlődés legjellegzetesebb
alkotásai. Az 1731. évi királyi
regulatiókkal együtt a jászokunok
ösi privilégiumainak, szokásainak
becses kodificatiói.

Ebben a korszakban a város főjegyzői:
Pethes János 1782, — Molnár András
1796; — főbírái: Anvander Mihály 1790—
92 és 1795—96, Barteik János 1793—94,
Nagy Mihály 1797—99, Bessenyei Ferenc
1800. Ekkor másodbíró: Molnár Mihály,
hadnagyok: Mizsei István és Sipos István;
pusztabíró: Hegyessy István, malombíró:
Ozoróczki József, székbíró: Muhoray András,
templombíró: Pesti Mihály. Jászkerületi
kapitány: Pethes András. Nádori kapitány:
Boros Sándor, nádori alkapitány: Komá-
romy Menyhért, aki a legnagyobb szerepet
játssza Jászberény ügyeinek az intézésében.
A tanítók és tanárok közül a jegyzőköny-
vek ezeket említik: Buday Fábán, Kovács
József, Táborny István, Hermán József,
Kormos Imre, Radinczy Ferenc, Primut
Rochus, Hubert János, Mihálkovics József
és Gajdosik Tamás. Utóbbi készíti a város-
háza részére a tintát iccénként 20 kr-ért,
a fogyasztás évenként 35—40 icce. Mészá-
ros Péter kanonok-plebános halála után a
tanács 3 jelöltje közül az egri püspök
1798. ápr. 28-án jászberényi plebánosnak
Rigó Ferencet nevezi ki, aki okt. 3-án
apáti címet kap. A város 1791. jún. 15-én
választ először városi orvost Gottvil János
személyében. Rajta kívül működik még
Kerékgyártó Ferenc és Kovács Ferenc
chirurgus, a Hármaskerületek phisicusa
Herpay Gábor, aki a malmon felül való
mosást megtiltja, mert az ivóvizet onnan
hordják. Az állatokat Balázs Mátyás „or-
vosolja.“

Jászberény élete a XIX. század első másfél évtizedében

A XIX. század eleje a jászkun nemesség virágzásának, a Napoleon ellen folytatott harcoknak, a három utolsó nemesi felkelésnek az ideje. Ezekből a küzdelmekből is nagy mértékben kivette a részét Jászberény városa, a Hármaskerületek törvényhatóságának székhelye. Sok vért és pénzt áldozott, mert József nádor, a jászkunok bírása 1802. április 23-án átírja s hiteles alakban kiállítja a jászok részére 1323. és 1681. évek között királyainktól adományozott 30 eredeti kiváltságlevelet. Ez a vörös bőrbe kötött, 106 folió-lapra terjedő, ostyába nyomott pecséttel ellátott írott könyv *Jászberény levéltárának legértékesebb kincse, a jászok nagy büszkesége, mert ősiségüket s vitézséggel szerzett kiváltságait tartalmazza, nevezetesen:*

1. A vármegyéktől elkülönített törvényhatóságuk van.
2. Csak az ország nádora s szabadon választott kapitányaik bírászkodhatnak felettük.
3. Közösségük, universitásuk nemes, a nemesekkel együtt hadakozik a király mellett.
4. A kamaranyereségtől és minden egyéb adótól mentesek.
5. Saját személyükben akárki ellen pert indíthatnak.
6. Tizedet vagy kilencedet nem fizetnek.
7. A har-

mincadokon, a réveken sem. 8. Egyházzvédői joguk van. 9. Szabad a bormérésük. 10. Mária Terézia 1754. márc. 28-i oklevelével az országgyűlési taksa alól is felmenti. Ráadásul I. Ferenc 1811. dec 20-i oklevelében Jászberénynek okt. 4-én, vagy ha vasárnapra esik, következő napon tartandó 5. országos vásárt engedélyezi.

Ezeket az összesített kiváltságokat újra vérrel és anyagi áldozatokkal szentelik meg a jászkunok. A hajdú városokkal együtt az 1800-i nemesi felkelés alkalmával 768 közlegényt s 850 lovat szerelnek fel az örökös tulajdonosáról elnevezett *Palatinus*-, azaz *Nádor-huszárezred felállítására*. Ebből városunk *83 katonát 93 lovat állít ki* az insurrectionális kassza kezelőjének, Pesti Mihálynak elszámolása szerint 9921 frt 6 kr költséggel. A tanácsgyűlési jegyzőkönyv 1800. dec. 6-án feljegyzi: „A notárius előmutatja azon lakosok jegyzékét, kiknél a felállított *új palatinus regiment 2. divíziójabeli katonaság* lovaival együtt okt. 15-től nov. 12-ig kvártélyozott. A lakosok szénája fogyasztásának nem kevés kárt tett ily szűk széna üdőben.“ A jegyzőkönyvek a *jászberényi nádor-huszárok* közül ezeket említik meg: Kovács Antal főhadnagy, Baráth József, kinek 1801-ben „28 évi hűséges szolgálata van“, Tóth István főstrázsamester, Kovács István és Szórád József strázsamester, Antal Miklós káplár, Palócz István, Szívós Máté, Szabó György, Pintér József, Csernus István, Kovács István, Kiss András, Völgyi István, Szőke Ferenc, Koncsek Pál, Kocsis Antal, Juhász István, Suba Pál, Fábíán András, Sárközi József,

Homoki Imre, László Ferenc,
Tóth Gáspár, Koháry Gábor stb.

A nádorhuszárok első ezredese a török háborúban kitűnt *Hertelendy Gábor* volt. A Napoleon ellen vezetett viszontagságos harcokban odaadással vezérelte a jászkún ifjakat, akik vitézségükkel 1801-ben a Mária Terézia-rend keresztjét szerezték meg parancsnokuknak. Leghíresebb tettüket 1805. októberében hajtották végre, midőn az *ulmi fogságból a franciák ostromzárán keresztül óágták magukat*. Ezredesüket tábornokká nevezték ki s harciindulót írtak tiszteletére. A híres tábornok többször volt Jászberényben. Így pl. Kverentisz János vásárbérlő házában lakott 1810. augusztus 16—17-én, midőn József nádor legkedvesebb testvére, *János kir. herceg városunkat, az itt állomásozó katonaságot meglátogatta s megszemlélte a Lehel-kürtöt, melyet Molnár Ferencnek 1788-ban írt latin könyve híressé tett*. A kürről készült két nagy rézmetszetet, melyek most a Jász-Múzeumban vannak, a tanács 1800-ban Kövér András pozsonyi papnövendék közvetítésével vásárolja meg. A kerületek költségén pedig József nádornak ajánlva 1801-ben Trattner Mátyás pesti sajtója alól kerül ki *Horváth Péternek a jászkunok eredetét, történetét, alkotmányát s földjét ismertető 274 oldalas könyve: Commentatio de initiis, ac maioribus Jasygum et Cumanorum eorumque constitutionibus*“ Ennek földrajzi része nagy rokonságot mutat a kiskunfélegyháza múzeumban lévő 1799-ben névtelenül írott könyvvel. Mindkettő elég terjedelmesen foglalozik Jászberény multjával, ha-

tárának s kiskunsági pusztáinak leírásával. A Lehel-kürtről szóló könyv újabb kiadását a város rendeli meg Landerernél 250—250 példányban latinul és magyarul, árka 6 frt-ba kerül.

A Nádor-huszárezred kiállításán kívül 1800-ban városunk 1011¹/₈ véka búzával és 3552²/₈ véka zabbal segítette I. Ferencet. Az 1802. nov. 17-i jegyzőkönyv szerint „a stationans, transenans katonaság és keresztül utazó uraságok fuvarozása a szegény adózó népnek erején felüli terheket jelent.“ Ezek a terhek évről-évre megismétlődnek a toborozással együtt. 1803. máj. 14-én 12 katonát állít ki városunk és lát el útiköltséggel. Napoleon császárrá koronázásakor megújult a háború. 1805-ben 17, 1806-ban 65 insurgens ifjat küld. 1807. szept. 1—28-ig Ferdinánd trónörökös vasas ezrede gyülekezik Jászberényben. A beneficiális kassza kiürül a katonaság élelmezése miatt s a lakosok közül különösen megkárosodnak azok, „akik a contractionális istállókhöz közel lagnak.“

I. Ferenc az osztrák császári cím felvétele után, az 1808-i országgyűlésen biztosította Magyarország jogait s megkoronáztatta 3. nejét, Mária Ludovicát. A lelkesedés jelét tárja elénk az 1809. ápr. 8-i jegyzőkönyv: Az insurrectio kiállítását e hó 3-án szokott verbunk által megtartották. A megkívántató szám önként való jókedvükből vállalkozott szép ifjaktól kiállott.“ Az 1809. novemberi toborozáson már csak 6 legény tűzött önként pántlikát kalapjára, 27 ifjat kényszeríteni kellett. Ennek oka az utolsó nemesi felkelés, a győri csata szerencsétlen kimenetele, melyben

a jászkunok jún. 14-én és 18-án megállták a helyüket s kitüntették magukat a gyászos visszavonulás fedezésében is. A felkelők s a kitüntetettek névsorát *Prückler József* közli „*Jászberényi rajzok*“ című könyvében. Jászberénybe való visszatérésükről ezt írja az 1809. dec. 15-i jegyzőkönyv: „*Városunkba érkezik és illokáltaltatik a jász megyebeli felkelő nemes sereg osztálya. Tisztek és közvitézek illendően békvártélyoztatnak és porciókkal kiszolgátatnak.*“ 39 jászberényi ifjú veti le a sárga gombos, zsinóros világoskék mundért, fekete csákót, kardot, pisztolyt és fokost. 1810 elején Napoleon nőül vette I. Ferenc leányát, Mária Lujzát. A háborus veszedelem elmulónak látszott. A nemesi felkelők és a Jászberényben állomásozó katonák közt *óeres kocsmai verekedések* dultak. Bázó István és Juhász József súlyosan megsebesült. Városunk nehezen tud 1810. márc. 3-án 19 legényt, 1812. aug 8-án pedig 23 újoncot felpántlikázni. 1813. május 27-én még nehezebben megy 24 katonának a kiállítás. Az 1813. október közepén Lipcsénél lezajlott népek csatája előtt *Jászberény katonáállománya kiapadt, mert a nemesi felkelésen és nádorhuszárokon kívül éveken át más ezredek részére is toboroztak.* Sok jászberényi vitézkedett Ferdinánd trónörökös, Antal, Ferenc és József főherceg, Lichtenstein herceg, Radeczky és Gyulai gróf, Vécsey és Ott báró meg Mészáros nevét viselő magyar lovas ezredekben, továbbá Esterházy magyar gyalogezredében, sőt egyes ezredekben is.

A hosszan tartó francia háború utolsó évében, 1814 két első hó-

napjában a Jászberényre kivetett 103 újoncból csak 28 katonát tudnak Kállay László, Mizsei István és Telek András tanácsosok nagy nehezen kiállítani. A hadi segély sürgetésére pedig ezt válaszolja a tanács 1814. február 26-án: „Minthogy városunk határában a mult esztendőben mind gabonára, mind takarmányra *igen csekély termés* volt, a mellett a téli *árvizek* vetéseinkben tetemes kárt okoztak, sőt a vermeinkben találtatott gabonáink is a felfakadott víz által semmivé tétettek, a rendkívül való vízáradások által pedig számtalan házi és kerti épületeink földig lerontatván, lakosaink végső inségre jutottanak, ezen okokra nézve alázatos lélekkel deklarálja a tanács: *szegény adófizető népünk* valamint *a hátralevő $\frac{2}{3}$ rész,* annyival inkább az újabban kivetett hadi segedelem megadására *elégtelen és tehetetlen.*“ Elengedés helyett a kincstár pénzbeli segedelmet is kérés a tanács Terenyi Jánosra bízva annak behajtását.

A háborús költségeken kívül az időjárás mostohasága is növeli a nyomorúságot. 1803 és 1806 tavaszán kenyérért sokan eladják hajlékjukat: Az 1808. jún. 11-i jegyzőkönyv így panaszkodik: „*A keserves éhségnek* eltávoztatására a városházán szükség van 5000 kila búzára, 6000 kila zabra, 1000 kila árpára és 300 szekér szénára, a lakosoknak pedig 20.000 kila búzára, 10.000 kila árpára, mert nyomorult állapotjuk és inségük leírhatatlan. Vetésük a magvát se adja vissza. Kaszáló rétjeik annyira elégték, hogy azokon többé egy kaszavágást sem tesznek, következendően mind járó, mind heverő jószágaitól

megfosztatnak.“ Főleg Tokajból szállítanak élelmet a Tiszán. A nyomorúságot az is növeli, hogy az árak egyre növekednek s 1811-ben devalváció történik. A parochiális templom 3377 frt 20 kr tőkéje 675 frt 28 kr-ra csökken az új váltó pénzben. Az egyházi ezüst edényeket pedig a város előzőleg 198 frt-ért megváltja.

A napoleoni háborúk közepette, 1802-ben, Rigó Ferenc apátplébános és Komáromy Menyhért emeritus vicekapitány ösztönzésére Kardetter Tamás és Rábl Károly pesti építőkkel 6250 frt-ért az 1761-ben épült barokk tornyot, mely az 1781-ben készült templomhoz képest nagyon alacsony volt, majdnem 50 m-ig emelik; Schrieber Domonkossal 947 frt-ért besztercei rézzel befödetik és bearanyozzák. A költségek fedezésére Kovács Mihály jászberényi születésű nagyváradi kanonok 1000 frt-ot ajándékoz, amiért a tanács 1802. júl. 31-én „mélységes hálaadó köszönetet tészén“. Az okt. 18-i jegyzőkönyv szerint: „*A paroch. templom tornyának épülete már annyira vitetett, hogy maholnap a korona, kereszt is fel fog tétettetni. Örök emlékezetnek okáért ezen jeles napon másodbíró úr készíttessen egy tisztességes ebédet, melyre főtisztelendő apát úr vendégeivel együtt, tekintetes palat. vicekapitány (Makó Lőrinc), helyben lakó magistratuális tiszt urak és az egész tanács invitáltasson; a koronában pedig fog készíttetni egy emlékeztető írás.*“ Az ünnepségen Szteszkál János, Mlimarik József és Kürti János muzsikált. A főoltárra 1805-ben készíttetnek új *tabernaculumot Bécsben* 1400 frt-ért, Ports János gyöngyösi mester

márványozza és aranyozza 800 frt-ért Mocser József egri képfaragó 1808-ban új szószéket készít 1.150 frt-ért. Aranyozása 1810-ben már 1.150 frt-ba s 10 véka búzába kerül. A plébánia 6 ablakára zsalugátért szerelnek 76 frt 36 kr-ért. 1807-ben téglakerítéssel veszik körül. 1812-ben szervezik Bán József apátplebános kérésére a 3. kápláni állást. Fischer egri érsek 1814. május 31-én bérmált városunkban. A felsőszentgyörgyi határon Kőszeghi Menyhért lovas bandérium élén ékes beszéddel köszöntötte.

Az *Erzsébet-ispitály* részére 1800 máj. 4-én megveszik a város granáriumát, magtárát 1500 frt-ért, de az mégis bérházban húzódik meg, mert a magtárt a jáász kerület használta, 1803-ban ifj. Makó Lőrinc kerületi jegyző meg is vette. Ispitályház építésére Kovács József kurátor fundust vesz, Rábel Károly gyöngyösi építőmester be is adja 4179 frt-os tervzetét, de az 1808. jún. 11-i jegyzőkönyv szerint: „Az ispitály építését a mostani szoros környülállások között boldogabb időre halasztani kéntelenítettetik.“ A devalvációt megelőzőleg, 1811. júniusában, az adósok sietve fizették vissza a kölcsönöket, így a majdnem 7.000 frt-os tőke nagyon lecsökkent, az ispitály réjtjének bérlői se tudtak rendesen fizetni, azért a *kórház építése elmaradt.*

Az ispitálytól a granáriumért kapott 1500 frt-ból *kezdik építeni 1800. jún. 3-án az új városházát* a zsindeyes régi ház helyén. A téglát a város két kemencéjében égetik. Solymosról hozatnak követ 193 frt-ért. A munka nagy részét az iparosok *évi 15 napos hetisoros ingyen munkával végzik.*

Az asztalos munkáért Weisz Gottfrid így is 379, a lakatos munkáért Krajzelmajer Ferenc 246, 7 vas ajtóért 147 frt-ot kap, 11 nagy ablak üvegezéséért pedig Kürti Mihály darabonként 3 frt 30 kr-t. A padlás kideszkázását Tuschel Ferenc szolnoki ácsmester végzi 120 frt-ért. A *sessionális terembe* egy nagy gömbölyű kályhát és 18 fekete széket állítanak be. A Fehér-ló kvártélyházból visszahurcolkodó *tanács 1801. aug. 1-én ülésezik benne először.* Ord. bíró Bessenyei Ferenc, 2-od bíró Szórád István, tanácsosok: Nagy Mihály, Bartsik János, Bene János, Balogh Mátyás, Dzián Imre, Muhoray József, Kállay László, Pesti Mihály és Alavánder József; ord. notar. Molnár András, vicensatoriusok: Kiss Ferenc és Terjéki Mihály először is a teljes Szt. Háromságnak tiszteletére, hogy az új házban teljes erőt engedjen a közjónak folytatására és igazságnak szolgáltatására, 3 Miatyánkot és Üdvözetet mondanak el. A városi tanács a mai hatáskörön kívül egyesítette a főszolgabírói, járásbírói, rendőri, árvaszéki és telekkönyvi hatósági jogkört. Polgári vétkekért száműzést, arisztomot, pálcázást, korbácsolást és pénzbüntetést szabott ki.

1801. szept. 5-én Steöszel József nádori főkapitány „generális visitációja“ alkalmával sok üdvös *határozatot* mond ki a tanács, így pl.: a templomot és felszereléseit rendben és tisztán tartják. A céhmesterek istenes viselkedésre bírják a „szilaj ifjúságot! A levéltárt rendezik. Vigyáz a tanács, hogy a házak sorjában épüljenek és a vermek az utcákról eltünjenek. A fehérnép pendelben ne járjon az utcán. „Fel-

gyürekezve a Zagyván mosni ne merészeljenek!" Az Óreg-erdő mellett a postamesternek bérbeadott földet s a Hajta-mellékét 18 dűlőre szaggatják s *erdősítésre kiosztják, 1 hold birtokra 2 sukk szélességű erdőföldet adnak, a plébánosnak 50, a prédikátornak 20 ölnyit. Makkal és csemetékkel ültetik be s őrzését 2 csőszre bízzák. A pusztai nyírest kivágják s azután körülárkolással védik a sarjadzást. Dzián Imre, majd Kovács József mint erdőinspektorok buzgólkodnak a Leopold (Margit) sziget, József (iskola) kert, utcák és udvarok befásításán is. A gyümölcsstermesztés fejlesztésén Dósa Ferenc volt testőrző gárdahadnagy fáradozik. Lajos-pusztán 1803 telén *osztanak földet s a dűllözést úgy intézik, hogy az idehaza lévő 1 hold birtokra 1 öl szélességű föld jusson. 1807 tavaszán a haszontalan homokos legelő egy részét úgy dűllőzik ki, hogy minden jugérumra 2,5 sukk szélességű föld jusson. Az egészet körülárkolják s beültetik szőlővel. Így telepítik a Neszűri-szőlőt!* A kat. és ref. egyháznak is adnak belőle. A régi *epres-kerteket* rendbe hozzák. A város szélén *szérüs kerteket* is bőven osztanak. A *tagosításra* vonatkozólag tervzetet készítenek.*

Az állattenyésztés jövedelmez a legtöbbet, főleg a juhászat. Az 1801. dec. 12-i jegyzőkönyv közli: „A juhászok, mesteremberek, irredemptusok által összeszerzett nagyszámú juhok városunk határait özőnmódon elborítván, legelő mezeinket despascalni szokták, hogy a régi birtokos lakosságnak járó jószágai nem élhetnek...“ A gyapjú párja 1802-ben 32 kr, 1809-ben 3 frt. A faggyú mázsáját

110 frt-jával fizeti 1810-ben a gyöngyösi szappanosmester. A *marhabőr* párját 100 frt-ért veszi meg 1811-ben Pecsényánszky József vargamester; 1814-ben, a devalváció után pedig 20 frt-ért Rosenfeld József álmosdi zsidó. Az *israeliták* térhódítását mutatja az 1813. júl. 28-i jegyzőkönyv, melyben a *görög kereskedők* hiába panaszoznak, hogy „*a heti két vásárban a zsidóknak portékáik árulása megengedtetvén, nekik elszenvedhetetlen kár.*“ A városi tanács 1806-ban főleg a következő *iparosokkal* dolgoztat: Kürti Mihály üveges, Gumbert Mihály köteles, Kelemen Mihály kovács, Török Lőrinc és Molnár András szabó, Paszirer Antal asztalos, Zámár Mihály és Fekke Pál kerégyártó. A város közepén lévő *kőhidat* Rabel Károly kőműves építi 1806-ban, 3170 frt-ba kerül, felét a jászkerületi pénztár fizeti, mert „*a városon keresztül pastális és commerciális út lévén, ezen hídnak nemcsak Jászberény városa, hanem a ns. Jászdistrictusok több helységei és az országnak nagy része használják.*“ A *tűzoltók felszerelésének* tökéletesítésére egy 10 akós vizipuskát vásárolnak Pesten 520 frt-ért.

A *háborús állapotokba* bevilágít az 1805. dec. 11-i jegyzőkönyv: „*A közbátorságra és csendességre városunkban eddig 80 személy vigyázott fel, ezután 120 éjjel-nappal lovaikkal együtt készen álljanak.*“ Az egyik tanácsost „*politia inspectorsággal*“ bízzák meg. Baráth István és Ozorószki Ignác mellé 3. hadnagyul megválasztják Szabó Pált a „*tilalomtörések*“ megakadályozására. Őt *bába* működik városunkban, köztük Pállya Julianna, kinek ré-

szére a város közepén házat építenek a seb orvos udvarán. *A himlőoltást* 1814-ben kezdi meg Gottvil János. *A nemzeti iskola* III. osztályát 1803-ban a gimnáziumhoz csatolják. Horváth Péter nádori alkapitányi elfoglaltsága miatt az elemi iskolák vezetését Rigó Ferenc apátplebános vállalja magára 1808-ban; a gimnázium igazgatását pedig Hermányi Józsefre bízják.

Ebben az időben *főjegyző* volt: Molnár András, 1802-től Kőszeghy Menyhért; *főbírák*: Bessenyei Ferenc (1801, 1804--5), Kállay László (1802--3, 1806--7, 1809--10, 1812), Alavánder József (1808, 1813--14.), Dzián Imre (1811). *A franciskánusok gvardianjai*: Kurbisz Dániel, Új Ignác és Lieher Modestus. — Kovács Antal *tanító évi fizetése* 1807-ben: készpénz: 100 frt, 30 pozsonyi mérő búza à 1 frt 30 kr.=105 frt, 25 font faggyú=7.30 frt, 1 mázsa hús=15 frt, 60 font só=5 frt, 2 öl fa=30 frt, kvártélypénz=50 frt. In summa=292 frt 30 kr. — *A város adománya*: 1800-ban az egri tűzkárosultaknak 40 frt, 1801-ben a siketnémák házának építésére 25 frt, a franciáktól zsarolt tiroliaknak 5 frt, 1810-ben a budai tűzkárosultaknak 200 frt, a Ludovika Akadémia felállítására 100 frt, a Nemzeti Látszó Társaság felsegítésére 50 frt.

Jászberény élete I. Ferenc zsarnoki uralkodása alatt (1815—1824)

Az 1815. év szeptemberében kötött *szent szövetség* biztosította Ferenc császár elsőrendű nagyhatalmi állását. I. Ferenc, ki addig a francia forradalom ellen küzdött, ezután a *korlátlan hatalom megszilárdítására*, az újítások elnyomására törekedett. Magyarországon nem hívott egybe országgyűlést, a rendek megkérdezése nélkül felemelte az adót s katonát szedett. Ez a fájdalmas idő csiholta ki Kölcseyből nemzeti imánkat. Panasztól, elkeseredéstől, a vármegyék élére állított királyi biztosok erőszakoskodásától volt hangos az ország. I. Ferenc magyarelles minisztereinek: Baldaccinek és Metternichnek ellensúlyozására törekedett *József nádor*, aki a vitéz, lovas *magyarok érdekében mindigre sikraszállt*. Neki köszönhetjük, hogy a bécsi kormány alkotmánytipró kilengései erősebb megrázkódtatás nélkül vonultak el a jászkunok felett.

A nádor iránt való szeretetből Jászberény az *uralkodó születése napját nagy ünnepséggel üli meg*. A tanács pl. 1819 febr. 9-én így rendelkezik: „A jövő kedden, febr. 12-én dicsőségesen uralkodó fejedelmünknek születése napja

következőkben, valamint más esztendőkhöz, úgy most is a tiszta hűségnek megbizonyítására, a tanács méltónak látta következő rendelkezéseket: 1. Bán József apátplebános úr misézése közben 6 mozsárágyúlövések tétessenek. 2. Előző nap este szintén lövések figyelmeztessék a lakosságot! 3. Az új stationáló katonaság éppen az nap érkezik városunkba, a Kerületek a tisztakat vendégelik meg, a strázsamestereket a város a vendégfogadóban, a káplárok-nak és közlegényeknek adasson fejenként $\frac{1}{2}$ font hús és 2 icce bor!“ Az 1815. aug. 29-i jegyzőkönyv szerint: „Városunk határában oly szűk gabonatermés volt, hogy a Felsőnek megajált hadisegedelembeli gabonát megadni nem tudja, pénzben való megadása is nagy megerőltetéssel történik.“ Panaszkodva bár, de Jászberény megfizette az adót, az itt állomásozó katonaságnak szállította az „utensiliákat,“ fizette „a militáris épületek reparatióját“ és a hadisegelem „ejectatióját.“ A *katonák elszállásolása* és ellátása nagy gondot okozott Komáromy István kvártélymesternek. Koch György, a lotharingiai vassas ezred parancsnoka 1821- és 1822-ben Bécsből újévi üdvözlöt küld a tanácsnak, mert „az esztendőt meglelégedéssel töltötte városunkban.“ A *katonáállítás* a béke éveiben kevesebbe került. A tanács 1815. jan. 14-én megállapítja: „Katonai állításra a palotán lévő redemptusok, a proportione possessorii, az irredemptusok a proportione contributionis concurráljanak!“ A toborzás csak 1821-ben mutat nehézséget, 36 legény helyett csak 24 akadt. A háború folyamán a *salétromfőzés*

fellendült városunkban. 1815. ápr. 8-án Bodermánszky János és társai még egy újabb salétromfőző kemence felállítására kérnek engedélyt.

A francia háborúk folyamán Jászberény *mezőgazdasága* fejlődik. Faeke helyett vasekét kezdenek használni. A közlegelőkből sokat felszántanak még Bene pusztán is, mert egy pozsonyi mérő *búza ára* 1790-től 1816-ig 30 garasról 513-ra emelkedett. A *burgonya termesztést* az 1817. jan. 4-i jegyzőkönyv említi először. „Kukorica- és krumpliföldek kiszakítása miatt a legelő szembe-tünően szűkült.“ 1817. márc. 7-én ezt olvassuk: „A Kecskelábtól a Szamárszéken át vivő dellőúttól a kerekudvari szöghatárig fekvő ugarföldek ezen esztendőben csupán krumplitermesztésre fordíthatnak.“ A *zabszükségletről* 1823. febr. 1-én így gondoskodnak: „Mivel Jászberény pénztárát nagyon megrontja a sok zabvásárlás, Bene pusztán évenként 800 köböl alá való földet osszunk ki a lakosoknak köblét 4 kila zabért.“ A másik nagy kiadás a *fa-hiány* miatt a vizek mentén való *erdősítésen* kívül 1817. márc. 22-én „a sívó homokon újabb erdőföldet szándékoznak osztani.“ A mech. szövöszék feltalálása, a gyapjú árának emelkedése miatt a jászberényiek fő jövedelme a *juhászat*. A hosszú, göndör gyapjas, csavart szarvú magyar juh helyett selyembirkát kezdenek tenyészteni s ezt birgének nevezik. A juhászat túltengése miatt a tanács 1819. ápr. 15-én elrendeli: „Valamint birge, úgy a magyar juhok is a marhák járásának depascatiójától eltiltatnak. Jászberény lakóinak majorkodásában a földművelés

volt principális ága a nemzeti boldogulásának, a pascuatio pedig mint ennek elkerülhetetlen segédelve tekintetett. A pusztákat határnélkül való juhtartásbéli speculatióra, melyet csak a tehetőségesebbek gyakorolhatnak, általengedni nem lehet, hacsak a földműveléshez szükséges barmok s lovak tenyésztését elfojtani s azzal a közönséget romlásba hozni nem kívánná.“ Ezért megszabják, hogy kiki mennyi juhot tarthat. Ördögh András legelőbérlnök volt a legnagyobb nyája. „A juhászok 1815. aug. 26-án állították fel a leánynevelő intézet előtt lévő nagy feszületet. — A sertés-tenyésztés fejlődését mutatja az 1822. máj. 11-i tanácsi határozat: „A sertések szerfelett elszaporodtak a pusztán. Ezután csak a szükségképen ott tartózkodó konvenciós 4 csósznek, tanyásoknak, kertészeknek és gányóknak engedtesen meg sertéstartás.“ Az első hentesüzletre 1824. szept. 8-án adnak engedélyt: „A sertéshús mérésének jussát jövő évre próba gyanánt Fridman Károly helybeli kávé és hentesnek adják, mert a sertéshúsmérést eddig holmi jötmént lakosok gyakorolták a nélkül, hogy ebből a város részére legkevesebb haszon is háramlott volna. A lakosok saját hízlalású sertésük húsát, zsíráját, szalonnáját ezután is szabadon eladhatják.“

A kétszeres és tiszta búzából sült kenyéren kívül *főtáplálék* a hús, sokszor a füstölt, romlott hús, avas szalonna, tarhonya és köleskása. A húst bográcsban gulyásnak vagy pörköltnek készítik el. A zöldségféléket: a káposztát, répát, tököt kevésbé kedvelik. A dinnyét azonban nagy mértékben fogyasztják. A szőlő

s gyümölcsstermesztés hódít. A *dohányültetést* 1820-ban kezdik meg Bene puztán, a *vadsáfránytermesztését* pedig 1822-ben Négy-szálláson. Preis András pesti kereskedő 140 kat. holdat bérel erre a célra, holdját 5 frt 30 kr-ért. Hasonlóan Prajzer András *paprikatermesztésre*. Az 1815. júl. 1-i jegyzőkönyv szerint: „Preis József több esztendőktől fogva városunk határában a tábori apothecában megkívántató *virágokat, füveket és gyökereket* ásatván és szedeten, lakosainkat mindazokért kifizette.“

Az *első patikát* a tanács 1790. máj. 1-i engedélyével Déryné édesapja, Schönbach József nyitja, kit jegyzőkönyveink következetesen Scheckenbach-nak írnak. „Jószágát Hatvanból a város két kocsija május 22-én hozza át.“ Egyik bolthelyiségben kezdi meg működését. 1794-ben azonban a városnak „az újonnan felépült patikáért 30 frt bért fizet. Csakhamar megvásárolja. Ez az emléktáblával megjelölt ház helyén volt. Déryné azonban ennek építését megelőző év dec. 24-én született. Apjának halálát és végrendeletét az 1799. júl. 6-i jegyzőkönyv közli. Anyját, Riedl Annát, a hitelezők megrohanják, köztük Babits Ignác bécsi kereskedő 533 frt 41 kr-ért, sőt a patikát vezető Gréff Dániel is. A szorongatott özvegy 1803. aug. 1-én „passivái miatt házát és patikáját felszereléssel együtt 3550 frt-ért eladja Hoffer Ferenc budai patricariusnak, ki azt jó karba hozza.“ A megmaradt pénzt az árvák pénztára kezeli, az özvegy nehezen jut hozzá. 1807-ben Hentaller Károlyé lesz a patika, amelyet 1819-ben kibővíti, telkét a város-

tól vett sávval növeli. — A tanács 1817. febr. 15-én elrendeli: „Az egészség ártalmára az ablakok télen át bezárva, betapasztva ne tartassanak! A kuruzslók a gyógyítástól eltiltatnak.“ 1823-ban „a lakosok közül sokan skorbutban synylődnek.“ A himlőoltás ebben az időben rendszeres. Gottvill János városi orvos, Pirchler Tádé kerületi orvos és Görög János seborvos oltogatnak. Hat bábaasszony a várostól évente 8—8 véka búzát kap.

Az *Erzsébet-ispitály* ügye ebben az időben is csak vajúdik. A nádori főkapitány 1816. júl. 6-án jóváhagyja a kórház építésének a tervét. Hozzáfűzi: „Az ispitály fundusához közellévő Zagyva-folyás kicsapásának meggátolására egy alkalmas töltést készíteni még a folyó esztendőben elrendeltetik“ Többszöri sürgetés után az 1821. aug. 8-i jegyzőkönyv szerint: „A kerületek megengedik, hogy a közönséges ispitálynak felállítása boldogabb időre halasztassék. A költségek viselésére esztendőnként gabona- és bortermekek, ájtatos collecták tétessenek . . .“

1818. márc. 27-én „a tanács egyenes értelemmel elhatározta, hogy a városháza egyemeletre építtetne fel, felül a városi tanácsnak sessionális sálája, a nótárius, perceptoratus és archivum, ide alá pedig a hajduk szobája, árestomok s boltok épülnének, a mostani városháza pedig kávé- és tractérháznak alkalmaztatna . . .“ Az 1818. máj. 16-i jegyzőkönyv szerint azonban: „A Districtusok a városháza új épülete eránt tett tanácsi határozatnak effectusban vételét a fundusnak fogyatkozása végett a földosztálynak végrehaj-

tásáig elhalasztották . . .“ A tanács 1815 júl. 1-én elhatározza, „hogy a *serházat* Rabl Károly tervei szerint boltozatossá építik.“ Lechner János serfőző két év múlva is hiába sürgeti s azért a bérletet átengedi Sipos Józsefnek évi 3000 frt-ért. Mivel azonban rossz sört gyárt, a város a bérletet 1819-be Krakovitzer Jánosra bízva évi 2550 frt-ért. Az 1819. márciusi árvíz a „*Külső malom* déli oldalát fenekéből kiforgatta“. Egészen újra kellett építeni. Közéleben egy interimális kis malmot állítottak fel és 571 öl hosszú töltést húztak. A belső malom mellé pedig Varga Pál molnár 1919-ben *kendertörőt* épített, mely kétévi használat után a városé lett. 1821-ben a belső malom *főmolnára*: Supeki Ferenc, *legényei*: Ferenczi András, Ványik József, Molnár István; az egyik külső malomban főmolnár: Kovács János, *legényei*: Hácza András és Szakali Lukács; a másik külső malomban főmolnár: Szakali József, *legényei*: Angyal Imre és Tukora Imre; a külső *száraz malom* molnára Kalla Pál; a belsőé pedig Papp János. A *malmok jövedelme* pl. 1822. jan. 1—25-ig a molnárok részén kívül a *belső malomban*: tisztabúza 17, kétszeres 119, árpa 64, kukorica 25, malompor 3·5 kila; a *külső malomban*: tiszta búza 10, kétszeres 47, árpa 25, kukorica 9 kila, az *új malomban*: tiszta búza 6, kétszeres 17, árpa 5, kukorica 4 kila.

A város jövedelme az 1824. júl. 27-i licitáció szerint a *következő regálékból és egyéb beneficiumokból állt évente*: A belső nagy vendégfogadó 5 kocsmával, 3 mézárszékkal, 1421 hold vágó-

marha-járással: 5000 frt; a hajtai vendégfogadó 12 hold legelővel, 6 hold szántóval 400 frt; a pesti útban lévő csárda 12 hold legelővel 150 frt; a serház 1800 frt; a lajosi nagy vendégfogadó 12 hold szántóval, 35 hold legelővel 1500 frt; a lajosi kis csárda 12 hold legelővel 250 frt; a mizsei csárda 12 hold legelővel 250 frt; bolt a város udvara szögletén, Mausberger Mátyás bérletében 150 frt; ugyanott másik bolt depositorummal, sómérés jussával 1050 frt; az 1-ső közép bolt Arahumovics Dávid bérletében 110 frt; 2. bolt Constantinovics Demeter bérletében 110 frt; az alsó boltok közül az 1-ső, melyet Petrovics Tamás utódai bérelnek, 110 frt; a 2. bolt, melyet Hadzsi László bérel 110 frt; a 3—5 bolt is 110—110 frt; a közép boltok mellett, a szögleten lévő 2 kvártélyház 60—60 frt; a doktori kvártélyház mellett lévő 60 frt; az alsó boltok mellett lévő ház 80 frt; a postaház mellett lévő kvártély 50 frt; halászat, vadászat 100 frt; vadászat a pusztán 150 frt; az ispitály rétje 500 frt; a vásári és piaci taksák jövedelme 1200 frt; a vízi- és szárazmalmok jövedelme 2500 kila gabona. — Az 1819. ápr. 15-i kimutatás szerint a város tulajdonában 80 külön földel alatt lévő kisebb-nagyobb épülete van. *A téглаégető* is a városé. Telek András másodbíró javaslatára 1820-ban *cserépvérőt* is szerződteknek. Libutka Pál *cserépegető* ajánlatára 1821-ben kezdik mélyíteni a Szent János mellett lévő Berzátzy-féle halastavat.

A *plebániatemplomot* 1820-ban renoválják. A kriptájába való temetkezés díját 16 frt-ról 50-re

emelik. A körülötte lévő kőkerítés anyagát a *Szentkúti kápolna* átépítésére fordítják 1821. májusában. A plébánia kertjében Bán József apátplébános *fürdőt* építtet 1823-ban. A *barátok templomának* tetejét 1815-ben javítják, sekrestyéjük és Szent Lászlóról elnevezett kápolnájuk javítására 1823-ban 2000 cserépszindelyt, 400 téglát és 100 frt-t ad a város, a *ref. templom* tetejére szintén 2000 cserepet.

Az *iskolaiügy* fejlődését szükségessé teszi az, hogy az elemi I-só osztályába 200-nál több tanuló jár. Ezért 1817. nov. 15-én így intézkedik a tanács: „Kiss Károly, Virág István és Cseri László helybeli lakosok a *tanács által felállított 3 triviális iskolabéli tanítóknak* esztendei fizetések fejenként 40 frt, 30 véka búza. A tanuló gyermekek alkalmatosságára kiárendált 3 házak: jelesen a felvégen Badari Györgyné, az alvégen Erös Gergelyné, a tulsó részen pedig Csukonyi Mihálynénak esztendei árendája 60 frt és a szükséges requisitumok, ú. m.: ülőlócák, könyvek, táblák, egyszersmind az építendő oskolák sumptum proiectumát a tek. districtusoknak bemutatni rendeltetik. Pénzhiány miatt egyelőre csak az *alvégi iskola kap új épületet. A tanítók beosztása* az 1819. nov. 10-i jegyzőkönyvből tűnik ki: „Tábori István, a leányok tanítója 29 év óta, elgyengülése miatt tovább nem taníthat, a tanács conventiójának felével: 35 frt, 30 véka búza, 1 öl fa, 50 font hús, 12 font fagygyú, 15 font sóval segíti pensió gyanánt esztendönként. Helyébe Cseri Lászlót választották. Ennek utódául az alvégi oskolába Kiss

Károlyt helyezik, helyébe a víz-
zentúli oskolába Bászti Pált vá-
lasztották meg.“ A ref. iskola
rektora Kósa Dániel.

A *gimnázium nehézségekkal*
küzd Hermányi József igazgató-
sága alatt, mert Félégyháza fel-
mondja a fenntartására megajált
évi segedelmet. Jászberény 1820.
jún. 10-én magára vállalja „a
polgári boldogság eszközének, a
neveltetésnek elősegítésére, ám-
bátor a katolikusok részéről 4
normális és 3 fiókoskolabéli ta-
nítókat, a reformátusok részéről
1 tanítót fizet s 4 oskolaépületet
tart . . .“ Az 1823. dec. 20-i
jegyzőkönyv szerint „a felséges
resolutio a kir. gymnasium fun-
dusát 8 tanító fizetésére elégtel-
lennek tartja, azért elrendeli,
hogy a gymnasiumot adja át
vagy a főtisztelendő praemontra-
tensiseknek vagy a Sz. Ferenc
szerzeteseinek.“ A város azonban
kéri: „ezen kerületekben 150
ezernél több hűséges jobbágyait
ezen jótételre továbbra is része-
síteni méltóztasson.“

Nagy költséggel jár a *tagosítás*
vagy „új földosztály“ előkészítése.
A *kataszteri térkép* készítésével
Major Gábor földmérőt bízzák
meg 1817. febr. 15-én s a földek
minőségének megítélésére tize-
denként 2—2 becsüst küldenek
ki 1 frt 30 kr napidíjjal. A mér-
nökök díja több ezer frt-ra rúg, míg
ellátásuk pedig havonta 200 frt.
A térkép 1819. májusában készül
el. Bedekovics Lőrinc kerületi
mérnök, Makó Lőrinc ker. fő-
jegyző, Mihálkovics József levél-
táros, Muhoray András ker. jegyző,
Bathó Ignác városi főjegyző,
Farkas Péter és Benedek István
tanácsbeliek jún. 9-én hitelesítik:
„A távolságok és perifériák mé-

résében felfedezett különbözőségek tekintetét sem érdemelvén, a mappának és lajstromnak authenticityája kérdésen kívül vagyon.“

E szerint Jászberény határában van:

21.967 hold	568	□-öl szántó
11.746 „	542 „	kaszáló, azaz
33 713 „	1025 „	elosztandó föld
13.891 „	212 „	el nem osztandó föld
és pedig 259 „	1273 „	folyóvíz
1157 „	1244 „	vízállás
1177 „	1000 „	szikes
397 „	1000 „	országút
6930 „	115 „	legelő
1.182 „	514 „	sovány homok
1.077 „	1447 „	belső fundus és kert
1313 „	384 „	szőlő
394 „	1233 „	erdő

Az egész határ 47.604 hold 1233 □-öl. A tagosításra vonatkozó elveket is megállapítják 13 pontban. Egyesek ellenzése miatt azonban 1819. júl. 1-én elhalasztják a végrehajtást. Összeírják az igazolók és ellenzők okait. Ezek tekintetbevételével adja ki József nádor 1824. febr. 27-én resolútióját, melyben a földeknek kevesebb darabokba leendő összehúzásának hasznát“ hangoztatja és sürgeti.

Ebben az időben *főjegyző* volt: Kőszeghy Menyhért, 1819-től Bathó Ignác; *főbírák*: Kállay László (1815—16, 1820—21 és 1824), Tóth Imre (1817—19, 1822—23.) Ferenc-rendi *házfőnökök*: Takács Elek, Zsoldos Mihály, Szadniczky Domonkos és Csikány Károly. — *Pásztorok, csószók bére* 1822-ben: tehén-, ökörsordások és csikósok 6 darabtól 1 véka búza, 4 db-tól 1 kenyér; borjúcsordások 8 db-tól 1 véka búza, 4 talvalytól 1 kenyér, 2 kis borjú egynek számít; szőlőcsósznek 5 úttól 1 icce búza, 4 sortól 1 kenyér; szőlőpásztornak 30 sortól 1 kenyér, minden sortól 1 kr; kukoricacsósznek 1 kötel földtől $\frac{1}{4}$ kenyér, minden $\frac{1}{2}$ kötel földtől 1 icce búza; kender- és káposztacsósznek minden pózna földtől 1 icce búza, nagy póznától $\frac{1}{2}$ kenyér. — *A város iparosainak évi*

konvenciója: Felner Ferenc asztalosnak 150 frt 5 kila tiszta, 20 kila kétszerbúza, 2 kocsi szalma; Pirk János lakatosnak 150 frt, 5 kocsi tiszta, 20 kila kétszerbúza, 2 kocsi széna; Szívós András kovácsnak 170 frt, 5 kila tiszta, 50 kila kétszerbúza . . .
A város adománya: 1816-ban a félegyházi jégkárosultaknak 200 frt, 1818-ban a jászkiséri plébánia építésére 100 frt, 1819-ben a kecskeméti tűzkárosultaknak szalma, téglá, zsindeley és a Ferenc-rendiek égett templomára 50 frt; a salzburgiaknak 16 frt; 1820-ban a szerviták egri templomára egy heti gyűjtés, a Szt. Erzsébet nevét viselő budai apácáknak 25 frt; 1821-ben az esztergomi érseki templomra 50 frt. A király 1 font só árát 1823-ban leszállítja 23 kr-ról 12-re. A jászberényi vásárt 1823. márc. 26—27-ről áteszik 24-re a zsidók húsvéti ünnepe miatt: *“Mint hogy a vásári jövedelem a zsidók meg nem jelenése esetére felette megcsökkenne.”*

Jászberény élete a reform korszak első részében (1825—36).

A XIX. század második negyede a *gyorsütemű fejlődés korszaka*. Jászberény népessége is jelentékeny növekedést mutat. Széchenyi István gróf eszméi és alkotásai pezsgő életet teremtettek József nádor támogatásával. A francia forradalom hatását, a kor szellemét, a társadalmi, gazdasági és közjogi újításokat már 1810 óta sürgető nagy nádor bírta rá a megcsontosodott I. Ferencet 1825-ben a híres bergamói leiratra s az 1825—27-i országgyűlés összehívására. Az erre való előkészületek és követválasztások élénken foglalkoztatták a megyéket, a Jászkunságot is.

Dósa József jászkerületi kapitány 1825. aug. 27-én felszólítja Jászberényt, hogy a szept. 11-én tartandó országgyűlésre írják össze az adócsökkentésre vonatkozó adatokat, mire a tanács közli: „A határ nagy része a Zagyva, Tarna, Tápió, Hajta és Ágó *hirtelen áradása* miatt sokat szenved, a szénát elmossa a víz, a búzavetések is sokszor elborítja. A határ egy része, a pusztának nagy része siványhomok, nem terem elég gabona. *Némely lakosok Kerekudvaron árendálnak* terhes fizetés mellett, némelyik

10—12 frt-t is fizet egy jugerum földért. A valóságos *nemes familiák* száma városunkban aug. 16-án végrehajtott felszámolás szerint négy, *földbirtokos familiák* száma 2542, *birtoktalan* pedig 1075.“ A tanácsnak 1825. dec. 17-i határozata: „Mint hogy a mostani országgyűlésen oly nevezetes tárgyak vétettek *pertractatio* alá, melyek a többi hazafiakkal minket is érdekelnek és amelyek folyamatját tudni nemcsak szép, de szükséges is lehet, ennél fogva elhatározzatik, hogy az Országgyűlés *Diariuma* és *Actái* városunk archivuma számára megszerztessen és azoknak megszerzések iránt egyik *diaetalis követ*, *Makó Lőrinc* főadószedő úr megkérlettessen.“

Az első reform országgyűlés utolsó évében, a Tudományos Gyűjtemény 1827. évi számában jelent meg *Jászberényről az első önálló értekezés*, Bartsik Márton levéltáros írta. Leírása szerint: „Kisded házak között méltósággal emelkedik roppant *parochiális temploma*. Díszesíti a körülötte lévő és sok szenteknek *statuáival ékesített kőkerítés* . . . A város közepén egy 6 kerekű, a városon kívül egymásnak átellenben helyeztetett 4—4 kerekű *vízimalmok* a lakosoknak nem kevés szolgálatot nyújtanak. Mind a kettőnek tájékán szép fűzes és topolyos *erdők és nádalók* vannak . . . Jó ízléssel készült a jászkerületek egyemeletű *jurisdictionalis háza* is . . . Vagyon itt még *kir. gimnasiun* is, ahol a hat diák oskolákban világi tanítók tanítanak . . . és az utasok számára jó s alkalmas szobákkal készült *vendégfogadó a Jász-kürthöz* . . . Jászberény *terrenuma gabonát közép-*

szerűen terem, a homokos rész *marhajárásra* használtatik, *kaszálói* meglehetősek. Van két szölleje is, ahol a *borok* közönségesek, de *gyümölcsök* jók teremnek. A hasznavehetetlen homokba ültetett *Hajta nevű erdeje* fával ugyan még keveset, azonban *náddal és vadakkal* bőségesen szolgál . . .“ Ez az értekezés Jászberény multját Horváth Péter Commentatiója alapján ismerteti, amely 1823-ban magyarul is megjelent.

A reformkorszak elején *természeti csapások* fékezik városunk fejlődését. *A szárazság* miatt 1825. és 1839. évben „a tanács a legnagyobb áldozattételek mellett sem tud a katonaság részére •elegendő szénát hozatni.“ Az 1834. jún. 17-i jegyzőkönyv szerint a pusztán 384, a belső határban 127 barom döglött éhen. 1836. márc. 28-án pedig: „Nemcsak a tavak, hanem a folyóvizek is annyira elapadtak, hogy a halászat megszűnt, a szárnyas állatok eltűntek.“ A tanács 1836. aug. 18-i rendelkezése: „A rendkívüles szárazság miatt a kutak részint kiszáradtak, részint annyira kiapadtak, hogy a lakosok napi szükségletükre sem elegendők.“ Ezért azokat mélyítik és kövel újra kirakják. *Az árvizek* 1830. júniusában megrongálták a kecskelábi töltést s a mellette levő külső zúgót, melynek védelmére előző tavasszal 2·5 öles jégellenző kemény fakarókat vertek be. Komáromy János tanácsbeli 1834. okt. 4-i jelentése szerint pedig: „A beiszapolt és náddal benőtt *Zagyvát* a Nagy Mihály-féle szigetnek északi részétől a belső malomig kitisztíttatta és kellő szélességre kiásatta, a Szent Já-

nosnál lévő töltést is a víz felől gallyakkal megerősítette.“

A város rendezését József nádor 1817. évi rendelete alapján 1825. nov. 17-én határozza el a tanács: „A város földmérői kezek által felmérgettesen. A város keleti oldalán lévő kerthelyeket házi fundusul osszák ki 10-öl szélességben és 12 öl hosszúságban. A házakat lineára kell építeni. A fundust a testvérek ne osszák fel, mert az a házakat süríti. A Kovács-utcáról a Szöllő-utcára közösítő utak nyitassanak.“ *A város regulatiójára és csinósodására felügyelő bizottság* javaslatára rendezik a főutcáról nyiló utcákat is 1832-ben. Jászberény egyik büszkeségének, *főterének* kialakulásáról a tanács 1834. márc. 3-án gondoskodik Heinhoffer Bálint kerületi földmérőnek s a tiszti küldöttségnek „a vásári nagy utca két oldalának célerányosabb kimérésére tett javaslatával kapcsolatban.“ A *plebánia-templom* tetejének új zsindelezését Homályosy Ferencre bízzák 1834. okt. 22-án 6900 váltóforintért. A jobb oldalon levő 3 első széksort posztóval vonják be az előljárók tiszteletére. Az 1836. tavaszán megrepedt 28 mázsás *nagy harangot* Egerben újraöntik. Az 1836. nov. 26-i jegyzőkönyv közli: „A *szentkúti újonnan építendő egyháznak* fundamentumába tétetett jegyzéseket Tóth Imre curator bemutatja.“ 100 öl solymosi követ építettek bele 350 frt árban.

A plebánia előtt álló *Szenháromság szobrot* Alavander Mihály állíttatta a *kolerajárvány* alkalmával. Ez 1831. júl. végén lépett fel Jászberényben. Gottvill János orvos mellé segítségül a tanács

Szöllőssy András szerződési s tizedfelvigyázókat jelöl ki, 1831. aug. 6-án pedig így intézkedik: „Mivel a *temetők megteltek*, mostani rendkívül való halálozások miatt a *Fehértó-parti és Alvégitemetők*, minthogy azok mellett szabad gyepek vagy, illendő mennyiségben megszaportatnak. A gyöngyösi kapuban lévő temető már a kertek között lévén, a helyett *egészen új temető* a Nagyér folyása mellett lévő partos helyen kimérettetni és azonnal felárkoltatni rendeltetik.“ Az *Új-temetőhöz* vezető utat 1832. tavaszán jelölik ki. Az *első városi orvos*, Gottvill János is elhunyt 42 évi szolgálata után. Utódául Koor Jánost választják meg 1832-ben. Jászberényben a *második patika felállítására* 1830. jan. 30-án nógrádmegyei Bordás János kér engedélyt. A tanács így javasolja: „Ezen 16.000-nyi népességű centrális helyen a publicumoknak gyakori tartásánál a 3 kerületekből a magistratus több ízben megjelenni szokott, e mellett állandó stativáns katonaság és verbunkcommandó is lévén, mindpedig a jászkerületbéli, Pest- és Heves-megyei helyek is szükölködnek patikában; 3 orvos lakván itt, nem haszon nélkül állíttatna fel egy 2. patika. A két patika egymást contrallenizálná is . . .“ Mivel folyamodó engedélyével egyelőre nem élt, 1831. okt. 1-én Preisgauser Károly létesíti az új patikát. Az *Erzsébet-ispitály* ügyében felsőbb felhívásra ezt határozza a tanács 1828. jan. 9-én: „Mint-hogy kiterjedtebb célú ispitálynak építésére ezen városnak fundusa nincsen, csupán olyant kíván felállítani, amelyben az el-

nyomorodtak és ügyefogyottak tartassanak. Az ispitály fundusát a többi községekével kapcsolni nem kívánja, hanem önnön szüksége és fundusa kiterjedéséhez képest fog felépítéséről gondoskodni.“ 1831. ápr. 13-án hasonlóan: „Az ispitály építését azon időre kelletik elhalasztani, midőn az épület és instructióra leendő költségeken felül maradandó tőke interese és egyéb jövedelmekből a városban található nyomorultak, árvák, szegény betegek ápolgatások tökéletesen megtörténhessen. Az 1832. aug. 4-i jegyzőkönyv szerint a kerületek 10.000 frt-tal 37.000 frt-ra növelik a kórházi alapot, melyet sok szükölködő vesz igénybe. Az alap növelésére adásvételekkor is szednek százalékot, pl. 1837. jan. 11-én, midőn a Schönbach-féle patikát Hentaller Károly Sonneleitner Fereneknek 10.000 váltócédulaforintért eladja, az illetők 50—50 frt-t fizetnek a kórház pénztárába.

— Hasonlóan készítik elő az *emeletes városháza építését*. Az 1832. máj. 12-i tanácsi határozat: „A mostaninál kijjebb, a *nagy-piacra* építését a város csinosodása megkívánná . . . Másodbíró ezen esztendőben legalább 300 ezer téglát égettessen s ha szükégesnek látja, egy másik téglást is felvegyen!“ Júli. 27-én ez a terv merül fel: „Az egészen új városháza egyik vége a mostani városházától vonandó egyenes linea és a bolti fundusból a kisebb piaci utcához ragasztandó bolti fundusnak kiszakasztása után úgy építtessen, hogy elejével a templom piacára, véggel az oskolaépületre s a kisebb piaci utcára nézzen . . .“ Az építésre

szánják a pusztai bérlet 7800 frt-ját, a beneficiális kasszából 3877 frt-ot, továbbá: „A Pesti-útban lévő csárda a Cseröhöz vétesse s eddig a csárdához tartozó legelő szőlőföldeknek adattasson el, az Aba-tó és Sároséri-rét szintén a városháza építésére. A város dísze azon épületnek jó ízléssel ábrázolását és célarányos felosztását egy építömesterre bízza.“ Rábel Károly, Bedekovics Lőrinc, Endelle János és Polják építömesterek készítenek tervet.

Míg az emeletes városháza és a kórház építése késik, a *Szentkúti templom* építése közben elkészül a *közelében lévő iskola*. A tanács 1836. nov. 9-én elrendeli: A Kovács-utcai fiókoskola új épületébe Szele Gábor másodbíró csináltasson padokat 70 vcfrt (váltócéduलाforint) árban! „A *tanítók* beosztása 1831. jan. 8-án: „A II. normális iskola tanítójának, boldogult Kovács István helyébe, eddig volt I-ső norm. iskola tanítója, Kazi András, e helyett eddig volt leányok tanítója, Cseri László, e helyett Szentkút tájéki fiókiskola tanítója, Kiss András, helyébe pedig Horváth Lajos diplomaticus norm. tanító választatott. A felvégi fiókiskola tanítója, Sánta Pál, el fog mozdíttatni, ha korhelységével fel nem hagy.“ Valóban, 1837. jan. 11-én olvassuk: „Sánta Pálnak elmozdításával a felvégi iskola tanítójának Kövér András választatott, tekintetbevéttvén a deákoskolák mellett eddig tett hűséges szolgálatja, a tanításban gyakorlottsága és neveletlen gyermekekkel való megáldatása . . .“

— *A válsággal küzdő gimnáziumon* Horváth Péter nádori

alkapitány akar segíteni, azért 1825. jan. 29-én elrendeli: „Minden jász község küldjön 2 deputátust Jászberénybe jan. 31-re oly utasítással, hogy a gimnázium felsegítésében közönségeik részéről milyen hazafias áldozatot tehetnek. Ilyen tudományos intézetnek egy szabad nemzet kebelében való fennállása mind díszes, mind igen hasznos, elenyészte a maradéknak szemrehányását megérdemelné.“ Makó Lőrinc kerületi kapitány 1827. okt. 2-án bejelenti: „A kerületek a gimnázium fennmaradását így akarják biztosítani: A legközelebbi országgyűlésen Ő Felsége által elengedett adóbeli restantia fordíttatna e célra . . . A gymn. fenntartásában így a birtokos lakossal együtt résztvesz az irredemptus is.“ „József nádor resolútiója alapján a gymn. fundusának növelésére az adófizetés alól felmentett honorationokat és tehetősebb lakosokat önként való adakozásra szólítja fel a tanács“ — 1828. jan. 9-én. 1836. jan. 16-án pedig így határoz: „A tanács szeretné, hogy a deákoskolában is hazafiak tanítsanak, megélhetéshez jussanak, de mivel a világiak halálával maradékaikról való gondoskodás a fundus növekedésében nem kevés fogyatkozást szülne, azért a két felsőbb classisban szerzetes atyák tanítsanak.“

A város fejlődése új vágóhíd építését tette szükségessé. A tanács 1825. júl. 30-án így határoz: „A nagy szél a vágószéket nagyon megrongálta, kijjebb kell építeni a Réhel-hídja mellett lévő hajlaton, a Zagyva és Mihálytelki-út között Dósa József distr. kapitány és Alavander József esküdt-comissarius rendelkezése szerint.“ A hozzátartozó vágó marhajárás 1386

k. hold, A *mészárszékekre* vonatkozólag 1829. aug. 22-én ezt olvasuk: „Lörintz Kristóf székárendátornak a lábrakapott álmészárszékek meggátolására megengedtetik, hogy a *júhhúsmérést* több helybeli lakosnak kiadhassa s maga is méreztessen.“ A *marhalevéiben* 1825. jún. 1-től kezdve az igavonó állat leírását is követelik. Jászberény határán keresztülhajtott állatok után pedig *legelődíjat* szednek. Az 1829. évi *marhavész* alkalmával nem lehetett a marhákat ide-odahajtani. Ugyanekkor éveken át „a lovak között a *veszedelmes rüh* elhatalmasodott“. A lovak részére még mindig nem tud Jászberény elég zabot termeszteni. Az 1835. febr. 28-i kimutatás szerint csak a tanácsnak 70.166 porció szénáról és 40.404 porció, zabról kellett gondoskodnia esztendőnként 4 hadnagy, 4 csősz, a beszállásolt katonák, a kerületi csendbiztos, levélhordó katonák, a közgyűlésen résztvevő tisztviselők lovai részére, 26 csődör és 40 bika teletetésére, 1 porciót 9 fontnak számítva. — *Katonai kaszárnya* építésének terve 1836. jan. 9-én merül fel: „Ha itt építtetik fel, a tanács elegendő fundust fizetés nélkül és felépítéséig szükséges napszamosokat is adand.“ A fennálló *katonai kvártélyházak és istállók* értéke 1800 frt. — *Kaszinó létesítésének eszméjét* 1836. jan. 15-én pendíti meg Tatzman István főadószedő „a szép nem, műveltebbek és pallérozottabbaknak mulató helyül piarcon épült új házában.“ „A nemzetre fényt hozó, a művelődésnek eszközül szolgáló szándékért a tanács köszönetet mondván, ahhoz foganatos előlépést kíván . . .“

A város fejlesztésében a tanácsot régi adósságok gátolták. Hogy azoktól szabaduljon, 1828. október 25-én a következőképen jár el:

„A város adósságainak kifizetése végett eladatott szőlőföldekért bejött 3474 frt 48 kr, a notáriusi házért, melyet Ágoston András postamester vett meg, 1720 frt; a vicenotariusi kvártélyért, melyet Lakatos István notárius vett meg, 1800 frt; a másik notáriusi házért, melyet Patzek Sámuel földmérő vett meg, 1705 frt. Egyik kereskedő kvártélyházat Mihálkovic József distr. főnotárius vette meg 1777 frt-ért, másikat Hadzsi László 1020 frt-ért, a szegleten Harsányi Constantin szomszédságában lévő 2 kvártélyházat contrib. perceptor, Tatzman István 2515 frt-ért, túl a Tarnán¹² pózna nyílásért Eördögh András part. perceptor adott 815 frt-t, az Epres-kertért bejött 787 frt 45 kr., az Epres-kertben lévő nyár- és eperfákért 299 frt 5 kr, összesen 14.748 frt 21 kr.“ A város háztartása 1832-ben már bevételi többletet mutat. Kiadása 40.154 frt 548 kr, bevétele pedig 41.126 frt 39 kr. A városi regalekat és földeket igyekeznek bérbeadni. Így pl. a bénei 1600 hold szántóföldet, holdját évi 26 garasért, a belső határban 427 ²/₃ hold szántót és 1648 hold kaszálót szintén 20 holdas parcellákban. A bénei pusztából 1640 holdat adnak bérbe, holdját 1 frt 36 kr-ért 1833-ban. A piaci bérlet feltételei: „A helybeli lakosokat, kik állandó kofaságot nem folytatnak, megtaxálni szabad nem léssen. Az állandó kofáknak, a sertésekkel és juhokkal kereskedőknek egy héten csak kétszer

fog engedtetni a taxáltatásuk; a borszedő zsidóktól és házalóktól csupán 12 kr-t vehet; a kocsin megjelenőket 12 kr-nál fejjebb nem taxálhatja Kiss Ferenc árrendátor, ki esztendőre 940 frt-ot fizet.“ A mészárszékek, kocsmák és vendégfogadók bérlete jövedelmez a legtöbbet: 3.800 frt. A serházat Lórintz Kristóf 600 frt-ért bérlí: Az 1. és 2. bolt 100—100 frt, a nagy sor boltok közül az 1. és 3. számú 80—80 frt-ért, a 3. és 4. pedig 70—70 frt; legdrágább az 5. bolt a sómérés jussával. A városháza alatt lévő 80 frt.

A vagyonosodás jelét mutatja az *ipar és kereskedelem fejlődése*. Az iparosok száma növekszik s a *céhek* élete mozgalmas. A kereskedelemre élénkítőleg hatott József nádor végzése, mely szerint 1830. jún. 11-től a *zsidók sátorban árulhatnak* a pénteki hetivásáron. Országos vásárokon külön konyhát állíthatnak fel. Az 1836. május 10-i jegyzőkönyv szerint: „A tanács *nem engedi meg a zsidóknak a hetivásárokbán való szabados árulhatást*, mert ahová az izraeliták befésztek, az adózó népet kecsegtető hitelezésekkel kettes adósokká tévén, végtére mindenkéül kimetszették a könnyű életet szerető lakosokat; nehogy a zsidók a szabados árulás engedelme alatt szabados lakást formáljanak. Portékáikkal naponként úgy is megjelennek és hátalni szoktak.“

A *tagosítás* József nádor ismételt sürgetése ellenére is késik. Az 1825. május 5-i gyűlésre behívott 411 birtokost nem bírták megnyerni. Az 1833. január 18-i tanácsi határozat: „A közbirtokosok száma annyira megnöveke-

dett, hogy a pusztai földek egy részét szükséges művelés alá kiosztani.“ Lajospusztán 15 évi használatra osztanak földet „1 hold idehazai örökös hold után 1 öl pusztai földet. Tisztázzák a *redemptus fogalmát is*: „Vétel útján csak az olyas lakosok tekinthessenek redemptusoknak, akiknek birtokaikban félkötel váltású vételek vagyon . . .“

Ebben az időben *főjegyzők*: Bathó Ignác, 1833-tól Pászty Imre, 1835-től Muthoray János. *Aljegyzők*: Ozorószki Gábor, Lakatos István és Beleznay László. *Főbírók*: Kállay László (1825—27 és 31—32), Alavándner Mihály (1828—30 és 35—36), Mizsey István (1833.) — Bán József *apátplebános* 1825 elején Gyöngyösre megy, utódául Stipula Józsefet választják. Ferencendi *házfőnökök*: Farkas László, Bartos Zachariás, Csikány Károly és Dudás Ferenc. — A *póstamesterséget* Ágoston Andrástól 1830-ban Tessáni János és József veszik meg, adminisztrátoruk Fuchs Alajos. — *Asztalosok*: Felner Ferenc, Weisz Godefrid, Pecsényánszky Menyhért és Mihály, Kocsis Pál, Paszir Mihály, Kiss Imre; *lakatosok*: Verebes Mihály, Harmath Márton, Sipos Gábor; *kovácsok*: Szívós András, Varga Pál, Csák István és Mihály; *kerékgyártó*: Zámár Mihály; *kötélgyártók*: Gumbert Mihály, Mező Mihály; *szíjgyártó*: Ruhriker József; *csizmadiák*: Friedvalszky András, Vámos Imre, Fazekas János, Simon Ferenc, Tóth András, Dorok Ferenc, Bátori István, Kohári János, Kovács József; *szűcsök*: Friedvalszky József, Valentini József, Nyitó Pál, Bezzeg György. Herengei István, Zsitnyánszky János, Gubel Mihály, Piffkó László, Takó Pál; *rostások*: Valentini András, Skalmik József; *takács*: Gyurkóczy Pál; *timárok*: Pecsényánszky József, Jakkel István; *szabók*: Szöllösi András, Bessenyei József, Dobos Mihály, Mosoczi Mihály; *kőművesek*: Jankovits János, Haag Ádám, Gáspár Imre, Pila János; *kalaposok*: Czígler Antal, Velykei István; *könyvkötők*: Polgári József, Juhász István; *mézeskalácsos*: Hidler Anna; *kollár*: Feké Pál; *cserepes*: Pucsolka Mihály; *korsós*: Gyöngyösi György; *órás*: Bács János; *pintér*: Kucséra Ádám; *üveges*: Hadek Pál; *fűsűs*: Dorzál János; *borbély*: Poltver Ferenc, stb.

Jászberény élete a reformkorszak második felében (1837—47)

A reformkorszak második felében Széchenyi és Kossuth reformtörekvései mély hatást gyakorolnak Jászberény életére.

A jobb jövő előkészítése közben azonban városunk tanácsa sohse feledkezik meg a mult dicsőségéről. A vérrel szerzett s a pénzzel visszaváltott *jászkún kiváltságokhoz való ragaszkodás a konzervatív pártba állítja*. Ennek segítségével az 1840. évi országgyűlés XVIII. t. c.-c a jászkúnokat mentesíti a vásári taksa alól, a XXX. t. c. pedig adózásukat könnyíti meg. Az új uralkodó születésnapját is a régi hűséggel üli meg a város, amint a tanács 1840. ápr. 11-i intézkedése mutatja: „Felséges uralkodónk, Ferdinánd, 19-i születésnapja húsvét végett 21-ére tétetni rendeltetett. Anyatemplomunkban szentmise jó királyunk s kedves hazánkért. Utána a helybeli kerületi és katonai tiszt urak magyaros megvendégelése a nagy vendégfogadóban. Fejenként 3 vfrt-ért a legillendőbbségig.“ A tanácsterem részére megveszik V. Ferdinánd arcképét. Az 1840. évi országgyűlés megajánlása alapján kiállítják a kék pántlikás új katonákat.

Az 1843. május 14-én megnyíló országgyűlésre követül Szluha Imre nádori főkapitányt és Illésy János kapitányt küldik. Arra utasítják, hogy József nádor támogatásával „a jász és kún“ nemzet jólétének, boldogságának emelésére igyekezzenek... Az ősiség tárgyalásakor annak fenntartása mellett szavazzanak!“ Az 1844. márc. 7-i utasítás így hangzik: „Kérettessenek meg az országrendei, hogy a jász és kún nemzetet törvény erősítette privilégialis jussaikban védeni, oltalmazni kegyeskedjenek... A coordinatio eszméjével a legveszélyesebb rendszer szándékolatik, a nép felségének pálya készítettik, amire a nép értelmisége nem eléggé képezett. A nép jóléte a gazdálkodásnak virágzóbbá tételétől függ... A nemzetnek belrendezését a szerént kell eszközölni, hogy mindenkinek törvényes jussa meghagyatván, mindnyájokra boldogság sugároljon!“ Az 1847-i hongyülésre küldött követek (Szluha Imre és Kálmán Sándor) szívére szintén a jász-kún testvérnép jogának fenntartását s jólétének előmozdítását köti a tanács. Továbbá: „A város legforróbb óhajtása István főherceg nádorrá választása, a kerületek belrendezésének sürgetése.“

Jászberény politikai felfogása megegyezik József nádoréval, aki 1841 őszén a város kiskúnsági pusztáit nézte meg s akinek ötvenéves nádori ünnepére nagy építkezésekkel készül a virágzó város. A mostani emeletes városháza helyét a tanács 1837. júl. 19-én így jelöli meg: „Az új városháza építése örök időkre való felállása s a jelenkori csinosabb ízléshez (klasszicizáló stílushoz) képest a

nagy sorboltnak a helyén a legalkalmasabb. A Kerületek kéretessenek meg, hogy az orvosi lakhelyet is a városnak engedni méltóztassanak . . .“ Az így megnagyobbított telken való építkezésre az engedélyt József nádor 1838. febr. elején adja meg. Az *alapkő letételéről* az 1838. aug. 18-i jegyzőkönyv ezt írja: „Aug. 8-án d. u. 4—5 óra között a kerületi gyűlésen Szluha Imre nádori főkapitánynak a városháza építésében tett fáradozásaiért halás köszönet nyilvánított . . . A talpkő az épületnek keleti részén az udvarba néző kapu saroknak bemenőleg jobboldali részén a földszínétől 1 suknyira letétezt, a benne lévő emlékirás ekként szól: Jászberény bírójának, tanácsának és mindensorsú lakosainak közmunkálkodásukkal, isten segítségével leteszi azon tanácsháznak talpkövéét, melyet *lakosai közügyének, az igazság kiszolgáltatásának helyévé szentel és díszes állásában felépít . . .“* Szele Gábor főbíró beszédében ezt hangsúlyozta: „E nevezetes épület mind csinosságára, mind rendeltetésére nézve ama régi, a magyar nemzettel egykorú és együtt vitézkedő, hazájához és királyához mindenkor hű jász elődcinktől megtelepített híres Jászberény szállását és a nemes kerületeknek anyavárosát most és késő századokra is nevezésítendi, mert ezen épületben — kedves polgártársaim — a mi és késő maradékainknak vérrel szerzett szabadságaik és birtokaik tartani, az általunk választott bírák által igazság szolgáltatni és egyéb közdolgaink kormányoztatni fognak . . .“ Az 1839. márc. 9-i tanácsülésen: Szele Gábor főbíró előterjeszti, hogy miután a

város új háza díszében legközelebb büszkélkedend, méltónak látná, hogy annak teremét fenséges nádorispánunk és nádorispáni kapitánynak életnagyságú arcképe díszítse.“ A képek az új bútorokkal együtt rövidesen el is készülnek. A régi városházát 1842-ben lebontják s anyagából az új városháza udvarán bolthajtásos istállót építenek. Az 1845. évi emlékünnepre megfestetik *Mária Terézia archépet*, a *Lehelkürt* részére aranyozott ezüstpoharat s aranyzsinórt csináltatnak, a városháza tetején örökdő *Justitia*-szobor kezébe aranyozott pallost adnak. A Hármaskerületek pedig *arany és ezüstérmét* veretnek az első lapon József nádor mellképével, a hátlapon ezzel a felírással: „A Jász Kun Hármás Kerület Váltása Százados Ünnepe Felsőszázados Grófja s Bírója Hálas Tiszteletére 1845.“ Az emlékérmek egy részét a tisztviselők közt osztják szét, más részét pedig sorsolás útján az adófizetők közt. A Jászberényieknek 30 arany- és 60 ezüstérem jutott. A szerencsések névsorát az 1845. máj. 29-i jegyzőkönyv közli.

Az ünnepség lefolyásáról *A Jász-Kun kerületek váltásának első százados örömmünnepe* címen 118 oldalas könyvet adtak ki. A nagy palatinus 1845. máj. 19-én fényes kísérettel, József nevű fiával együtt indult el Budáról. Mendén és Kátán keresztül a déli órákban érkezett Hajtára, hol Szluha Imre főkapitány lovasbandériummal, mozsárdurrogatással fogadta. Cseróhalomnál a céhek és diákok sorfala, a Kovácsutca végén Muhoray János főjegyző üdvözölte. Mozsárdurrogás és harsány éljenzés közepette ért

a menet a kőhídon felállított díszkapúhoz, innen a nők sorfala között a kerületi székház lépcsőjéhez, ahol Bathó Ignác kerületi főjegyző beszéddel, Taczman Kriska pedig a jász lányok fehér koszorújával köszöntötte. Az emeleten berendezett lakásban való rövid pihenés után József nádor a nagyteremben fogadta a hódoló küldöttségeket. Ebéd után Vágó Ignác jász kapitány vezetésével megtekintette a várost. Estig csupa nyüzsgés volt a tér. A nádor szállása előtt a zenekarok egymást váltották. Este egymásután gyultak meg a színes lámpionok és lámpák. Vidáman zsi-bongott a tömeg éjfélig. Másnap 9 órakor a nagy vendég a lovasbandérium sorfala közt ment a templomba, hol Stipula József apátplebános prédikált, s a váci prépost misézett. Ezután díszközgyűlés volt az új városházán. A tisztelgést magyar nyelven köszönte meg József nádor, aki büszkén vallotta: „Az én ereimben is Árpád vére forr.“ Jászberény és környékének emberáradata sugárzó arccal hömpölygött az utcán, éljenezve öfenségét és fiát, a küldöttségeket, a díszruhás lovasokat, a tollas gyalogosokat s azokat az új katonákat, akiket a nádor fia hadapródi ruhában saját kezűleg szegődtetett a kék-fehér zászló alá; továbbá Cseh Andrást, aki a lófuttatáskor első lett, amiért az ifjú kir. herceg 30 forinttal jutalmazta. Délben a lakoma több helyen zajlott le. A köszöntők egymást érték. Folyt a bor. Nyársakon ökör sült és szólt a zene. A nádornak 16 fiatal asszony nemzeti szokás szerint rostélyoskalácsot, sajtot és fekete bárányt

nyújtott ajándékul. D. u. táncmulatság zajlott le a városháza és kaszinó termeiben. Harmadnap József nádor megnézte a kerületek irat- és pénztárát, meglátogatta az iskolákat. Ebéd után búcsúztatásra sereglett a város. A határtalan tisztelet tartós éljekben tört ki. A dandárserreg Cseróhalomnál tisztelgett utoljára. Két év múlva szívből gyászolta Jászberény a *felejtethetlen nádort* s fiának Istvánnak kinevezését sürgette. Az emlékünnepre írt ódát az iskolákban sokáig szavalták. Utolsó szakasza így hangzik:

„És ki hosszas ötven évbe
Szelíden kormányozott;
Kit övéinek közébe
Százados ünnep hozott;
Ki atyáskodva ügyel ránk:
József nádorunk s főbíránk
Éltén legyen áldás s béke,
Légyen áldott emléke!”

*Jászberény városi képének kialakulását, a zeg-zúgos utcák rendezését, újak nyitását és befásítását József nádor rendeleteinek köszönjük, amelyekre a tanács sűrűn hivatkozik. Az eperfa és akác ültetését is ő sürgeti, valamint a hidak és töltések építését is. Hogy a vízhordók a gátakat ne rongálják, a Zagyva mentén 522 öl hosszú korlátot állítanak és meregető lépcsőket. Az 1837. márc. 8-i jegyzőkönyv szerint: „A tanács a temetők nyár- és akácfával való beültetését is tervbe veszi, a felvégi temetőben *faiskola létesítését* is. Aki a fát rongálja, mise után 12 pálcát szenved el.“ A *Szentkúti-templom* építésére vonatkozólag 1837. júl. 8-án elhatározza a tanács: „Az anyatemplom körül való kökerítés elbontasson és köve az építésben levő Szent-*

kúti-egyház szükségének pótlására fordíttasson! A kerítésen álló feszület és köstatuák levétessenek... A kőfal helyett józslésű fakarazat csináltasson!" A kőből újraépített Szentkúti-templomban az istentiszteletet csak 1842-ben kezdhetik meg. Homályosy Ferenc kőműves és Hág Ádám ács építették. A *Rozália-kápolna* is a városrendezés folyamán kerül mostani helyére. A tanács 1839. júl. 37-i határozata: „Felsőbb rendeletre a régi Rozália-kápolnát el kell bontani és a volt Szent Lőrinc kápolna helyén kell felépíteni a pusztai árendából. Szélessége 3, hosszúsága 5 öl, 792 frt 40 kr költséggel.“ 1840 őszén el is készül. — A *Szent Erzsébet-kórház* építését József nádor 1845. januárjában sürgeti meg utoljára. Halála után, 1847. tavaszán kezdik építeni. Első főorvosnak 6 pályázó közül Mészáros Rupert Ignác orvostanárt választják meg, aki a nagyrészt elkészült épületről 1847. júl. 10-én így nyilatkozik: „A betegház alapítása hasznos, belső szerkezete azonban rossz, mert a pallérozottabb kór- és aggházakhoz kevésbé hasonlít. Ilyen intézetek építésében a nyílt levegő folyására legfőbb ügyelet fordítatik. Itt pedig a folyosó az épület közepén, hosszában setéten nyúlik végig, hova világosság és tiszta levegő a két végéről két félkör ablakocska által hatolhat be, nem elegendő a betegszobák párolgását magába fogadó folyosót fenékgig kitisztítani.“ *A főorvosi állás szervezésekor Koór János városi orvos mellé halottkémet is választanak Muhoray Titus személyében. A városi barom-orvosi állást 1845. jan. 18-án létesítik s Kertész Károlyt vá-*

lasztják meg, aki baromispitályt épít és gyászkocsit hoz forgalomba. A Schönbach-féle *patikát* Sonneleitner Ferenc halála után (1838) Steger Ferenc veszi meg 4000 ezüst pengőért, majd pedig Uitz Imre óbudai gyógyszeres. A 2. patika alapítója, Preisgauer Károly 1842-ben tanácsbeli lesz, nevét Áray-ra magyarosítja, életét egészen Jászberény közügyeinek szenteli s patikáját Martinovics Józsefnek adja bérbe.

Jászberény gazdasági életére jótékonyan hat a *Városi Takarékpénztár* létesítése. A tanács ugyanis 1840. március 21-én elhatározza: „A pusztai tölgyös erdő fáinak árverés után bejött pénze (22.000 ft) ne osztassék ki a birtokosok között, hanem takaréknak cassa címmel egy tőkében kezeltessen, hogy a szorgalmas szerzőnek pénzhez jutni lehessen s hogy a tőke a kamatokkal neveltessen. Ezen városi takarékból selectiva hypotheca nélkül senkinek pénz ne adasson . . . Azon tőke kezelőjének Eördögh András tanácsbeli nevezetett ki . . .” Eddig a kórház-árvaházalap és templompénztár nyújtott kölcsönt, vagy egyesek, főleg a zsidók. Az *Adriai Biztosító Társaság* Adriatica Assecurato néven 1842-ben kezdi meg városunkban működését, a *Pestmegyei Takarékpénztár* pedig 1846-ban. A város úri haszonvételei (regaléi) az 1845. évi árverési kiáltási árakkal: *mészárszékek*: alvégi 250, felvégi 200, Kovácsutcai 200 ft. *Vendégfogadó* alvégen 1500, a pusztán 2100 ft. A *serház* Kovács Mihály ügyvéd bérletében marad. A pusztai *vadászatot* hosszú ideig Steinbach Ferenc bérlé. *Kocsmák*: Kőpince 1500, alvégi 500, felvégi 500, Mor-

gó 500, Zöldfa 500, lajosi 250 frt. *Csárdák*: hajtai 500, homoki 200 frt. Az 5 országos vásárban italmérés 300, vásárbér 1000 frt. *Heti-vásárbér*: 400 frt. *Boltok bére*: sósbolt 150, a piacon álló emeletes ház alatt lévő 2 bolt 250—250, a városháza alatt lévő 1-ső bolt 300, 2. bolt 280, 3. bolt 250, 4. bolt 200 frt. *Malmok*: külső 1750, belső 1000 kila gabona. Az *ispi-tály rétje* 800 frt. *A város adósága* 1844. aug. 3-án 17.500 vfrt.

A tagosítás (commassatio) József nádor sürgetése ellenére se valósul meg, „mivel Árokszállás sem szerze boldogulást a tagosztállyal.“ A pusztai földosztály sérelmeit 1837. márc. 30-án 9 pontban foglalják össze. A határ futóhomokjából erdősítés céljából 1839-ben is osztanak ki egy részt. A *fásítás eredeti okát* az 1837. ápr. 4-i jegyzőkönyv árulja el: „Városunk határának délnyugati oldalán fekvő részén a *marhalegelőt a szél futóhomokkal beborította. ennek meggátlására azt a plágát* facsemetékkal kell beültetni. Kállay András erdőfelvigyázó Pesten kitanulta a *faiskola* kezelését, az erdő-tenyésztést, famagvakat, töves fiatal *fenyűket* hozott magával.“ Az újonnan kiosztott homokból a tizedek 1839 tavaszán 53 holdat ültettek be, Lajos pusztán pedig a város 1846-ban 660 kat. holdat. *Gyümölcsfákat* is ültettek. *A hernyók irtását* 1838. márc. 24-én rendeli el először a tanács. A *földművelésben* fejlődést látunk. Míg eddig az *ugar szántását* legeltetés céljából tiltották, most szorgalmazták a többszöri szántást. A *mezőrendőri törvényt* 1841 tavaszán léptetik életbe. Egy-egy mezőrendőrré 300—400 hold ör-

zését bízzák. A *lótenyésztésre* nagyobb gondot fordít a város. A *legeltetést* 1844. ápr. 20-án 8 pontban szabályozzák. A *selyemhernyótenyésztés* az 1846. jan. 3-i jegyzőkönyv szerint a multhoz viszonyítva hanyatlást mutat, a fejlesztés érdekében ingyen adják a petéket, s a homoki új erdő mellett újabb epreskertet telepítenek. Az *árvíz* 1845 nyarán és 1846 tavaszán okozott nagyobb károkat, 1840-ben rossz termés volt.

A *kaszinó* 1843. ápr. 1-én a városnak Taczman István emeletes háza mellett lévő 3 szobás lakását veszi bérbe évi 50 frt-ért és 1844 farsangnapján az *árvák javára* táncmulatságot rendez a városháza termeiben, 1846. januárjában pedig „*könyvtárának*, mely egyetlen a városban, a kipótlására.“ Jászberény *iskolaügyét* 1831 óta mint igazgató Stipula József apátplébános fejleszti. Kazy András elhunytával, 1838-ban Jankovits Pált választják meg tanítóknak; Dávid István halálakor, 1842-ben Fecske Andrást; a nyugalmába vonult Kovács Ferenc helyett pedig 1843-ban Horti Ignácot. Az 1841. dec. 18-i jegyzőkönyv szerint „a kinyomtatni szokott oskolás gyermekek érdemszerinti neveiknek nyomtatási költségét apátplébános úr fizeti.“ A tanulmányi és erkölcsnevelési állapotáról 1844 óta tábláskimutatással számol be a tanácsnak. Jellemző az 1847. nov. 20-i jegyzőkönyv: „A kir. helytartótanács az *elemi III. osztály felállítását* s az oskola meg bővítésének eszközlésére utasítja a tanácsot . . . De közöspénztára helyzeténél fogva nem teheti. Nyolc tanítókat állandóan fizetvén, évenként 4000

vírt a költsége, mellette I tanítót s egynek özvegyét 750 vírt nyugdíjjal látja el. Azonfelül 13 iskolák belső és külső fogyatkozásának kijavításával terhelhetik. A tanodai gimnáziumi alaphoz évenként 5000 pengő ezüstforinttal járul a város. „Az inasok ünnepnapjait tanítását 1840-ben kezdik meg, a tanyán való istentiszteletet 1841-ben, az alsó puztán lévő gyermekek tanítását 1842-ben (Kovács György), a tanyai halottak egyházi eltemetését pedig 1843-ban. Az 1844. szept. 21-i jegyzőkönyv tudatja: „A puztai fi- és leánygyermekek Stipula József apátplebános teljes megelégedésére vizsgáztak a hittanból és olvasásból, némelyek az írás- és számolásból is, ezért a tanítónak 15 kila rozsbúza járandóságát 25 vírt-tal és 10 font faggyúval megjavítják. A Jászberény tulajdonában lévő török leveleket először Fábri Ignác kanonok fordítja le 1837-ben. A város a *Magyar Gazda* és *Nemzeti Ujság* e lapokat járhatja évi 22, ill. 32 frt előfizetéssel.

Ebben az időben főjegyző volt: Muhoray János, aljegyző: Lakatos István, Beleznay László és Pintér Mihály. Főbírák: Mizsey István (1837), Szele Gábor (1838–39), Pethes József (1840–41), Tóth Ímre (1842), Komáromy János (1843–46) és Horváth Gábor (1847). Érdekes az 1838. okt. 7-i jegyzőkönyv: „Kállay László testi és lelki erejének fogyatkozása miatt 1832-ben mindennemű szolgálatviselésről lemondott, 46 évi szolgálat után a senatorságról is lemond. A tanács vonakodva fogadja el resignációját. A város közügyeiben legzivatárosabb időpontokban csüggedés nélkül, tulajdonának hátramaradásával töltött szolgálatáért ezen tanács hálás köszönetet mond.“ 1848-ban korelnök lesz. A főtemplom harangozója, Jankovits János hosszú szolgálat után meghal 1843-ban, utódául Gugi Lászlót választják. A városnak Petheő István, árokszállási lakossal régóta folytatott pere 1841-ben megszűnik. Feltűnő a tanács 1843. nov. 4-i

határozata: „Elősorolásra felesleges okoknál fogvást a zsidók boltok haszonrabérelhetőségétől örökre kizárottaknak tartassanak. Izraeliták és sáfrányosok árulási sátorhelyeül a városháza előtt álló kúttól le a keresztnek nyuló tér rendeltetik. Zsidóknak lerakodó hely tartása tilos.“ A tanács 1844. jún. 22-én megengedi, hogy Nyitó Pál szües házára írlassa: *Itt készítettik és méretik az igaz borecet legolesőbb áron, kerületi orvosdoktor urak által megvizsgáltatott és legjobbnak hagyatott.* A város adományai: A Szt. Erzsébet nevét viselő apácáknak többször széna, a nagykőrösi leégetteknek 1826-ban pénz és termény; az egri minoriták leégett templomára 1828-ban 50 frt, a kecskeméti ferenceseknek többször pénz és termény, a Pesten felállítandó némák és vakok intézetére 1836-ban 100 vfrt, a pesti árvízkárosultaknak 1838-ban nagy gyűjtés, az árvízről sújtott 4 kiskún község részére is, a kecskeméti luteránus egyház építésére 1839-ben 25 frt, Hunyadi Mátyás szobrára 25 frt, a gyöngyösi árvízkárosultak részére gyűjtés; 1843-ban a vakok intézetében 1 ágy alapítása 2400 frt, a miskolci leégetteknek 27 frt. A Tisza gőzhajózási Társulat részvényeiből 3 ívet vált a város 300 frt-ért.

Jászberény élete a szabadságharc idejében

Negyvennyolcnak mindenütt rügyfakasztó és vérrózsákat termő tavaszán a jászberényiek is örülnek a magyar szabadság s a parlamentáris kormányzat békés kivívásának. A tanács 1848-i jegyzőkönyvében olvassuk: „Ügyvéd Kovács Mihály a tanítói, ügyvédi és orvosi kar, úgy egyéb műveltebb osztálybeliek kíséretében örömmérszést tolmácsolva a magyar alkotmányreform kérdésében törtétekről, felhívá a tanácsot, a nap nagyszerűségének jeléül a nemzeti zászló kifüggesztését elrendelni szíveskedjék. A rokonöröm beh bizonyításául a tanács a zöld-fehér-beres zászlónak a városháza épületén kifüggesztését, a középületek kivilágítását elrendelve, a piactéren fekvő házak tulajdonosait is utasítja házaik kivilágítása végett . . .“ Márc. 28-i népgyűlésen: „Pethes József szokott lelkesedéssel előrebocsátva *István főherceg*, fenséges nádornak a nemzet boldogítására célzó törekvéseit, *arkképét* a nagyterem elkészítésére kéri . . . Örömrivalgással fogadta gyülekezett.“ Másnap, 24-én „Folytatólag népgyűlés, melyben a tanács tagjain kívül Taczman István főadószedő, Bartsik Márton aljegyző, a kebelbeli műveltség s több lakosok a *pesti pontokat kitörő lelkesedéssel el-*

fogadták. Az őrség szabályának kidolgozására megbízták id. Kállay László, Komáromy János, Ágoston Imre, Velkey-Harsányi Mihály, Bartal Márton, Nagy Sándor, Sípos J. Urbán, Kléger József, Komáromy Alajos, Réz Antal, Petyenyánszky András, Sipos György, Pénzes István . . . urakat. Az őrségbe beírott polgárok névsora éljenzések közt olvastatott fel. A fenséges nádort és öccsét, József főherceget földbeli adománnyal jászpolgárokká óhajtják nyilvánítani. A jász s kún kerületek belviszonyait tartalmazó javaslat felolvastatott . . .“ Márc. 31-én Vágó Ignác megyebeli kapitány elnökletével a tanács lemond, az új választásig azonban intézi az ügyeket s kívánja: „A választói képesség szélesebb alpra terjesztésekor a privilégiumra figyelem fordíttasson.“ Az ápr. 17-i népgyűlésen Horváth Gábor főbíró, Pethes József és Mészáros Ignác jelentik: „Megbízatusukhoz képest a Pesti Központi Választmánynál tisztelegvén, a pesti pontok elfogadását s őrserég alakulását kijelentették, a választmány éljenci követték. Perczel Móric a jászkún népnek szellemét érzékeny szavakkal emelvén ki, köszönetet nyilvánított.“

Az 1848. ápr. 11-én szentesített törvények közül az V. és XXV. tc. vonatkozik a jászkúnokra. Mivel István nádor állásáról lemondott az udvar féltékenykedése miatt, a kerületek nádori főkapitányát főispáni rangra emelték. A közigazgatás meglévő formáit és a redempcióból eredő magánjogi viszonyokat a törvény egyelőre érvényben hagyta. A 48-as törvényeknek ezt a részét Szentkirályi Móricz dolgozta ki.

A jászkúnok megelégedése kitűnik az ápr. 17-i jegyzőkönyvből: „Mivel a mult hongyülésen mindazokat, melyek a jászkún testvérnép javára eszközölhetők lehettek, Pest megyének lelkes alispánja, Szentkirályi Móric úr hatályos befolyásával majdnem egyedül vivá ki, *aranytollal lepressen meg s jászkún polgársággal.*“ A máj. 2-i jegyzőkönyv szerint: „Szentkirályi M. a megtiszteltetést el nem fogadhatónak nyilvánítá, mivel a munka nem tökéletes. Megilletődését nyilvánítja, miként ezen megtiszteltetés azok által szándékoltatott, kiktől erre számot legkevésbbé tarthatott; óhajtja a Jászkún-kerületek szabadságát és gyarapodását . . . Az oklevelet, aranytollat (219 vfrt) s válaszáat mint hálás elismerésünk emlékéat az írástárba tétetni rendeli a közgyűlés.“ Nagy volt az öröm, midőn Szluha Imre helyébe Szentkirályi Móricot nevezték ki főkapitánynak. A jászkúnok csak a nádori bíróság megszüntetése miatt elégedetlenkedtek. De megnyugodtak, midőn a *jász-kún törvénykezés új fellebbviteli fórumához*, a hétszemélyes táblához, Deák Ferenc mint miniszter előadóul Taczmann Károlyt nevezte ki (aki nevét Tarnayra magyarosította.)

Az első titkos választás előkészítését a május 8-i népgyűlés Taczman István elnöklete alatt Komáromy János, Szele Gábor, Pecsényánszky András, Mizsey István, Beszteri János, Kiss Németh Ferenc, Ézsiás Sándor választmányi tagokra bízza. Éles kortesnóták keletkeztek. Május 28-án Pethes József elnökletével a városháza udvarán zajlott le a választás, melyről így számolnak

be: „Horváth Gábor főbíró a tanács nevében a város pecsétjét s a levéltár kulcsát átadja választási elnöknek, ki a megürrült bírói székre öreg Kállay Lászlót, jegyzőségre Kiss Endrét, rendőr ügyészségre Réz Antalt ideiglenesen helyettesíti. Lelkes beszédben előadja a szabad polgároknak e nap ritka s 103 év óta fel nem tűnt ünnepélyességét. *A tizedekből behozott paléták összeszámolása alapján főbíró lett Horváth Gábor, tanácsnokok:* Komáromy János, Farkas János, Réz Antal, ifj. Mizsey István, Péntes István, Velkey István, Sipos György, Szászki Mátyás, Szappanos János, Suba Mátyás, Baráth István, Gubel István, Torma István, Szabó András. *Főjegyző:* Ézsiás Sándor, 1-ső aljegyző Szöllösy István, 2. aljegyző Baráth Mihály, levéltárnok Nagy Sándor, *főorvos* Mérsáros Rupert, sebész Elefánthy Erneszt, halottkém Muhoray Titusz, pusztabíró ifj. Almásy Antal; *csendőrök:* Farkas János, Ozoróczky József, szállásbiztos Paruczay András, előfogati biztos Radimetzky Alajos, szék- és piarcfelügyelő Selyem József.“ A néhány kivétellel új tagokból álló tanácsra az örömujjongás közepette súlyos gondok szakadtak. Szentkirályi M. főkapitány bejelenté, hogy az ápr. 11-én szentesített törvényeket veszedelem fenyegeti. Ezért: Felszólítatnak minden hazafiak felfegyverkezésre, őrseregnek felállítására; jelöljön ki e város valamely forrást, melyből a haza oltárára pénzbeli segedelmet lehetne ajánlani. A kereskedőknél lévő puszkaport főbíró foglalja le! A főkapitány rendeletei hazafiúi méltánylattal fogadtattak. Máj. 29-én

némi rendzavarás közepette teszi le az esküt az új tanács, 102 tizedbeli képviselőt választanak, a kerületi közgyűlésre pedig Pethes Józsefet, Kiss Endrét, Völgyi Istvánt és Pintér Mihályt küldik ki. Ezután a gyűlés a szentegyházban *hálát adott, hogy az alkotmányos jogokat gyakorolhatta s áldást kért a város anyagi és szellemi felvirulásáért.* Máj. 31-én Réz Antalt megválasztják főcsendbiztosnak és a kerület kezelésében lévő *felkelési pénztárnak* Jászberényre eső felerészét kölcsönképen, kamat nélkül felajánlják a hazának, másik felét pedig a nemzetőrség felfegyverzésére.

A békés átalakulás vértóba fulladt. Batthyány miniszterelnök 1848. máj. 17-én a *horvát és szerb lázadás* miatt elrendelte 10.000 főnyi nemzetőrségnek toborzás útján való felállítását. Ebből a jászkúnokra 2.500 esett. A toborzás lebonyolításával Péntes Istvánt és Torma Istvánt bízták meg. Az újoncok fővegyjére nemzeti szallagot tűztek. E lázas készülődés közben jún. 23-án megejtették a *kerületi tisztújítást s a képviselő választást is.* Szavazóhely I-ső tizedben a felvégi iskola, II-ban a Fehérló-katonaszállás, III-ban a csizmadiák székháza, IV-ben a nemzeti iskola, V-ben az alvégi iskola, VI-ban a deákiskola, VII-ben a szücsök céhháza, VIII-ban a szentkúti iskola. Nádori alkapitány lett Kálmán Sándor, jász kapitány Pethes Mihály. Mivel Kossúth Lajos nem fogadta el városunk mandátumát, Illésy Jánost választották képviselőnek. Pethes Józsefet Árokszállás választotta meg. Kossuth és Wesselényi toborzója, mintha Lehel fújta volna

meg csatára hívó kürtjét, felkel-
tette az ősi harci kedvet. A kül-
földön lévő magyarok is hazatö-
rekedtek. Az 1848. jún. 17-i jegy-
zőkönyvben olvassuk: „Máramar-
os megye tudatja e város közön-
ségével, hogy Württemberg király
nevét viselő huszárezredből egy
század *Lenkey János kapitány*
vezénylete alatt honszerelemből
lelkésítve Galíciából Szigetvárába
érkezett. Csakhamar követték őket
nádorhuszáraink is, akik ellen-
séges csapatok sorompóján áttörve,
folyókon átúszva, hegyen, erdőn
át jönnek haza Balla Endre ti-
zedes, Sréter Lajos százados, Des-
seffy Dénes alhadnagy, Tóth
Sándor tizedes, Virágh Gedeon és
Hollán Hugó főhadnagyk vezet-
ésével. (L. Prückler: Jászberényi
rajzok 3—8. l.)

A városi tanács is jó példát mutat. A júl. 7-i közgyűlésen:
„Horváth Gábor főbíró előadja,
hogy a Halas alá vonulandó ber-
ényi polgárkatonákkal elmenend.
Mivel szilárd akarata, főbírónak
helyettesítésére Komáromy János
választatott. Szinte kijelentette a
gyülekezet előtt Farkas János
tanácsnok, Ézsiás Sándor főjegyző,
Nagy Sándor levéltárnok, hogy
ők is elmennek a táborba, Réz
Antal pedig maga vagy fia. Úgy
2-bíró Mizsey István és Velkey
István adószedő is. Az ekként
tett hazafias nyilatkozatokra e
közgyűlés kimondja: főjegyzőnek,
levéltárnoknak és adószedőnek,
hogy a közigazgatás hátramara-
dást ne szenvedjen, az elmenetelt
meg nem engedheti. Az önkén-
teseknek pedig jövő vasárnapig
leendő kiállítására Komáromy
János elnöklete alatt bizottságot
küldenek ki. Kiknek szűrők nincs,
a város kölesönöz (150 drb.-ot

1800 vfrt-ért). A nemzetőröknek, kik már naponként kétszer gyakorolják magukat, júl. 2-től fejenként 8 pengőkrajcár napidíjuk kiutaltatik. A minisztérium egy lengyel kaszavívót küldött Jászberénybe, ki 1 pfrt-nyi napidíj mellett a nemzetőröket a kaszavívásra tanítja. A nemzetőrök 1848. júl. 15-én érkeztek Halasra, hol a Jászság és Nagykúnság öt százada egyesült a kiskúnsági századokkal a főkapitány parancsnoksága alatt. Halasról a lángban álló délvidékre, Verbászra vonultak s vitézül harcoltak a rácok ellen.

A viharfelhők tornyosulása miatt Kossuth 1848. júl. 11-i beszédére az országgyűlés 200.000 honvédet szavazott meg. Ebből a Jászkúnságra 2985 esett. A kerületi közgyűlés egyelőre 500 honvédet állított ki, melyből Jászberényre 54 jutott, akikkel aug. 20-án felváltották a nemzetőröket. A város ellátta kalappal, csizmával, szűrrel, vászonnadrággal és kitlivel, fejenként pedig 10 ezüstkrajcár napi zsolddal. A Hármaskerület 1848. szept. 20-án határozta el, hogy *lovaszredet is szervez Lehel néven*. Városunk tanácsa szept. 26-án így intézkedik: „Az országot pusztulással fenyegető ellenség hátráltatása s fogyasztása tekintetéből Jászberény részéről 108 egyén állíttatik ki, annak fele lovas lészen. A nemzetnek ajándékuul adandó lovak terhe (10.257 frt. 30 kr.) azokat illeti, kik a verbászi táborban nem voltak. A felállítandó scregnek leginkább az lészen a célja, hogy az ellenség élelemmeli ellátását és előnyomulását megakadályozza, melyre főleg a lovasság alkalmas.” A Lehel-huszárezred

parancsnokává a hadügyminiszter okt. 6-án Ferenczi Albertet nevezi ki, aki nagy buzgósággal megkezdi az egyes jász községekben állomásozó századok kiképzését. Közben a *Nádor-huszárezredbe is 400 újoncot* toboroztak a kerületekben. A képviselői közgyűlés 1848. dec. 2-i jegyzőkönyve szerint: „Felolvastatott Kossuth L. levele, mely szerint Muhoray János a Jászság részéről *kormánybiztosnak* neveztetett ki, aki előadja: szeretett magyar hazánk minden oldalról ármany és árulás által támadtatott meg. Felszólítja a gyülekezetet, hogy kötelességénél s hazafiúi érzeténél fogva segédkezet nyújtani igyekezzék.“ Kéthónapi kiképzés után a *Lehel-huszárezredet* 1848. dec. elején Jászberényben összevonták s 3 századát dec. 5-én *Arad ostromára* indították Mészöly Farkas őrnagy vezetésével. Közülök 75 huszár Dézsi Zsigmond századossal hősiesen vett részt Temesvár külvárosának visszafoglalásában. Ez a 3 század Világosnál se tette le a fegyvert, Dallos János főhadnagy hazavezette. A Lehel-huszárok 4. százada a *szolnoki csatában*, 1849. jan. 22-én esett át a tűzkeresztségen. Perczel Mór írja: „A Lehel huszárok a balszárnyon vitézül előre törtek. Az ezred másik osztálya Bobory Kálmán őrnagy vezetésével Mészáros Lázár seregében harcolt *Szikszónál*; *Bodrogkeresztúrnál* 1849. jan. 23-án vívott diadalról ezt írja Klapka: „A hevesi lovas nemzetörök s egy század Lehel-huszár voltak a nap hősei.“ Ezek Klapka seregében küzdöttek végig a dicső tavaszi hadjáratot s Komárom feladása után kerültek haza.

1849 első negyedében a *Jászság is hadszíntérré* vált. Az osztrák és orosz csapatoknak sok élelmet kellett szállítani. Windischgrätz herceg a kerületek biztosául Babarczy Antalt nevezte ki, kivel együtt febr. 12-én *Szentkirályi Móric* proklamációt adott ki, s ezért ápr. végén a magyar kormány Patay Józsefet nevezte ki jászkúnerületi főkapitánynak. Görgey győzelmes tavaszi hadjárata alkalmával, a hatvani ütközet után, ápr. 3-án *Kossuth Jászberényben* tartózkodott, mely alatt állott Bamberg osztrák serege. Ezt Klapka megkerülő mozdulattal ápr. 4-én *Tápióbicskénél* megverte. Mintegy 800 sebesültet a jászberényi iskolákban s a kolostorban Külkey István orvosolt, többen a *Fehértói-temetőben* nyugszanak. Az *isaszegi győzelem* után, ápr. 13-án a nemzetgyűlés Debrecenben kimondta a detronizálást. *Jászberényben a „függetlenségi nyilatkozat“* nagyobb-szeresítésére 10 akó jóminőségű bort határozott a képviseleti közgyűlés a *helybeli ideiglenes kórházakban* sínlódó betegek és sérült magyar katonáknak kiosztani.“ Az 1850. évi igazoltatási iratok szerint: „A függetlenséget e város piaci terén összehívott számos lakosok előtt Illésy János hirdette ki, a nádori kertben boldogult József nádor tiszteletére emelt köoszlopot leromboltatta (1849. nov. 5-én helyreállítják) és a városházban lévő képeket leszedette.“

Budavár fényes visszafoglalása. kor határainkra ráborult az északi kolosszus árnyéka. Az 1849. júl. 10-i közgyűlésen Komáromy János h. bíró jelenti: „A jelen nyomasztó körülmények közt min-

denféle élelmiszerekkel el fog láttatni az orosz sereg.“ A legnagyobb veszedelem közepette népfelkeléssel igyekezett Kossuth a honvédséget megerősíteni. Az 1849. júl. 9-i jászberényi közgyűlésen a kerületek a 3731 illetményen felüli állításokat „a haza javára felajánlják.“ Stipula József apátplebános vezetésével mintegy 2000 jászberényi szállt síkra, köztük a kaszát már alig bíró öregek és még alig bíró ifjak. Ruhájukra keresztet varrtak. A várostól északra táboroztak 8 tized szerint 8 századba tömörülve választott kapitányaik vezetésével. Csutak Kálmán ezredes 16 huszárral igyekezett belőlük hasznavehető sereget alakítani, de a Hatvan felől jövő muszka sereg elől el kellett széledniök. 1849. júl. 11-én újból ellenség kezére került városunk fiainak hagyományos hősiessége és áldozatkészsége ellenére is. Két hatalmas császár szuronyerdeje közt a magyar szabadság és függetlenség csillaga Világosnál lehanyatlott. Sokan nem találták honjukat hazájukban. Sokra sír, sokra vak börtön borult. *A magyar nemzeti állami életet elfojtotta az önkényuralom.* A jászberényi honvédek közül aug. 19-én már 93-at osztrák seregbe kényszerítettek zeneszóval. 1849. szept. 8-án „Klein cs. kir. hadnagy szigorú felelet terhe alatt meghagyja a városnak, hogy 9-én reggelre a Szolnokon szállásoló cs. kir. katonaság betegei számára 60 mázsa tiszta búzából örölt lisztet szállítson.“ 1849. dec. 1-én jelentik: „*A generális vezetése alatt itt tartózkodó cs. kir. hadsereg részére kiszolgáltatók természetményekért az előlegezett 5000 pengőből nem tudtak min-*

dent kifizetni, azért főbíró forduljon Szentiványi Vince cs. kir. kerületi főispánhoz . . .“ 1849. dec. 18-án: „Pethes Mihály ker. kapitány elnökletével a *birodalmi alkotmány* pontonként felolvasztatott, az *ország ideiglenes kormányzatának alapvonásai* szintén.

A béke áldása helyett szomorú karácsony és boldogtalan újév borult a jobb sorsra érdemes magyarra. A magyar függetlenségért Jászberény anyagi javait is feláldozta. 1848. jún. 21-én „mulhatatlanul szükségesek fedezésére“ 5000 vfrt-t vesznek fel kamatra, 1849. jan. 2-án 3000 vfrt-t, mert „a vészterhes, háborgós időben a város pénztára tehetetlen állapotban van.“ *A bor- és húsmérés szabadságának kimondása* is ártott a város pénztárának, ezért 1848. jún. 21-én elhatározzák: „A marhahúsmérés ezután is a városé. A szabad bormérésért a városi pénztárt kárpótolják, akik mellékutcában nyitnak kocsmát 1-szeres, akik transennális utcában 2-szeres, akik a Pálinkás keresztjétől a nagytemplomig nyitnak kocsmát, 3-szoros pénzt fizetnek.“ A Kossuth-bankóknak 1849. szept. 16-án a forgalomból való kitiltása mintegy 100.000 frt kárt okozott a városnak,

Az *Erzsébet-kórház* építésének befejezése a hadakozás közepette megakadt. 1849. szept. 22-én: „*A Jász-nőegylet* által számos fehér ruháknak és ágyneműeknek a városi kórház részére nagylelkűen tett ajándékozása örömmel fogadtatott . . .“ Koór János városi seborvos táborba szállt, Mészáros Ignác megvált állásától, a városi főorvosi állást csak 1849. okt. 20-án töltötték be dr. Moko-sinyi Mihállyal. A viharos évek-

ben Elefánthy Erneszt és Margraf József sebészkedett.

A *gimnázium* 1806—1851-ig hatosztályú. 1825-től a ferenczerendi atyák tanítanak évdíj fejében Stipula József apátplebános buzgó igazgatása alatt. Több tárgyat magyarul tanítanak. Sok tót ifjú végzi itt tanulmányait. Főleg kéregetésből éltek. A szabadságharc alatt szünetelt a tanítás. A kórházi ágynak átalakított padok pótlása nehezen megy. A tanács 1849. okt. 20-án így intézkedik: „Az iskolai padoknak elkészítése halasztást nem szenvedvén, a Túl a tarnai-híd padlója azon célra fordítandók“. Az 1848. júl. 8-i jegyzőkönyv írja: „Ez idő szerint több politikai hirlap olvashatása hasznosnak találtatván, *Kossút-hírlapja* és a *Radical-lap* megrendeltetik,“ Később a *Népbarát*, majd pedig a *Közlöny* is jár a városnak.

A szabadságharc alatt *Főjegyzők*: Ézsias Sándor (1848) és Sípos Imre (1849), *aljegyzők*: Szöllősy István és Baráth Mihály. *Főbíró*: Horváth Gábor. Radimesek János halála után, 1849-ben Beleznay Antalt választják meg *kántornak*. A *ferencesek főnöke*: Ferenczi Gellért. A szerzetnek 1839-ben erdőt, 1850-ben szőlőföldet ad a város. Jankovics Pál szentkúti *tanító* elhunytá után, 1849-ben Völgyi Dónátot választják meg. Fecske András alvégi *tanító* katonának csap fel, helyét Horti Ignáccal töltik be, ennek helyére pedig Piffkó Antalt választják meg ideiglenesen. Klausál Gábor *céhszabályzatának* megérkezésekor (1848 aug.) 7 céh működik városunkban. *Puskamester* Rucska Antal volt. *Nádori főkapitány* volt Almássy János (1741—63), fia Pál (1766—79), fia Ignác (1779—85), Boros Sándor (1786—98), Steüssel József (1798—1815), Somogyi Antal (1815—36), Szluha Imre (1837—48), Szentkirályi Móric (1848), Patay József (1849), Szentiványi Vince (1850).

Piaci árak 1849. jún.-ban: 1 *pozsonyi mérő* = 60·5 liter tiszta búza 4 frt, kétszeres 3 frt 36 kr., zab 1 frt 36 kr., árpa 1 frt 40 kr., 1 öl kemény tűzifa 10 frt,

Jászberény élete a Bach-korszakban (1850—59)

A szabadságharc lezajlása után az osztrák kormány kíméletlen hódító módjára bánt el hazánkkal. Báró *Haynau* főparancsnok Basta és Hocher módjára, véres példaadással szorította engedelmességre e „rebellis“ népet. *Bach Sándor* osztrák belügyminiszter, aki a márciusi forradalom alkalmával a Bécsbe érkező Kossuth előtt tisztelgett, elvtagadás árán arra vállalkozott, hogy a katonai rémuralom eredményeit biztosítsa, zsandárok, rendőrök, beamterek, cenzorok hadával, rendeletek özönével az 1849. márc. 4-i alkotmány alapján megteremtse a *birodalmi egységet*. A Jászkún kerületek kiváltságos szerkezetét is megszünteti s közigazgatási és törvénykezési szempontból a megyékkel teszi egyenlővé. A kapitányi nevet azonban megtartja.

Ézt a szomorú emlékű korszakot a magyar származású *tisztviselők teszik türethetővé*. Közülük néhányat Jászberény díszpolgárává is fogad hálából. Az 1850. márc. 27-i jegyzőkönyv közli: „Pestkerületi főispán *Szentiványi Vince* és jászkúnkerületi főkapitány *Janakovich György* e város díszpolgáraivá lett elválasztásukat kegyesen elfogadni méltóztattak, örömet tanusító hangulattal fo-

gadtatott. Az 1857. ápr. 30-i jegyzőkönyv szintén tudatja: „Magurai báró *Augusz Antal*, cs. kir. helytartósági alelnököt Jászberény díszpolgárává jelöli, mert a jász-kún népet magas megjelenése által gyakran megörvendezettte, most páratlan közbenjárásával kieszközlé, hogy ő cs. kir. Felsőégeik legmagasabb megjelenésük alkalmával tisztelgett bandérium a kincstártól kardokat nyert, az 1850. évi közmunkakötelezettség megváltásától öméltósága közbenjárására mentetett fel a város.“ Hasonlóképen fáradozott *Hegedüs Zsigmond* jász-kúnkerületi alkapitány és *Pethes Mihály* jászkerületi kapitány. — Az abszolút kormány 1850-ben osztja a Jászságot a mostani két járásra. A jászberényi járás első vezetőjéről ezt írja az 1850. febr. 6-i jegyzőkönyv: „Elnök járásbeli kapitány tek. *Muhoray János*, kihez a tanácsnak mint díszes kapitányi hivatalának kezdőjének, első szerencséje lévén, érdekes beszédében előadá: *hivatalának elvállalására nem hiúság, hanem egyedül a haza és különösen e város mint szülőföldje iránti vonzódása, annak virágzása és jobb létre eszközése bírta reá, jól tudván, hogy hivatala mily terhes és szigorú felelősséggel jár . . .*“ Járási alkapitánya *Harsányi Mihály* volt: Hivatalukban 1854-ben *Subick György* járási kapitány és a kiváló építész családból származó *Hild Károly* járási alkapitány váltja fel, utóbbi 1856-ban *Kassab Gábor*. A város tanácsa jászberényiekből állt.

A német levelezés miatt kellett idegent szerződtetni. Először *Wander Károlyt*, majd *Aixinger Lászlót* és *Plestott Henriket*. *Prónay*

Lajost pedig azért választották alcsendbiztosnak, mert tudott németül. Jakkel István a német írás-olvasás tanítására kapott engedélyt. A német nyelvet térjesztette a nagyszámú *idegen katonaság* is. Kezdetben a János főherceg nevét viselő dragonyos ezred, azután a Haller-huszár-ezred, később pedig a 4. és 5. dsidásezred szállásolt városunkban. A volt honvédeket és jászfiúkat is ezekbe osztották be. Az uralkodó születése és nevenapján pénzzel és borral gazdagon megvendégelte a katonaságot a város. A parancsnokok több köszönő levelét őrzi a levéltár. Az uralkodóház tagjai közül az elnyomatás éveiben először *Albrecht főherceg* látogatta meg Jászberényt. Az 1851. dec. 6-i jegyzőkönyv szerint 20 akó bor fogyott el a tiszteletére rendezett vacsorán. Az 1853. febr. 18-i merénylet alkalmával a tanács részvétét Ferenc Józsefhez juttatja s öfeltségéért misét mondatott. *A királyi pár fogadásának* előkészítése céljából Mizsey István tanácsost küldték el a félegyházi gyűlésre 1857. márc. 21-én. Május 23-án nagy népünnepség keretében a jászlakodalmi szokásokat is bemutatatták a Sasos-kertben. Az ajándékozott hatalmas kalács és sajt viszonzásául a király 1000 forintot adományozott a kórház javára, Erzsébet királyné pedig egy zászlót a város részére. Az 1857. jún. 13-i jegyzőkönyvben olvassuk: „Főkapitány úr tudatja, miszerint ő cs. kir. *apostoli fel-segeik f. é. május 23-án történt ünnepélyes fogadtatásuk a legmagasabb megalégedést kinyerte, a városi előljáróságnak közremunkálásáért köszönetét nyilvánítja.*“

Ferenc József és Erzsébet királyné látogatása felvidítja a Bach korszak kegyetlenül alkotmánytípró, sorozó, németesítő és adóztató sötét napjait. A gazdasági életre nyomasztólag hatott a *rettenetes adórendszer*. 1850-ben behozták a földadót, jövedelmi, hadi, kereseti és személyi adót, a dohánymonopoliumot, bélyeg, cukor- és más (ser, pálinka, bor, hús) fogyasztási illetékeket, végül különféle erős indirekt adókat. 1853. ápr. 14-én határozza el először a városi tanács *pótadó* kivetését. Az 1853. okt. 15-i jegyzőkönyv szerint „a jövő évi *fogyasztási adót* 12.047 pfrt 38 kr-ért Lippe Móric gyöngyösi izraelita vette bérbe.“ Elefánthy Sándor főjegyző kimutatása szerint az 1855. évre kivetett adó 43.222 frt. 35 kr volt. 6000 frt-os pótadót kellett kivetni. Az 1858. máj. 1-i közgyűlés a kamarai kötelezvény eladhatását kéri, mert „ezen gazdálkodási viszonyoknál szerfelelt sujtott gazdálkodó osztály rendes adójának fizetésére is alig képes, további községi pótadót meg nem bírja.“ A nyomasztó adókon kívül 1854. júl. 16-án államkölesön jegyzésére kényszerítették a várost. Ez a rendes adó ötszörösére rúgott s nagy nyomorba juttatta a várost. A tanács 1854. okt. 1-én így határoz: „A város részére megajánlott államkölesönre a város szegődményeseit kevesbbítik, a kijelölt földeket bérbeadják, a kórház pénztárát a majorkodó pénztárhoz csatolják, a kamatra kiadott pénzt beszedik, a pusztán a Főzer, Almásy és Pethes birtokok melletti földeket 14 évre eladják. Ha az így befolyt összeg nem lenne elég, a hátralékos

összeget adó arányában a lakosoktól szedik be.“ Így is történt. Az 1858. máj. 2-i közgyűlés a várost úgy szeretné a sok terhes adósságtól megszabadítani, hogy 100.000 pfrt-ból álló törlesztéses kölcsönt venne fel főkapitány segítségével. Ezzel szemben az érték-illeték kirovásával kapcsolatban 1859. febr. 26-án kijelenti a tanács: „A városnak semmi fekvő vagyona nincs, ami a városénak állíttatott, azt a közbirtokosság a végből engedé át, hogy annak jövedelméből a község némely szükségét pótolja, mint ezt a tagosítás is igazolja, a bevallott földbirtok a közbirtokosság közt felosztatott.“

A város súlyos *anyag* gondok közt építi fel a katonai laktanyát. Az 1850. jún. 11-i jegyzőkönyv értesít: „Sóvárgó kebellet régóta várják a város előljárói és lakosai azon örvendetes napot, melyen a katonai szállással egybekötött terhektől megszabaduland, annál fogva a katonai laktanyának építése lelkesedéssel felkaroltatott.“ Ennek javára Bartsik Márton törvényszéki ülnök *műkedvelő előadásokat* és gyűjtést rendez. Muhoray Titusz orvos 10 ezüstpengőt ad. A kaszárnya helyét 1851. júl. 17-én jelölik ki, az építési bizottság tagjait is: ifj. Farkas János főbíró, Harsányi Szilárd, Radimetzky Lőrinc, Tarnay Károly és Pecsényánszky Andrást 1853. ápr. 14-én 150.000 vfrt. kölcsön felvételével hatalmazzák fel. „Mindenegyed pfrt adó után 20 kr. póttadó vettessék ki törlesztésül!“ Koczka Ferdinánd és Obermeyer Lajos szolnoki építésszek 92.992 pfrt-os tervezetét fogadták el. Az építést meg is kezdték a katonai és polgári kormány-

zóságtól kapott 30.000 pfrt kölcsönből. Az építés nehézségeit jelzi az 1855. márc. 19-i jegyzőkönyv: „Obermeyer építőmester a 80.000 pfrt-ba került laktanya tető alá hozását sürgeti, hogy az összeomlástól megmentessék...“ Ezért a város az államkötvényeit olcsón eladja s ráadásul Lajosmizsén még 500 hold házhelyet is. Az építés költsége a bővítés miatt ugyanis 30.000 pfrt-tal megnövekedett. 1857-ben került tető alá. Az elszámolás 1858. nov. 22-én történt meg báró Barkóczy megyei biztos elnöklete alatt. Ennek következtében Farkas János főbíró, kit közben polgármesternek választottak, állásából elmozdították. Még ma is a kaszánya fiaként emlegetik a Borsóhalmi úton lévő Farkas—Koller-féle kuriális villát.

Az 1850. jan. 18-i törvény alapján Jászberényben is *csendőrséget állítanak fel*. A serház mellett lévő nagy kunok házát veszi bérbe és alakítja át a város erre a célra, sőt 1853-ban 6000 vfrt-ért meg is veszi. Felszerelése, javíthatása sokba került.

Az *Erzsébet-kórház* építését Halász István vállalkozó 1850-ben fejezi be. Az ablakokat Heiser István, a nyoszolyákat Kovács Pál, a lakatos munkát Pirch János csinálja. Az ambitust márvány helyett téglával padolják. A kórház pénztára elesik az adásvételek alkalmával befizetni szokott díjaktól a bélyegtörvény életbeléptével (1851). Kárpótlásul a zsidók betelepédési díjából juttatnak a kórháznak, melyet körülárkolnak, akác- és eperfával szegélyezik. 1853-ban vaságyakat, pokrócokat és vánkösöket vásárolnak 36 beteg és agg részére.

A betegek ellátását 1855-ben bérbeadják Nagy Mihálynak. Edvi Illés ker. főorvos vezetése alatt Mokosinyi Mihály városi főorvos, Elefánthy Ernő, Kertész Károly, Margráf József, Muhoray Titusz orvosok és Bartsik Mátyás állatorvos működnek. A *bábaoklevelet* Buck Amália és Gerendásy Jozéfa a pesti orvosi egyetemen szerzik meg 1837-ben.

A zsidók betelepődését Jászberényben Buck Gábor aszódi izraelita harcolja ki. A tanács 1850. máj. 18-án így határoz: „E város lakosainak az izraeliták iránti ösmeretes ellenszenvnek nyomán folyamodó kérésétől elmozdittatik.“ Jankovich György főkapitány a jún. 22-i jegyzőkönyv szerint az 1840. évi 29. t. c. és az 1849. márc. 4-i alkotmány 25§-a alapján megengedi a betelepődést. A tanács azonban hivatkozik a birodalmi alkotmány 33§-ára mely szerint a község körébe új tagok felvétele a községek alapjoga, mely jogot a jászkún községek szabadalmaiknál fogva is élveznek. „Míg bárki ezen jogokkal nem bír, boltbani nyilvános kereskedés üzése meg nem engedtetik. E szerint Buck Gábor attól eltiltatik.“ Az 1850. júl. 1-i jegyzőkönyv már engedékeny: „Horváth Pál tiszti ügyész kéri Hegedűs Zsigmond jászkún kerületi alkapitányt, hogy Buck Gábor bérlőjének a szabadkereskedelem megengedtesse . . . Felsőbbi rendelet tudomásul vétetvén, B. G. izr. Horváth P. úr boltjábani kereskedése nem gátoltathatik.“ Buck Gábor kérésére 1950. szept. 28-án a betelepedett 7 család részére kijelölik az *izr. temető* helyét. Kocsmát és mészárszékét is bérelhetnek 1851. júl. 7-e óta, ha

keresztényeket alkalmaznak. Borinek Bernát tanító és Schönfeld Jakab sakter telepedésével megkezdődik a hitközségi élet is. 1857. márc. 7-én megveszik Horti Lászlóné házát, melyet a csizmadia céh bérelt, s átalakítják *imahláznak*. Új tanítójuk, Fürst Meyer, már magyarul is jól tud. Betelepedési engedélyüket 1859. szept. 17-én 5 frt-ról 10 frt-ra emelik. A különböző vidékről jövő hiveket nehezen tudja a hitközségbe összetartani első rabbijuk, Natonek József. A nép azonban szívesebben kereskedik velük, mint a régi görög kereskedőkkel. *Jászberény kereskedelme és ipara* fejlődésnek indul. *Új vásártérül* a Jászájkóhalmi-út mentén lévő Szentháromság-teret jelölték ki 1853-ban.

A mezőgazdaságra a *tagosítás* hat fejlesztőleg. Lassú telekkönyvezési munkálatok után a város határának „*düllözését*“ 1850 telén csinálták meg. 1851. dec. 24-én a tagosítást a belső ugarföldekre nézve mindenki óhajtja. A tanyaföldek különben is tagosított birtokok. A tagosítás végrehajtásával 1852. júl 11-én Murhoray János járási kapitány előnökletével Fodor Bélát, Eördögh Andrást, Horváth Pált, Tarnay Károlyt, Farkas Pált, Harsányi Szilárdot, Ferenczi Andrást és Elefánthy Sándor főjegyzőt bízzák meg. Fekete László mérnök holdját $8\frac{1}{2}$ pkr-ért vállalja. Az 5 holdnál kisebb birtokosok részét „a külső vizimalomnál lévő királyréjtétől felfelé a monostori, kerekudvari határig s Szt. Jánosig jelölik ki.“ A parochiális földeket Paphalomnál. A kiosztás különben *tizedházsor szerint* történt az 1853. szept. 6-i jegyzőkönyv-

ben megjelölt dűlők sorrendjében. A tagosítást 1853 végén már befejezték, a mérnököket Madarasra hazafuvarozták. 1000 pfrt jutalmat adtak nekik. A kiosztott földek közt lévő réteket bérbeadták. Ezek elidegenítése miatt sokat kell vesződnie a városnak. A tagosítási térkép hitelesítésekor (1854. jún. 17.) Hajnald Ignác mérnöknek 10, Vágó Ignácnak 4 arany, Juhász András mérnöknek 20 pfrt, a zenészeknek 15 pfrt tiszteletdíjat adtak. A visszaélések megakadályozására 1855. márc. 3-án Korponay Imrét városi mérnöknek választják meg 300 pfrt évi fizetéssel. Az 1858. okt. 14-i összeírás szerint az *itthoni legelőket felosztani akarók* birtoka 22.923 $\frac{1}{4}$ hold, a nem akaróké 14.103 $\frac{1}{4}$ hold. A város szélén 4 helyen *vályogvető helyeket* árkolnak körül. A pusztai legelő felosztására vonatkozólag Korponay Imre, az itthoni legelőre nézve pedig Fekete László mérnök ajánlatát fogadta el az 1858. dec. 20-i gyűlés. A tagosítás alkalmával a *szolnoki utat* az esős időben sáros Szent Imre halmáról átteszik a Gombos-kereszt homokos területére és az országutak mellé fákat ültetnek, útjelző táblákat állítanak és árkot ásna. 1858. máj. 8-án 621 szál *akác*fát ültetnek az országutak mellé (62 frt 6 kr), 1859-ben 1924 szál. A fásítás részben a *városi faiskolából* történt, melyet Laczi József kezelt. *Az utcák elnevezése és a házak számozása* 1850-ben kezdődik. Ekkor a városban 3279, a tanyákon és szőlőkben 308, a pusztán 298 házat számoztak meg és 121 utcát láttak el névvel. *Az utcák világítását* 1856-ban kezdik meg havonként félfont gyertyával, A

város szépítésére Jankovich György főkapitány nagy bizottságot létesít 1851-ben. Az utcák és sétányok rendezéséért, az új temető fásításaért ifj. Bathó Ignácot meg is jutalmazták. *Fürdője* mellett 1859-ben kávéház nyitására kap engedélyt. Az Öregerdőben Kertész Károly nyit *fürdőt*. A Zagyva és Tarna szabályozási társaság részére a tanács 800 pfrt-t szavaz meg 1853-ban „a hasznot ígérő cél kivitelére.” A Zagyva medrét 1858 nyarán kitisztítják. A Veres- és Belezny-féle kutakat rendbehozzák.

A gróf Kun* Leó-féle 1849-i Entwurf a *jászberényi gimnáziumot magánjellegű algimnáziummá* fokozta le s állandóan felette lógatta Damokles kardját s elnéptelenítette. A város anyagi áldozatok árán 1857. nov. 17-én szerzte vissza nyilvánossági jogát. Toldy László igazgató 5 ferenc-rendi társával tanított évi 480 pfrt fizetésért. Mivel a gimnázium előkészítő osztályában a *német nyelvet* nem tanította kellő eredménnyel Szalay András, 1858-ban 28 évi szolgálat után félfizetéssel nyugdíjaztatását rendelte el a helytartótanács, sőt tanítványait sem volt szabad felvenni a gimnáziumba. Utódául a németül is tudó Hartman Józsefet teszik meg. A *népoktatás fejlődését* jelzi az 1852. okt. 13-i végzés: „Főkapitány felhívására elhatározza a tanács, hogy a 3. *normáliskolát (osztályt)* felállítja, mert ez a város műveltségének és anyagi jólétének felvirágozása eredményezendi.” Ezt az osztályt bízták Szalay Andrásra s ennek növendékeit Laczi József tanította a faiskola kezelésére, az oltásra is 1852 óta. A *népes I-ső osztályt*

Thun

1854. nov. 18-án kettéválasztják, az egyiket Völgyi Donát, a másikat Fecske András tanítja. Milecz János tanítót lajosmizsei pusztabíróvá választják. Az ekként megürrült alvégi iskolába Nagy Andrást, a felvégiibe Gyurtyánszky Józsefet választják meg tanítónak. Az 1856. jún. 28-i jegyzőkönyv szerint:

„E városban 4 leánytanoda létezik.“ A református ifjakat Dávid László, az izraelitákat Borinek Bernát tanítja. *Rudolf trónörökös születése* alkalmával, 1858. szept. 4-én a tanács elhatározza, hogy új emeletes iskolát épít „a trónörökös születése emlékére historiai hűsége jeléül s a népnevelés szent ügyét érvényre emelni igyekszik a közpénztár állásának jobbrafordultával.“ *Kölcsonkönyvtár* is térjeszti a műveltséget. Ennek javára 1857 telén rendezett két táncmulatság tiszta jövedelme 138 pfrt 49 kr. Beszerzik a Müller Gyula-féle naptárt, Tárkányi Béla templomkönyveit, Fényes Elek és Palugyai Imre statisztikai műveit, előfizetnek a Magyar Hirlapra és a kormánylapokra. Králik János *nyomdász* 1856. márc. 15-én díj nélkül a lakosok közé veszi a tanács, hogy *nyomdát állítson*, mely a szellemi haladás egyik biztos emeltyüje.“ Még előbb Krausz Lajos készít nyomtatványokat. Jászberény a *zenekarokra* mindig sokat költött. Az 1855. dec. 29-i jegyzőkönyv tudatja: „A helybeli első zenekart Basztl János karmester szépen kiképezte. Isteni szolgálaton s más alkalmakkor dicséretesen szerepel. Ezért a tanács karmesternek évi 60 pfrt-ot s 10 kila kétszerbúzáat ad. Az esetenkénti díjazás ezzel megszűnik.“

A Bach-korszakban nagyon sok mulatságot, táncvigalmakat, lakomázást rendeztek a céhek, egyesületek, vendéglők és kávéházak, különösen 1857-ben. A zárórát sokszor áthágták.

Az új közigazgatási rendszer szerint a jászberényi járásba tartoztak városunkon kívül Árokszállás és Fényszaru mezővárosok, Dósa, Felsőszentgyörgy, Jáköhalma, Monostor és Tarnaörs falvak, végül Kerekudvar puszta. A városi tanácsot megfosztották ősi biráskodási jogától. Az igazságszolgáltatást a járásbíróság, kerületi törvényszék és rögtönítélő bíróság gyakorolta. Az elnyomó uralom ellen Jászberényben csak akkor tiltakoznak hivatalosan, mikor Széchenyi István gróf csontig hatoló támadást intézett 1859-ben Blick auf den Rückblick című munkájával, s öldöklő iróniájával nevetségessé tette Bach S. kormányát és személyét.

Ebben a korszakban főjegyző volt Sipos Imre, 1851 után Elefánthy Sándor. Főbírák: Horváth Gábor (1850—51), Farkas János (1852—59), utolsó évében polgármesteri címmel. 1859. okt. 8-i elmozdítása után Áray Károly mint helyettes polgármester vezeti a város ügyeit. — Apátplébános Stípula József egri kanonoknak kineveztetvén, 1851. nov. 29-én elbucúzik 26 évi lelkipásztorkodás után. „Az iskoláknak 20 évig igazgatója. Népiünk anyagi és szellemi jólétére nagy mértékben árasztotta kegyét.“ Utódaul Farkas Pétert választják, aki 1857-ben c. prépost lett. A Szentkúti templom részére 32 padot és új orgonát csináltatott. Ferencesek főnöke Ferenczy Gellért, 1853-tól Toldy László, 1857-ben Szentesy Gergely, 1858-ban Szegedi Kilit. A barátokhoz 1854-ben szerződött kántort a város.

A zsidók betelepedésének ideje. 1850. V. 19-én Buch Gábor, VIII. 10-én Steinbach Ignác, Reich Herman, VIII. 31-én Schwarz

Mózes, Bernáth Dávid, IX. 14-én Spitzer Ignác, Brünauer Sámuel, X. 5-én Adler Izsák, Rajner Móric, X. 12-én Husz Márton, Stern József — 1851. II. 19-én Buch Márton, III. 29-én Schönfeld Sámuel, IV. 12-én Merlinger Herman, V. 3-án Weisz Márton, V. 17-én Fisler Móric, VII. 12-én Mandl Jónás, XI. 15-én Brünauer Salamon, XI. 29-én Büchler Károly. — 1852. V. 13. Süly Jakab, XI. 6. Schwarz Jakab, Deutsch Mózes, — 1853. III. 19. Leitner Farkas és Salamon, IV. 14. Deutsch Miksa. — 1854. III. 11. Büchler Márton, IV. 8. Reisz Leopold, VI. 24. Grün Jakab, Lichtenstern József, Hercze József, VIII. 31. Rattman Ábrahám; — 1855. III. 3. Herzskó Ábrahám, Lippe Simon, VIII. 4. Schön Teréz; — 1856. I. 19. Büchler Vilmos, III. 15. Wajczen Sámuel, V. 3. Polacsek Leopold, Husz Mójzes; — 1857. III. 14. Vertheimer Herman, IV. 18. Burger Herman, IV. 25. Beck András, Perczler Pál, XII. 5. Singer Ignác; — 1858. I. 9. Haas Samu, III. 13. Fried Kálmán, VI. 5. Braun Ignác, VIII. 28. Lázár Móric, Moller Emanuel; — 1859. IX. 17. Weisz József, XII. 10. Valdner Sámuel — 1861. IV. 14. Huszerl Mózes, 1863. V. 27. Stern Fülöp, Beck Mór, VIII. 29. Kohn Ignác, 1864. VII. 9. Hasz Ignác, 1865. IX. 29. Krausz Vilmos, 1868. III. 24. Böhm Adolf. *A cselédkönyv* 1851. évben lép életbe. *A mértékhitelítő hivatal* 1854-ben állítják fel. *A dohánytermesztést* Eördögh A. 1850-ben kezdi meg boldogházi tanyáján. *Gyógyszerész* a Schönbach-féle patikában Uitz Imre, Áray Károly Szentlélek című patikájában Martinovics József, 1850-től Mercse Demeter. — *A városháza emeletén* 1851-ben az 1. szobát a portás és napos bakterek használják, a 2. szobát 3 csend-biztos, 1 mezei ór, árvák, templom és gazdasági pénztárak kezelői hivatalkodásainak; a 3. tanácsülések tartására; 4. az ügyes-bajos egyének kihallgatására szolgáló elnői szoba; 5. gazdasági gyűlésekre szolgáló terem, melyben a telekkönyvi választmány működik; 6. nyolc személy által használt iroda; 7. a jegyzők és levéltárnok szobája;

8. a számadásokat készítő főjegyző szobája. *Földszint* 1. az előfogati biztosé, 2. a cseldeké, 3. az adószedő és szállásbiztosé, 4. a második bíró szobája.

A város adományai: 1850. I. 3. Haynau-féle alapítványra 20 ezüst forint, 1851. V. 24. a losonci ev. templom építésére 12.30 vfrt; 1853. II. 12. Ferenc József emlékére 25 vfrt, ázsiai keresztényeknek 25 vfrt; II. 19-én az országos vakok intézetének 129 vfrt 54 kr, IV. 9-én Ófelsége csodás megmenekülése helyére építendő templomra gyűjtés és a város adománya 50 vfrt. 1855. V. 5-én a jászkiséri és jászladányi árvíz-károsultaknak 20 kila búza és 40 vfrt. 1858. V. 18-án balassagyarmati tűzkárosultaknak 10 pfrt. 1859. IV. 16-án Soroksár tűzkárosultjainak 5 új frt. 1852. I. 17-én Cegléd—szegedi vasút részére a Pákapusztán keresztül vezetőd földrészt ingyen átengedi a város az ipar és kereskedés fellendítésére, az egész hon felvirágozására.“ 1856. II. 16-án a Cegléd—miskolci vasút előleges költségeihez kész Jászberény 10.000 frt-vel hozzájárulni s a szükségelt területet ingyen átadni, mert az „a községeket legnagyobb mérvben felvirágoztató vállalat.“

Jászberényt ismerteti Palugyai Imre Jászkún kerületek s külső Szolnokmegye leírása 1854 című könyvének 121—125. lapjain. E szerint a város jövedelme 1850-ben 23.971 frt, kiadása 23.078 frt 12 kr. volt. „Egy lovas század szállásol, s csendőrségből 1 hadnagy alatt 9 lovas csendőr. Egy nagy-szerű lovas *katonai laktanya* most épül, mely 200.000 pfrt-ba kerülend.“ Pray Leopold 4 lóerejű *pálinkafőző* gőzkatlant állított fel A kerületi dolgoztató intézetben *halinaposztót és pokrócot* készíttetnek a rabokkal.

Jászberény élete a provizórium idejében (1860—1866).

A kétségbeesés hangulatából nemzetünket az az *érckemény nyugalom* vezette ki, mellyel *Deák Ferenc* nézte a Bach-kormány örjöngéseit. A haza bölcsének köszönhető, hogy a magyarság kitartott a *48-as jogfolytonosság* mellett s nem hallgatott sem az ókonzervatívok álrealisztikus, sem az emigránsok ábrándos ígéreteire. Az idő Deáknak adott igazat. A francia-olasz erők 1859 júniusában *Solferinonál* megverték Ferenc József hadseregét, melyben a jászkún önkéntes huszárezred hiába vitézkedett *Eszterházy Sándor* gróf parancsnoksága alatt. Bach Sándor az adópréssel és az államadósság növelésével hasztalan üzött nagyhatalmi hóbortot, 1859. aug. 21-én le kellett mondania. *Albrecht* főherceget is felmentette a kormányzóságtól a császár s *Benedek* tábornokot bírta meg. 1860. október 20-án kiadta az ú. n. *októberi diplomát*. Ebben lemondott az abszolutizmusról s helyreállította az országok „történeti individualitásait“, a rendiországgyűléseket, de följük épített egy birodalmi tanácsot a közös ügyek intézésére. A diploma kiegészítéseként 1861. február 26-án az ú. n. *februári pótenssel* megszabta

a hirodalmi gyűlésbe küldendő követek számát. Az 1861. áprilisban megnyílt országgyűlés alkalmával a hallgatás ideje lejárt. Nemzeti reményeink újra ébredtek. Az alkotmányos küzdelemben az 1848. évi törvényekért folyt a harc. Deák Ferenc második feliratára az országgyűlést feloszlatták s az abszolutizmus újabb formája lépett életbe, melynek jellegét *Schmerling Antal* adta meg. Ennek az újabb megpróbáltatásnak a haza bölse vetett véget a *Pesti Napló 1865-i húsvéti cikkével*, melyben kiemeli: „Mindig a fejedelmek voltak, kik mélyebb belátással a magyar alkotmány ellen intézett rendeleteket visszavették, a sértett törvényeket helyreállították s a nemzet bizalmát ismét felélesztették.“ *Schmerling* bukása után *Belcredi minisztériuma* megkezdte a kiegyezés előkészítését. A magyar országgyűlést Ferencz József 1865. dec. 14-én nyitotta meg. Hangsúlyozta, hogy a *jogvesztés és merev jogfolytonosság helyett a pragmatica sanctiora kell helyezkedni*. A kiegyezési tárgyalásokat megszakította 1866. júniusában a *porosz és olasz hadjárat*. Azok folytatására azonban jótékonyan hatott az osztrákok königraetzi csatavesztése s az, hogy Erzsébet királyné romantikus lelkesedéssel vonzódott a magyarokhoz.

A kiegyezési küzdelemben *Jászberény Eördögh Andrást* választja országgyűlési képviselőjének 5 pfrt napidíjjal. A befolyt 12 év alatt a hazát sújtó törvénykezési és közigazgatási eljárás káros hatásairól feliratot készítenek *Pintér Mihály* főbíró elnökletével *Koór János*, *Kovács Mihály*,

Radimeczky Lőrinc és Kohári András. „Az országgyűlés nem az 1848. évi törvények szerint hívott egybe. Alkotmányos törvényeink szent alapja tépetett, midőn a magyar egész őszinteséggel igyekezett behégeszteni a 12 év alatt kegyetlenül ejtett sebeket.. Ez alatt seholyse becsültetett a föld jövedelme oly égbekiáltó magasra, mint nálunk, mit Albrecht főherceg is elismert, melynek következtében Jászberény tiszta jövedelme $\frac{1}{8}$, Lajosmizse $\frac{1}{3}$ -dal kevesbítettett. Ámde 1859-ig (9 évig) *nyögött a város az igaztalanul követett adó súlya alatt* s így mind az ú. n. adóhátralék, mind az 1861. évi sarc ki van fizetve. Jászberény tehát megkímélendő a katonai erőszakoskodástól . . .“ Halmai József indítványára 1861. ápr. 14-én a város képviselőtestülete nagy lelkesedéssel dísztagul választja Kossuth Lajost, Teleki László grófot, Deák Ferencet, Perczel Mórt, Türri Istvánt, Klapka Györgyöt, Bartokovics Bélát, Lanovits Józsefet és Földvári Jánost. Az 1861. május 10-i jegyzőkönyv szerint „Teleki László gróf, az alkotmány legbátrabb lángeszű bajnokának halálát 6 hétig gyászszalaggal, a városházán és templomtornyoson gyászlobogóval gyászolja a város, temetésére küldöttség megy . . .“ Az országgyűlés feloszlatása alkalmával, 1861. szeptember 29-én Eördögh András beszámol működéséről. Ekkor hangzik el: „Látta a magyar, mint áldozza fel szívverit a képviselő, csak hogy hazájának boldogságát siettesse. Ott látta a küzdők közt a város közönsége Eördögh Andrást, kinek működését magáévá teszi s a haza javára hosszas életéért

könyörög . . .“ A helyben szállásoló katonai parancsnokság 1861. nov. 29-én közli: *minden népgyűlés tilos*, azok tartásától az előjáróság óvakodjék. A decemberi közgyűlés hazafias elkeseredéssel állapítja meg a további sérelmeket: A magyar alkotmány két főkincsétől, *az adó és ujonc megszavazás jogától is megfosztottak*. A császári adókat a tanács tehetőség szerint gyűjtse össze! Pintér Mihály főbíró évváró beszédében méltán panaszkodott: „Ezen éven át leküzdött viharok oly nagyok valának, csak edzett férfi kebel erélyes kitartása küzdhette le. Némelyek keserű gyanúsítása miatt hivatalomat nem folytathatom. *A tanács is lemond a városi önkormányzat felfüggesztése miatt*. 1861. év első napján, a megválasztásunk alkalmával a Boldogságos Szűz oltáránál az *alkotmányra hitet tettünk, mit megszegni nem birunk*.“ Utódául ősi családi egybeköttetéseinél és békés szelleménél fogva *Almásy Antalt* ajálta. Az újonnan kinevezett tanácsnak nagy segítségére volt az *új jász kerületi kapitány, Bartsik Márton*, kinek apja a város szolgálatában mint jegyző 40 évet töltött, a válságos időkben azért vállalta hivatalát, hogy szeretett városának és hazájának jólétét előmozdíthassa, 1862. márc. 10-én *kieszközli az önkormányzat helyreállítását*. Almásy Antal azonban csakhamar lemond a főbírósról, a város rendetlen belkormányzata és még rendetlenebb pénzügyi viszonyai miatt, melyekbe Jászberény önhibáján kívül jutott.“ A tanácsosok egy része szintén lemond, „mert a város tanácsa erős főkapitányi gyámság alá rendeltetett.“ Áray Károly he-

lyettes főbírótól 1862. júl. 5-én *Tarnay Károly veszi át a város vezetését* ezekkel a szavakkal: „Hazánk kivételes helyzetben van. Az országot egy néma érzelem lengi át. Férfias kitartással állani meg a törvényesség terén és nem adni fel öseinktől szent ereklüként reánk hagyott alkotmányból egy hajszálnyit sem. Én is azok közt voltam, kik szomorú 12 év alatt némán siratták a sujtott hazasorsát. Ma szent elhatározással foglalom el a város bírói állását. A városi hatóság önállóságát fenntartani, a város javát s lakosainak boldogságát előmozdítani leendő legfőbb törekvésem. A város szent ügye s lakosainak jobbléte egyesítsen bennünket.“

Jankovits György *főkapitány a kerület vezetését Hegedűs Zsigmond alkapitánynak adja át* 1864. jan. 9-én; mint a Helytartó Tanács helyettes elnöke búcsúzik s a kerületek felvirágzását óhajtja. A város vezetésében újra válságot idéz elő az 1865. jan. 7-i *új szervezés*, midőn vezető kerületi kapitány Sipos Imrét nevezi ki főbírónak. Beleznay Ignác főjegyző lemond, utóda, Radimeczky Lőrinc, öt hét múlva szintén. „A közügyek iránti jóakarataról s szép tehetségéről ismert Prusovszky Istvánt“ választják meg főjegyzőnek 1865. febr. 20-án, Halmay Józsefet, Tarnay Károlyt és Réz Gyulát pedig „törvényszéki tanácsnokoknak.“ A kerületi közgyűlés 1865. okt. 14-én óhajtja, hogy az *országgyűlési követek mellé kiképzetés végett jászkún ifjakat adjanak*. Örömmel írja az 1865. nov. 23-i jegyzőkönyv: „Apostoli kir. felségének a közgyűlést f. é. dec. 10-re Pestre összehívó királyi levele meghagyja, hogy Jászberény

az 1848. V. t. c. alapján kibírdett választórendszer szerint választandó követét, béke- és nyugalomszerető férfit küldjön... Hív jobbbágyi szívből eredt hála feiállás által fejeztetett ki.“

Az önkényes adóztatás, a harácsolás korszaka vége felé közeledik, már-már tőrhetetlen. Évről-évre feljajdul a tanács: „A város közpénztárra tetemeségi tartozásai miatt (Geringer-féle kölcsön: 21.000 frt, ájtatos alapítvány 14.779 frt, stb.) oly szorult helyzetben van, miszerint azok rendes kamatját sem képes fizetni, a jelen (1861. júl. 29) katonai adóvégrehajítás alkalmával a község a hátralevő 4.200 frt adó lefizetésére képtelen. A szolnoki cs. kir. pénzügyigazgatóság fizetesképpen nem fogadja el a város 29.530 frt értékű régi statuskötelezvényét.“ „A katonai adóexecutio a város adójára megkezdődött, a városháza nagytermébe 30 katona szállásoltatott“ (1861. aug. 7.) A város adójába lefoglalták a köpince, vásári italmérés, piaci és vásári helypénz, vadászat-halászat, a kocsmák és malmok negyedévi bérletét (1864. júl. 13.) Még kegyetlenebbül hajtják be az egyes polgárok adóját. A Schwarzenberg-dzsidásezreden kívül a csendőrség is ránehezedik a városra.

A természeti csapások még komorabbá teszik ezt a mostoha korszakot. A nagy szárazság miatt a jószágot a rendes legelón éhendóglés fenyegeti, azért az 1863. ápr. 25-i közgyűlés a kaszálókat felszabadítja. A nyomor enyhítésére 1863. júl. 18-án inségbizottságot létesít Tarnay Károly, Farkas Péter, Kálmán János, Réz Antal, Sismis Mihály, Szabó József, stb. Az 1864. jan. 26-i jegyző-

könyv közli: „Az élelem- és munkahiányban az éhséggel küzdők száma naponta szaporodik, kiknek élelemmel ellátása sem a közpénztár, sem a könyöradományokból tovább nem fedezhető. Azért a maga és mélyen sujtott hözbirtokosság emberbaráti kötelességétől áthatva, polgártársai nyomorán segítettő, közös birtokára 36.000 frt kölcsön felvételét szavazza meg...“ Az 1864. ápr. 3-i jegyzőkönyv így intézkedik: „Tekintve, hogy a csekély vagy semmi vagyonnal sem bíró lakosság a város által az éhhaláltól megmentetett, viszonyosságból a napszám áprilisban 8 garas és enni, vagy étel nélkül 15 garas, májusban 10, ill. 16, jún.—aug. ban 15, ill. 25 garas. A napszámok a régi szokás szerint a köpince előtt foglaljanak helyet, hogy találhatók legyenek!“ A Jászkún-kerületnek juttatott 50.000 frt állami *inségkölcsönből* Jászberény 5.000 frt-t kapott a vetőmag beszerzésére. A skorbut megakadályozására 10 akó jó borecetet vesz a város. A nyomorúságot fokozza a *marhavész* 1861-ben és 1864-ben és a *pénzesere*.

A *mezőgazdaság* fejlesztésére ösztökéli a várost az élet megnehezülése. A *szerbtövis* irtását kötelezővé teszik. A *lőtenyésztést* díjazják. Sipos Orbán javaslatára 1864. okt. 22—24-én termény-, állat-, gyümölcs- és *ekeversenykiállítás* rendeznek a városháza épületében. A 10.000 hold *közlegelőt felosztják*, 3 hold tőkeföldre 2 hold legelő jutott. A város körül *szabadterületet* hagytak. A tagosított földek közt lévő *potyaföldek*, Hajta és a Zagyva-melléki nádasok a közbirtokosság kezére mentek. Az osztás

költségéről 1865. júl. 15-én számoltak el. *A telekkönyvet* 1861. máj. 8-án a várostól átveszi a törvényszék. Az új telekkönyvet Réz Gyula és Komáromy Károly készíti Kléger József felügyeletével s mintegy 48.000 parcellából áll. Az *adótelekkönyvi* munkálatokat Liptay Andor városi mérnök végzi. *A város szépítésére* a tanács nem fordíthat annyi gondot, mint szeretné. Az utcák mentén akác- és szilfákat ültetnek. A sétatéren 6 tölgyfalócát helyeznek el. A Nádor-kert korlátfáit megújítják. Hogy Bathó Ignác szépülő kertjét bekeríthesse, megengedik, hogy a mellette bevezető utat sarampóval kertjéhez csatolja „a városi tulajdonjog fenntartásával.“ *A város fajsköltségében* 1871-ben van 247 kétéves körte- és almafa, 8 kajszin- és szilvaoltvány, 31 meggy- és cseresnyeoltvány, 251 nyári-körte- és almaoltvány, 56 anyafa, 3 mandula . . . Az 1862. máj. 1-i jegyzőkönyv szerint: „A város tulajdonához tartozó, a külső zúgó alatt lépő *epreskertet* a tanács Kövér András tanítóra bízta, mint aki a *selyembogár-tenyésztet* körül buzgólkodni szokott . . .“ *A tűzvész* elkerülése miatt 1861 óta csak téglakéményt lehet építeni. A tüzet a toronyban vészszáslóval jelzik. Akik az oltásban kitűnnek, jutalmat kapnak, mint Gyurkovics György, Dankó János. Az 1863. júl. 27-i jegyzőkönyv értesít: „Az uralkodó szárazságban a IV. tizedben magas téglafallal kerített (23 öl hosszú, 4 öl széles) nádas istálló a szomszédságában lévő *kőpincekocsmával* együtt leégett. A gyulladás oka az istállóban szállásoló hg. Schwarzenberg-ezred 1. százada. A kár 1315 frt 66½ kr. Egy része (622

frt) megtérül a Triesti Biztosító Társulat révén. A főpiactért eddig dísztelenített eme rondaépülettől a tér megtisztíttatván, míg szépi-tészeti tekintetben *emeletes vendégfogadót* építhetnénk, a kőpince ideiglenes építése elhatározzatik. Vágner József, Rigó Ferenc faragók, Szódy József kőműves, Bauer János asztalos, Rostás Dónát lakatos, Köller Nándor üveges vállalják.“

Az *Erzsébet közkórházban* 1861 telén a déli padlásfeljáratot az örültek gyógyítására *zuhanykád-fürdőnek* alakítják át és takaréktűzhelyt építenek. Dr. Frantz Alajos 1862. okt. 18-án orvosi állásáról lemond. „Kitünő szakavatottsággal, sikerrel végzett munkájáért a tanács köszönetet mond.“ Dr. Véninger Jánost választja meg főorvosnak. Az Egre Képes Naptár 1865-ben írja: „Jászberényben az elnyomorodott és végső in-ségre jutott emberekről nemesen van gondoskodva a nem csekély áldozatot igénylő *polgári ápolda* által, melyben a valódi szegények ingyen, mások mérsékelt díjért (napi 40 kr) illő ápolásban részesülnek.“ — A műtétéknél Gerendássy Mihály borbély segít-kezik. *Városi állatorvosnak* ismételten megválasztják Kertész Károlyt. *Gyógyszerészek*: Mercse Döme és Úitz Imre. Első tized-beli *bábának* Gerendássy Mihály-nét, a IV.-ben Molnár Ágnest vá-lasztják. A *városi tulajdonok bér-lői*: Téglaház: Szódy József; ven-dégfogadó, felvégi és Zöldfa-koc-sma: Pray András; Morgó és al-végi kocsmá: Fecske János; kő-pince és 3 mézárszék: Beck An-tal; felső malom: Sipos József; külső malom: Skoda István; Ma-lomépítési engedélyt kérnek: Val-

lus Antal, Moller Emánuel és Sámuel. Koller Sándor *fényképészeti terem* felállítására kap engedélyt a nagyhíd és a papikert közt lévő szabadterre.

A *nevelés ügyére* nézve az Egri Képes naptár 1865-ben ezt írja: „Jászberény a kor igényeinek igyekszik megfelelni. Van egy *négyosztályú gimnásiuma*, melyben egy világi igazgató (Visontay János) alatt egy egri megyei áldozár, 3 Ferenc-rendi atya és egy világi tanár foglalkozik a 130-ra menő tanoncok oktatásával. A szép készütségű igazgató, valamint a hivataluk iránt lelkesedő derék fiatal tanárok eléggé biztosítanak, hogy az ifjúság nevelése jó kezekben nyugszik. A *négyosztályú fő elemi tanodában* az oktatásügy örvendetes haladásnak kezd indulni. Van itt ezenfelül egy osztály leánygyermek részére és 3 vegyes alsó elemi tanoda, melyekben az illető tanítók dicsérendő szorgalommal fáradoznak. A város az I-ső tizedbeli alsó elemi osztály részére egy célnak megfelelő csinos épületet emeltetett és a hiányt pótló felsőbb *magán nőnevelőt létrehozta*. E nevelde az úri osztályra nézve valódi jótétemény, mert abban a 6—12 éves leánygyermek a valláserkölcsi oktatáson felül sokoldalú képzettséget nyerhetnek.“ Az 1860. októberi diploma szerint újra magyar az oktatás nyelve. A jegyzőkönyvekből még a következőket tudjuk meg: *A felvégi iskola építésére* a városház terméiben táncvigalmat rendeznek. Kajlinger Sebestyén ács tervei szerint két tágas termet építenek. A tanítók száma 1860-ban 8, 420 frt-tól 525 frt-ig terjedő fizetéssel. Az *alvégi iskolában* 1862-ben két

tantermet különítenek el a fiúk és leányok különitanítása végett. Szalay András 32, Czigány József 26 évi odaadó szolgálat után 1862-ben nyugalomba vonulnak. Nagy András 1863-ban meghal. A fokozatos előléptetés elve alapján így tanítanak: IV. o.-ban Pirk György, III. o. Sági János, II. o. Kövér András, I. o. Paraj Imre. Új tanítók Sipos István és Kiss István. Hartman József szentkúti tanító halála után (1865) Kövér Endre, aki kitűnő bizonyítvánnyal rendelkezik. Braun Simon izr. tanítót vizsgálatra kötelezik. Érdekes az 1865. nov. 11-i jegyzőkönyv: „Sipos Imre hites ügyvéd bemutatja a tanácsnak 100 frt-ról szóló *alapítványát*, melynek kamataiból felváltva a *tisztaság által kitűnt elemi iskolai fiúk és leánykák jutalmazandók*. Ez a hanyagsággal vádolható szülőket a gyermekek tiszta magahordására ösztönzi.“

*Magán nőnevelde*t Szél Károlyné nyitott először. A tanács 1860-ban 6 kila búzával jutalmazta. *A nőnevelés szent ügyétől* átmelegült szavakkal 1861. dec. 4-én Radimeczky Lőrinc javasolta: „Állíttassék egy nőnevelde, mely a jelenlegi leányosztály 2. részét képezné... Tudja minden tagja e testületnek, hogy az anya adja meg alapját a nevelésnek. Elhatározza a nőnevelde felállítását, az anyatemplom átellenében lévő régi kaszinói, ill. volt orvosi lakot tüzi ki helyiségül. A nőtanító évi fizetését az iskolahelyiségben lévő lakáson kívül 420 frt-ban állapítja meg, mely állomásra az általános képzettségéről ismért *Zirzen Zsannét* bízza meg.“ A szép tervet *Riszner József* valósítja meg, aki egyúttal városunk ének-, zeneéletében is nagy szerepet játszott.

Igy pl. 1859-ben Kazinczy Ferenc születésének századik születésnapja alkalmával Szele Flór, Pecsényánszky J., Pirkler, Tóth, Barcsik Piroska s mások közreműködésével szavalati, szín- és zeneestélyt rendezett. Az 1863. május 31-i jegyzőkönyv szerint „Riszner J. zongoratanító 6 éven át e városban példás erkölcsi és politikai önviselésével, minden jótékony céloknál fáradhatatlan tevékenységével, jeles képzettségével tüntette ki magát, e város polgárlakosául felvétetik. Nyilvános nőnevelde felállítása a közpénztár nyomasztó helyzetében foganatosítható nem lehetvén, *R. J. magán nőnevelde felállítása* iránti szándéka a tanács óhajtsával találkozik, pártfogásába veszi helyiségül szolgáló szabadlakással és évenként 400 frt segéllyel. R. J. viszonzásul köteles a gimnáziumi ifjúságot a harmóniás énekben alaposan oktatni; az egyházi karének vezetésében közreműködni, 7 vagyontalan honoratior nőnövendéket nevelőnői pályára képezni díjtalanul.“ Az intézet első vizsgáján, 1864. júl. 2-án „Riszner József és Draut Tekla nevelési elve: az erkölcs, hazafias, magasabb társadalmi viseltség, házias nevelés — a pártfogolási célnak teljesen megfelel.“ — „A templomi zenéért helybeli 8 személyes zenekarnak évi 24 frt, Krainer György karmesternek 15 kila búza szavaztatott meg, mert a szentmiseáldozatot a zenekíséret magasztosabbá teszi (1863).“

A *Kaszinó Egylet* javaslatára a város díszpolgárává választják 1860-ban Reményi Edét, az angol királyné magán hegedűművészt. A kaszinó alapszabályainak felterjesztésekor, 1862. márc.

10-én megállapítják „Gróf Széchenyi István magas irányú áhítatos követéséül, a közművelődés terjesztésére a lefolyt években megzilált egyetértést, polgári testvériséget azáltal véli helyreállíthatni a tanács, ha a most elkülönözve lévő, de hasonló polgári elemekből álló két kasinó egyöntetű alapszabályok és egy fedél alatt egyesítetik, hogy így a születés és vagyonra nézve hasonló eredetű és érdekű közsorsú értelmiségi, földműves és iparos polgárok közös társalgás útján minden pártszínezetet, visszavonást és rangkoroskodást mellőzve, egybe-forradva, közműveltség tényezőivé válhassanak s a társadalmi nyugalom, egyetértés és közjólét előmozdítására válvetve haladhassanak...” Az Egri Képes Naptár 42—59. lapjain 1865-ben tudatja: „Van Jászberényben egy 80 tagból álló olvasó egylet, amely a magyar irodalomra évenként nem megvetendő összeget áldoz. Tekintve Jászberény nagyterjedelmű birtokát (belső határa 47.142 hold, Lajos-, Mizse- és fél Bonepuszta 29.765, Mérgecs 4. 231 hold), virágzóbb állapotban lehetne; hanem a jász ember valamint bundájától még kánikulában sem akar megválni, a földművelés terén is marad annál, amit atyjától tanult. Ipara jelentéktelen, kereskedése meglehetősen élénk. A jászberényi nép vallásosnak mondható. Vajha benső erkölcsisége arányban állana! Műveltség tekintetében még igen sok az óhajtható. Az iskolaköteles gyermekek jelentékeny része mosdatlanul és fésületlenül az utcai porban játszik. A köz és magán-épületeket kivéve nád vagy szalmafedelű szerény lakokból áll, a város utcái meglehetősen rendet-

lenek . . ., A Gyöngyösi-út kikövezését 1864-ben kezdik meg solymosi kövel. Az 1863. máj. 5-i jegyzőkönyv szerint „Hatvantól Szolnokig viendő vasútvonal anyagi jólétet és szellemi kiadást tényezend, annak létrehozása érdekében Eördögh András elnöklete alatt Muhoray János, Tarnay Károly, Pethes József, Sipos Orbán, Mizsei István, Prusovszky István feladata lesz az érdekelt községek, puszták statisztikai adatainak összegyűjtésével, a Szt. István kőszénbánya, ill. a vasútépítő társaság igazgatóságával (Havas Józseffel) érintkezésbe lépni és a város részéről áldozatot nem kímélve egész eréllyel odahatni, hogy e város vasút által köttessék össze Hatvannal és Szolnokkal.“

A hivatásos színészek 1862 telén kezdik meg városunkban előadásait Hidasi Elek igazgatásával. Szigligeti Ede „II Rákóczi Ferenc fogsága,„ c. drámájának előadását felsőbb helyen betiltják. — Az 1861. jún. 22-i jegyzőkönyv szerint „a ker. törvényszék nem oly hatáskorú, mint a cs. kir. volt. A tanács telekkönyvi ügyekben a zelső bíróság, másodbíróság a ker. törvényszék, nem a kir. ítélőtábla.“ 1862 után a törvényszéktől a pereket nem a hétszemélyes, hanem előbb a kir. táblához terjesztik.

Ebben a korszakban főbírák: Áray Károly (1860), Pintér Mihály (1861), Almásy Antal (1862. I. 27. — V. 17), Áray Károly (1862. V. 17—VII. 2), Tarnay Károly (1862. VII 2. — 1864), Sipos Imre (1865 —). Főjegyzők: Sipos Orbán (1861), Beleznay Ignác (1862—1864), Radimeczky Lőrinc (1865. I. 7—II. 20), Prusovszky István (1865. II. 20. — Házfőnök: Szegedy Kilit, Szabó Edvárd. — Nyomdászok: Krausz

László, Jankovics Ignác. *A város egyesületi tagsága*: Orsz. Magyar Kertészeti Társulati és Gazdasági Egyesület. *Előfizetés*: Fekete Lajos: A jászkunok története, Sürgöny hírlap, Ungorische Nachrichten, Hirnök. — A tanács 1863. I. 24-én megbízza Kovács Mihályt, hogy *Jászberény történetének vázlatát* írja meg Ensel Sándor Helynevek Magyarázata, ill. Megyei, városi és Községi pecsétek leírása c. mű részére.

Érdekes hirdetmény: „A kerületek területén elejtett minden farkasért és medvéért 4 frt, bocskóért 2 frt jutalmat ad a Helytartótanács. Az osztrák ürmértéket teszik kötelezővé 1862-ben. *Adományok*: A felhőszakadás-sújtotta Tállya községnek 10 frt, Széchenyi-szoborra 25 frt, a székesfehérvári Szt. István-bazilika romjainak kiásására 5 frt, az Akadémia-palota építésére 1000 frt, Máramaros megye inségeseinek 105 frt 94 kr, Beszterce ev. temploma építésére 10 frt, stb. *Piaci árak*: 1860-ban 1 köből tiszta búza 7 frt 10 kr, kétszeres 5 frt 55 kr, árpa 3 frt 42 kr, 1862-ben 1 font hús 18 kr, juhhus 10 kr. *Tisztviselők évi fizetése* 1862-ben: főbíró 600 frt; tanácsszéki elnök 500 frt, 40 kila búza, 10 kila árpa; tanácsbíró 400 frt; közgyám 400 frt; főjegyző 450 frt, 40 kila búza, 10 kila árpa; aljegyző 400 frt, 40 k búza, 10 kila árpa; levéltárnok 300 frt, 40 k búza, 10 k árpa, másodbíró 350 frt, adószedő 500 frt, ellenőr 400 frt, alrendőrbiztos 200 frt, 15 k búza. 5 k árpa; mezei rendőrtanácsnok 250 frt, 45 k búza, 10 k árpa; mezei alrendőr 200 frt; templom — kórház gondnok 100 frt, 20 k búza, 5 k árpa; városi s kórházi főorvos 400 frt; sebész 350 frt, 40 k búza, 10 k árpa; pusztabíró 300 frt, 40 k búza, 10 k árpa; szállásbiztos 300 frt, 40 k búza, 10 k árpa; piacbíró és közmunkabiztos 200 frt, 40 k búza, 10 kila árpa; iktató 200 frt, 15 k búza, 10 k árpa, kiadó 200 frt, 30 kila búza, 10 kila árpa. írnök 200 frt, 15 kila búza, 10 kila árpa. *A város határában* 1865-ben szántó 22.535 hold, rét 6.727, legelő 11.502, szőlő 1.251, erdő 1.794, nádas 398, kenderföld 52,

hasznavehetetlen 2.218, összesen 47.142 hold,
a város belterülete 662 hold. *Lajos — Mizse*
— *Bene pusztán*: szántó 8.867, legelő
12.001, rét 1.404, erdő 3.362, nádas 50,
hasznavehetetlen 4.079 hold. *Mérgecs puszta*
4.231 hold. A város összes britokterülete
81.139 hold.

47142
662

47804

8867
12001
1404
3362
~~50~~
4079

29763
3321

26442

40 Bene

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal.
1. Hogyan alakul ki Jászberény neve és határa? — — —	3
2. Hogyan változik Jászberény hatalmi köre idők folyamán? 7	7
3. Hogyan alakul ki Jászberény felszíne? — — — —	11
4. Milyen Jászberény világhelyzete? — — — — —	16
5. Milyen Jászberény vízrajza. — — — — —	20
6. Milyen Jászberény csillagos ege, időjárása és éghajlata? 25	25
7. Milyen Jászberény talaja, s mire használják? — — —	33
8. Kik a jászok elődei? Honnan ered a nevük? — — —	37
9. Amikor Jászberény világbirodalom fővárosa volt. Attila Jászberényben. — — — — —	43
10. Amikor Jászberényben volt a világ kincsesháza. Az avarok Jászberényben — — — — —	49
11. Milyen történelmi szerepet játszott Lehel vezér, s hogyan keletkezett mondája? — — — — —	54
12. A jászok telepítések és kiváltságok virágkora az Árpád-ház idejében. — — — — —	62
13. A jászkún kiváltságok közigazgatása és Jászberény határának növekedése a vegyesházbeli királyok idejében. — — —	70
14. Jászberény élete és határának kialakulása a török hódoltság korában. — — — — —	79
15. Jászberény élete a német katonai elnyomatás és elzalogosítás idejében (1686—1745). — — — — —	88
16. Jászberény élete az önmegváltástól Mária Terézia haláláig (1745—1780). — — — — —	97
17. Jászberény élete II. József uralkodása alatt (1780—1790). 109	109
18. Jászberény élete a XVIII. század utolsó évtizedében — 117	117
19. Jászberény élete a XIX. század első másfél évtizedében. 126	126
20. Jászberény élete I. Ferenc zarnoki uralkodása alatt (1815—1824). — — — — —	138
21. Jászberény élete a reformkorszak első részében (1825—1836). 150	150
22. Jászberény élete a reformkorszak második felében (1837—1847). — — — — —	162
23. Jászberény élete a szabadságharc idejében. — — —	174
24. Jászberény élete a Bach-korszakban (1850—1859). — — 186	186
25. Jászberény élete a provizórium idejében (1860—1866). — 200	200

Szerzőnek Jászberényről szóló művei:

Jászberény történelmi emlékei.

20 képpel s egy műmelléklettel.

A Jász Múzeum ismertetése

Jászberény vázlatos történetével.

11 képpel.

